

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАКСИМЕНКО АРТЕМ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.133:343.155(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ ЯК ІНСТИТУТ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
081 – Право

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **А. С. Максименко**

Науковий керівник: **Никоненко Михайло Якович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових і прикладних проблем повідомлення про підозру в кримінальному провадженні.

У роботі здійснено періодизацію розвитку інституту повідомлення про підозру, виокремлено та схарактеризовано шість основних періодів формування кримінальної процесуальної норми та розроблення конкретної дефініції, у зв'язку з чим доведено, що правовий зміст повідомлення особі про підозру доцільно розглядати в широкому значенні як процесуальний інститут, у вузькому – як процесуальну дію, у матеріальному – як процесуальний документ, складений відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України, у процесуальному – як сукупність процесуальних дій, спрямованих на: а) пред'явлення особі, що, на переконання сторони обвинувачення (дізнавача, слідчого та/або прокурора), імовірно, вчинила кримінальне правопорушення, письмового повідомлення про підозру; б) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення прав підозрюваного відповідно до ст. 42 Кримінального процесуального кодексу України; в) зміну повідомлення про підозру (у випадках виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу).

Під час дослідження змісту поняття «повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення» в контексті відповідного процесуального акта сформульовано авторське комплексне визначення терміна повідомлення про підозру, яке слід закріпити в ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, доповнивши її новим пунктом 13-1, який запропоновано викласти в

такій редакції: *«повідомлення про підозру – процесуальна дія, яка полягає у прийнятті процесуального рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням з прокурором), оформлена в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручається особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, та зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного».*

Розроблено кримінальну процесуальну модель механізму повідомлення особі про підозру з використанням практики Європейського суду з прав людини, що становить сукупність правових засобів, які визначають процесуальний порядок здійснення повідомлення про підозру, процесуальний порядок підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру, оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні та впливають на кримінальні процесуальні відносини.

З'ясовано, що фундамент правового статусу підозрюваного становить сукупність закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві прав, обов'язків і відповідальності. Водночас наявне процесуальне становище підозрюваного не дозволяє йому ефективно реалізовувати свої функції в кримінальному провадженні. Ця категорія є вихідною для вдосконалення законодавства, що стосується участі підозрюваного в кримінальному процесі України. Правовий статус підозрюваного належно врегульований і деталізований законодавцем, з огляду на запропоновані зміни й доповнення, має на меті сприяти забезпеченню швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування та судового розгляду. Доведено, що випадки повідомлення про підозру, визначені в ст. 276 Кримінального процесуального кодексу України, слід вважати підставами повідомлення про підозру та розглядати як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, за яких щодо певної особи складають процесуальний документ – повідомлення про підозру у

вчиненні кримінального правопорушення, про що їй повідомляють у встановлений строк.

Проаналізовано випадки повідомлення про підозру (ст. 276 Кримінального процесуального кодексу України), які необхідно вважати підставами повідомлення про підозру та розглядати як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, за яких щодо певної особи складають процесуальний документ – повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, про що їй повідомляють у встановлений Кримінальним процесуальним кодексом України строк.

Обґрунтовано необхідність виключення з переліку випадків повідомлення про підозру положення п. 2 ч. 1 ст. 276 Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів, оскільки однією з підстав застосування такого заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри в учиненні особою кримінального правопорушення, що виключає можливість застосування такої норми як випадку повідомлення про підозру.

Доведено, що повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення обов'язково здійснюють у порядку, передбаченому ст. 278 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання запобіжного заходу до такої особи відповідно до глави 18 розділу II Кримінального процесуального кодексу України; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Запропоновано процесуальний алгоритм повідомлення особі про підозру, що охоплює визначені дії слідчого/прокурора на кожному з етапів: перший – збирання доказів; встановлення обставин, які підлягають доказуванню, і причетності особи до вчинення кримінального правопорушення; другий – безпосереднє формування підозри на підставі отриманої інформації, що містить фактичну («достатність доказів») і юридичну («вчинення кримінального

правопорушення певною особою») складові; третій – формалізація підозри, її процесуальне оформлення; четвертий – роз’яснення прав підозрюваному; п’ятий – подальша перевірка підозри.

Констатовано, що процесуальні обов’язки до осіб, щодо яких здійснюють особливий порядок кримінального провадження, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, не можуть застосовувати окремо від неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов’язання, особистої поруки чи застави), оскільки саме дотримання таких обов’язків є сутнісним компонентом нормативного змісту відповідного запобіжного заходу. Позаяк основною умовою здійснення повідомлення про підозру особі, щодо якої передбачено особливий порядок кримінального провадження, є наявність достатніх доказів у вчиненні нею кримінального правопорушення. Процесуальне становище підозрюваного, відповідно до глави 37 розділу VI Кримінального процесуального кодексу України, необхідно розглядати відповідно до таких умов: а) положення нормативно-правових актів, що відображають їхній правовий статус, обсяг повноважень і межі дії процесуального імунітету; б) статус підозрюваного в кримінальному провадженні, що виникає з моменту повідомлення про підозру, згідно зі ст. 481 КПК України; в) письмова форма повідомлення з одночасним врученням пам’ятки про його процесуальні права й обов’язки одночасно в день його складання; г) забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; д) можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов’язків у кримінальному провадженні.

Ключові слова: підозрюваний, повідомлення про підозру, кримінальне провадження, досудове розслідування, процесуальні дії, слідчий, прокурор, процесуальна форма, рішення, оскарження, Європейський суд з прав людини.

SUMMARY

Maksymenko A. S. Notifying the person of suspicion as an institution of Criminal Procedural law. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2022.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of theoretical-legal and applied problems of notification of suspicion in criminal proceedings.

The periodization of the development of the institution of notification of suspicion is carried out in the work, six main periods of the formation of criminal procedural norms and the development of a specific definition are identified and described, in this regard, it is proved that the legal content of the notifying the person of suspicion should be understood in broader terms as a procedural institution, in the narrow sense – as a procedural action, in the material sense – as a legal documents drawn up in accordance with the Criminal Procedure Code of Ukraine, in the procedural sense – as a set of procedural actions aimed at: a) presenting to a person that, on the conviction of the prosecution (inquirer, investigator and/or prosecutor), allegedly committed a criminal offense, written notification of suspicion; b) delivery of a written notice of suspicion and clarification of the suspect's rights in accordance with Article 42 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; c) a change in the notification of suspicion (in cases where there are grounds for notification of a new suspicion or a change in a previously notified suspicion, the investigator, the prosecutor is obliged to perform the actions provided for in Article 278 of this Code).

During the study of the content of the concept of “notification of suspicion of a criminal offense” in the context of the relevant procedural act, the author's comprehensive definition of the term “notification of suspicion” is formulated, which should be elaborated in Part 1 of Article 3 of the Criminal Procedure Code of Ukraine by amending additional new paragraph 13-1, which is proposed would be amended to read: "a notification of suspicion is a procedural action, which consists in the adoption

of a procedural decision regarding the commission of a criminal offense by an authorized official (prosecutor or inquiry or pre-trial investigation for in agreement with the prosecutor) in the written form of notice in accordance with the Criminal Procedure legislation, which is delivered to a person in compliance with the specified procedure, corresponds to the form of a resolution in the cases under Part 1 of Article 276 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and causes its to acquire the procedural status of a suspect".

A criminal procedural model of the mechanism for notifying the person of suspicion using the practice of the European Court of Human Rights is developed, which is a set of legal tools that determine the procedural procedure of notification of suspicion, the procedural procedure for preparing and sending written notification of suspicion, contesting a notification of suspicion in criminal proceedings and affect criminal procedural relations.

It is found that the foundation of the suspect's legal status is a set of rights, duties and responsibilities enshrined in the Criminal Procedure legislation. At the same time, the existing procedural position of the suspect does not allow him to effectively perform his functions in criminal proceedings. This category is the starting point for improving the legislation regarding the suspect's participation in the criminal process of Ukraine. The legal status of the suspect is properly regulated and detailed by the legislator, taking into account the proposed changes and additions, it aims to contribute to ensuring a quick, complete and impartial pre-trial investigation and trial. It is proved that the cases of notification of suspicion defined in Article 276 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, should be considered as grounds for a notification of suspicion and considered as legal facts or a set of legal conclusions of the prosecution, obtained on the basis of the evaluation of evidence in a specific criminal proceeding, for which a procedural document is drawn up in relation to a certain person – a notification of suspicion of committing a criminal offense, about which she is informed within the prescribed period.

The cases of notification of suspicion (Article 276 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) which must be considered grounds for notification of suspicion are analyzed and considered as legal facts or a set of legal conclusions of prosecutors,

obtained on the basis of an evaluation of the evidence in a specific criminal proceeding, according to which the procedural document to specific persons is made – notification of suspicion of a criminal offense, which she is informed within the the prescribed period under the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The need to exclude from the list of cases of notification of suspicion the provision of Article 276 (1) (2) of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the selection for a person of one of the preventive measures under this Code, since one of the reasons for applying such a measure during criminal proceedings is the existence of a well-founded suspicion that a person is committed a criminal offense, which excludes the possibility of applying such a rule as in the case of a notification of suspicion.

It is proved that the notifying the person of suspicion of committing a criminal offense must be carried out in the order provided for by Article 278 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in particular in the cases of: detention of a person at the place of commission of a criminal offense or immediately after its commission; the selection of a preventive measure against such person in accordance with Chapter 18 of Section II of the Criminal Procedure Code of Ukraine; the presence of sufficient evidence to suspect a person of committing a criminal offense.

A procedural algorithm for notifying a person of suspicion is proposed, which covers the specified actions of the investigator/prosecutor at each of the stages: the first is the collection of evidence; establishing the circumstances to be proven and the involvement of a person in the commission of a criminal offense; the second – direct formation of suspicion on the basis of received information containing factual ("sufficiency of evidence") and legal ("commitment of a criminal offense by a certain person") components; the third – formalization of the suspicion, its procedural registration; fourth – explanation of rights to the suspect; the fifth is further verification of the suspicion. It is stated that procedural obligations to persons regard to a special procedure of criminal proceedings, who are suspected of committing a criminal offense, cannot be applied separately from a non-isolation preventive measure (personal commitment, personal guarantees or bail), since it is compliance with such obligations ties is an essential component of the normative content of the corresponding

preventive measure. After all, the main condition for notifying the person of suspicion, whose a special procedure of criminal proceedings is provided, is the sufficient evidence that this person is committed a criminal offense. The procedural position of the suspect, under Chapter 37 of Chapter VI of the Criminal Procedure Code of Ukraine, must be considered in accordance with the following conditions: a) provisions of normative legal acts reflecting their legal status, scope of powers and limits of procedural immunity; b) the status of a suspect in criminal proceedings arising from the moment of notification of suspicion, in accordance with Article 481 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; c) a written form of notification with the simultaneous delivery of a memo on its procedural rights and obligations at the same time on the day of its preparation; d) ensuring the suspect's rights by the prosecution and the defence during the pre-trial investigation; e) the possibility of mandatory (compulsory) ensuring that the suspect fulfills the duties assigned to him in criminal proceedings.

Keywords: suspect, notification on suspicion, criminal proceedings, pre-trial investigation, legal proceedings, investigator, prosecutor, procedural form, decision, appeal, European Court of Human Rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Максименко А. С. Оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 167–172. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/406>.

DOI: <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-110-8.25>

2. Максименко А. С. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 122–126. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/14.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.2.14>

3. Maksymenko A. Procedural procedure for preparing and serving a written notice of suspicion. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 4. P. 111–115. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/4/14.pdf>

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.4.14>

4. Maksymenko A. Institute for reporting suspicion in Criminal Procedure of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 5. P. 61–66.

5. Maksymenko A. The genesis of the institute of notification of suspicion in criminal proceedings (Максименко А. Генеза інституту повідомлення про підозру у кримінальному провадженні). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 36–41. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/06/VJNR_2_2021-1.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Максименко А. С. Підстави здійснення повідомлення про підозру. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 116–119.

2. Максименко А. С. Повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування. *Правова освіта: науковий погляд молодих*

вчених : матеріали II наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 22 січ. 2021 р.). Київ, 2021. С. 87–89.

3. Максименко А. С. Особливості формування інституту повідомлення про підозру в кримінальному процесі України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 373–376.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	26
1.1. Генеза інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні	26
1.2. Стан наукових досліджень проблем повідомлення про підозру на сучасному етапі	41
1.3. Законодавче забезпечення інституту повідомлення про підозру та практика Європейського суду з прав людини	60
Висновки до розділу 1	81
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	85
2.1. Підстави здійснення повідомлення про підозру	85
2.2. Процесуальний порядок підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру	100
2.3. Оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні ..	116
Висновки до розділу 2	130
РОЗДІЛ 3. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОСОБАМ, ЩОДО ЯКИХ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	134
3.1. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб	134

3.2. Повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування	147
3.3. Процесуальний порядок повідомлення про підозру неповнолітнім, іноземцям та особам, які не володіють державною мовою	157
Висновки до розділу 3	166
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс

Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У статті 3 Конституції України закріплено вихідну засаду правової демократичної соціальної держави про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю; утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Отже, на державу покладено обов'язок визнавати, гарантувати й забезпечувати дотримання прав людини та громадянина, сприяти їм у реалізації особистих прав, основні з яких закріплено в розділі II Конституції України.

Спроби реформування кримінального процесуального законодавства України не були марними – і вже прийнятий 2012 року Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України спрямував діяльність органів досудового розслідування та прокуратури не лише на швидке, повне та неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень, а й на створення умов ефективного відновлення суспільних відносин, порушених кримінальним правопорушенням, а також створив засади гарантування прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Аналізуючи новели чинного КПК України, увагу слід зосередити на інституті повідомлення особі про підозру, який замінив собою систему законодавчих положень щодо притягнення особи як обвинуваченого на стадії досудового розслідування.

З того часу повідомлення особі про підозру посідає особливе місце в структурі етапів досудового розслідування, оскільки воно є початковим моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності та визначає подальше спрямування кримінального провадження. Кількість кримінальних правопорушень 2021 року, у процесі провадження за якими особі повідомлено про підозру, становила 167 098, що менше, ніж попереднього року, на 2,7 % (2018 року: +24,5 %; 2019 року: –3,3 %; 2020 року: –10,5 %). Проте частка діянь, за якими особі було повідомлено про підозру, серед загальної кількості посягань, облікованих протягом аналізованого періоду, збільшилася до 46,3 % (2018 року:

37,9 %; 2019 року: 39,4 %; 2020 року: 38,7 %). Найвищий відсоток кримінальних правопорушень, за якими особі повідомлено про підозру, серед усіх облікованих у звітному періоді посягань був у Закарпатській, Хмельницькій, Волинській, Івано-Франківській, Вінницькій та Київській областях (55–64 %), а найнижчий – у м. Києві (32,6 %), Чернігівській, Запорізькій та Донецькій областях (39–41 %) [125].

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, щомісяця повідомляють про підозру в учиненні близько 15 тис. кримінальних правопорушень. Водночас органи досудового розслідування та прокуратури нерідко відступають від вимог процесуальної форми, визначеної кримінальним процесуальним законом, під час реалізації процедури повідомлення особі про підозру з підстав, визначених ч. 1 ст. 276 КПК України, що призводить не тільки до протизаконного та безпідставного обмеження прав учасників кримінального провадження, а й надалі ставлять під сумнів можливість досягнення завдань кримінального провадження загалом.

Також актуальність наукового дослідження інституту повідомлення про підозру засвідчують і дані статистичної звітності, згідно з якими впродовж останніх років спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості поданих скарг на повідомлення про підозру (2020 року – 226, 2021 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено 351 ухвалу стосовно оскарження повідомлення про підозру (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України)).

Проблемні питання повідомлення особі про підозру стали предметом дослідження в наукових працях таких учених: Ю. І. Азарова, Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, М. І. Бажанова, О. В. Батюка, О. В. Бауліна, Г. П. Власової, А. А. Вознюка, В. І. Галагана, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, Ю. А. Іванова, О. В. Калиновського, Л. М. Карнеєвої, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, О. С. Мазур, В. Т. Малярєнка, А. В. Молдована, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, О. І. Наливайка, В. Т. Нора, М. Я. Никоненка, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, М. М. Почтового, Г. І. Процько, І. В. Рогатюка, В. В. Рожнової, С. В. Слінька,

З. Д. Смітєнко, М. С. Строговича, О. С. Тарасенка, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, В. М. Юрчишина та ін.

Однак зазначені дослідження проводили переважно в період чинності КПК України 1960 року, у зв'язку з чим такі праці становлять суто науковий інтерес у контексті порівняльного правознавства, водночас сучасна практика правозастосування актуалізує необхідність конкретизації наукових пошуків у розрізі проблем чинного кримінального процесуального закону. В умовах реалізації чинного КПК України аспекти охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження на рівні дисертаційних робіт і монографічних праць розглядали: А. Е. Руденко «Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб» (2015); А. І. Палюх «Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування» (2016); М. А. Макаров «Судовий контроль у кримінальному провадженні» (2016); В. І. Фаринник «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» (2018) та ін.

На дисертаційному рівні безпосередньо питанню повідомлення про підозру присвячено дослідження: О. В. Фараон «Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» (2017), С. Г. Кримчука «Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні» (2020), В. В. Лаврової «Повідомлення про підозру в контексті дотримання принципу верховенства права» (2021), О. М. Атаманова «Повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої не встановлено або яка перебуває за межами України» (2021). Також деякі аспекти повідомлення про підозру, зокрема щодо оскарження такого повідомлення, були предметом наукового пошуку І. І. Холондовича «Підстави та процесуальний порядок оскарження повідомлення про підозру (2020), а проблеми повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб розглянуто в дисертаційній роботі

Х. М. Танривердієва «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» (2020).

Попри високий рівень наукової розробленості питань, пов'язаних із повідомленням особі про підозру, до цього часу не сформовано єдиного підходу до визначення поняття та сутності повідомлення особі про підозру, чітко не окреслено єдиний процесуальний механізм такого повідомлення, зокрема щодо окремої категорії осіб та осіб, які переходять від органів досудового розслідування, зокрема, з огляду на практику ЄСПЛ, а також увагу не спрямовано на можливі зловживання підозрюваним своїми правами з позицій концепції зловживання правами в кримінальному провадженні, наслідки скасування повідомлення особі про підозру й здійснення такого повідомлення в умовах воєнного стану.

Отже, системного вивчення й переосмислення потребують повідомлення особі про підозру, гарантії забезпечення прав підозрюваного, зокрема під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, проблемні питання інституту повідомлення особі про підозру та практики його реалізації в кримінальному процесі України в контексті нового кримінально-процесуального законодавства ще не були предметом комплексного дисертаційного дослідження. У зв'язку із цим у науці кримінального процесу та практичній діяльності органів досудового розслідування є чимало недосліджених або недостатньо досліджених та невирішених питань, які й становлять інтерес для наукових пошуків. Зазначені обставини засвідчують актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-

технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 30 жовтня 2018 року (протокол № 17).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного спрямування, пов'язаних із визначенням інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, і на цій підставі формулювання науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства й практики його застосування в контексті предмета дослідження.

Для досягнення поставленої мети дослідження увагу зосереджено на виконанні таких *завдань*:

- висвітлити генезу інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні;
- з'ясувати стан наукових досліджень проблем повідомлення про підозру на сучасному етапі;
- схарактеризувати законодавче забезпечення інституту повідомлення про підозру та практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ);
- проаналізувати підстави здійснення повідомлення про підозру;
- визначити процесуальний порядок підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру;
- розробити пропозиції з удосконалення правового регулювання оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні;
- виокремити особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб;
- запропонувати шляхи вдосконалення повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування;

– окреслити комплекс засобів, що забезпечуватимуть процесуальний порядок повідомлення про підозру неповнолітнім, іноземцям й особам, які не володіють державною мовою.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері кримінальної процесуальної діяльності в разі повідомлення про підозру.

Предметом дослідження є повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є *діалектико-матеріалістичний* метод наукового пізнання соціально-правових явищ, а також *загальнонаукові* (емпіричні – спостереження, порівняння, експеримент; емпірико-теоретичні – абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання, узагальнення; теоретичні – аналогія, аксіоматичний метод, екстраполяція, ідеалізація, історичний метод, системний підхід, систематизація, класифікація, типологія, формалізація, визначення, опис, інтерпретація) та *спеціальні* методи юридичної науки, зокрема: *історико-правовий* – під час дослідження генези інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні (підрозділ 1.1), а також під час вивчення антології наукових досліджень відповідного спрямування (підрозділ 1.2); *системно-структурний* – для визначення змісту досліджуваних категорій та правових явищ, зокрема формування понятійно-категорійного апарату (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2), систематизації практики ЄСПЛ і формування пропозицій щодо використання в Україні іноземного досвіду (підрозділ 1.3) й удосконалення процесуального порядку такого повідомлення (розділ 2), комплексного аналізу положень нормативно-правових актів і розроблення пропозицій щодо реформування законодавства (підрозділи 2.2, 2.3, розділ 3); *порівняльно-правовий* та *компаративний* – для комплексного аналізу національного законодавства й підзаконних нормативно-правових актів, норм міжнародного права та права інших країн, що становлять правову підставу повідомлення про підозру (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *логіко-юридичний (догматичний)* – під час розроблення понятійного апарату, формування пропозицій щодо внесення змін і

доповнень до законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів (розділи 1–3); *статистичний* – для аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування (розділи 1–3, додатки); *соціологічні* (*анкетування, інтерв'ювання, опитування*) – для вивчення думок практичних працівників, з'ясування ефективності застосування правового інституту й організаційних заходів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2021 роки, а також матеріали практики Конституційного Суду України, Верховного Суду, ЄСПЛ; результати вивчення 115 кримінальних проваджень за цей період; зведені дані анкетування 148 слідчих Національної поліції України, 78 прокурорів, 57 адвокатів, 25 суддів з м. Вінниці, Дніпра, Житомира, Львова, Києва, Харкова та Хмельницького. Під час вивчення матеріалів практики і визначення ключових аспектів обраної проблеми використано слідчу, прокурорську, суддівську й адвокатську практику, а також особистий досвід роботи автора в практичних підрозділах органів досудового розслідування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень повідомлення особі про підозру як інституту кримінального процесуального права та його реалізації в кримінальному процесі України з огляду на сучасний стан законодавства, правоохоронної діяльності, міжнародні правові стандарти в галузі кримінального судочинства та практики ЄСПЛ. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– доведено, що правовий зміст повідомлення особі про підозру слід розглядати в широкому значенні як процесуальний інститут, у вузькому – процесуальну дію, у матеріальному – процесуальний документ, складений відповідно до вимог КПК України, у процесуальному – сукупність процесуальних дій, спрямованих на: а) пред'явлення особі, яка, на переконання

сторони обвинувачення (дізнавача, слідчого та/або прокурора), імовірно, вчинила кримінальне правопорушення, письмового повідомлення про підозру; б) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення прав підозрюваного, відповідно до ст. 42 КПК України; в) зміну повідомлення про підозру (у випадках виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу);

– сформульовано кримінальну процесуальну модель механізму повідомлення особі про підозру на підставі практики ЄСПЛ, що становить сукупність правових засобів, які визначають процесуальний порядок здійснення повідомлення про підозру; процесуальний порядок підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням із прокурором; оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, а також впливають на кримінальні процесуальні відносини;

– запропоновано процесуальний алгоритм повідомлення особі про підозру, що охоплює визначені дії слідчого/прокурора на кожному з етапів: перший – збирання доказів; встановлення обставин, які підлягають доказуванню, і причетності особи до вчинення кримінального правопорушення; другий – безпосереднє формування підозри на підставі отриманої інформації, що передбачає фактичну («достатність доказів») і юридичну («вчинення кримінального правопорушення певною особою») складові; третій – формалізація підозри, її процесуальне оформлення; четвертий – роз'яснення прав підозрюваному; п'ятий – подальша перевірка підозри;

– обґрунтовано, що процесуальні обов'язки до осіб, щодо яких здійснюють особливий порядок кримінального провадження, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, не можуть застосовувати окремо від неізоляційного запобіжного заходу (особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави), оскільки саме дотримання таких обов'язків є сутнісним компонентом нормативного змісту відповідного запобіжного заходу;

удосконалено:

– періодизацію розвитку інституту повідомлення про підозру, а саме виокремлено та схарактеризовано шість основних періодів формування кримінальної процесуальної норми та розроблення конкретної дефініції: 1) з VII–VI ст. до н. е. до XIII ст. н. е. (звичаєвий); 2) XIV ст. – до початку XVIII ст. (козацький); 3) XVIII ст. – початок XIX ст. (імперський); 4) початок XX ст. – 1990 роки (радянський); 5) з 1991-го до 2012 року (перехідний); 6) з 2013 року й донині (сучасний);

– визначення поняття повідомлення про підозру як процесуальної дії, що полягає у висуненні прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням із прокурором припущення на підставі наявних доказів у кримінальному провадженні щодо вчинення особою кримінального правопорушення, що складають у письмовій формі та вручають особі з дотриманням визначеної процедури, і це зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного (доповнення ч. 1 ст. 3 КПК України пунктом 13-1);

– теоретичне обґрунтування на основі узагальнення практики необхідності концептуалізації нормативної моделі повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, щодо яких здійснюють особливий порядок кримінального провадження, а також особам, які перебувають у розшуку;

дістало подальшого розвитку:

– наукове осмислення випадків повідомлення про підозру (ст. 276 КПК України), які слід вважати підставами повідомлення про підозру та розглядати як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, за яких щодо певної особи складають процесуальний документ – повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, про що їй повідомляють у встановлений КПК України строк;

– забезпечення дотримання засади верховенства права й законності в кримінальному провадженні, ефективного відновлення порушеного права шляхом визначення практикою ЄСПЛ характеристик «обґрунтованої підозри»:

наявність достатніх об'єктивних елементів (фактів або відомостей), що здатні привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені стороною обвинувачення; відсутність вимоги про наявність чітких доказів для її підтвердження; розумність підозри та її відображення в офіційних документах обвинувачення;

– критичне обґрунтування необхідності виключення з переліку випадків повідомлення про підозру положення п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України щодо обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів, оскільки однією з підстав застосування такого заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що виключає можливість застосування такої норми як випадку повідомлення про підозру;

– правомірність і порядок затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді у випадку, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину;

– законодавче закріплення вимоги щодо форми та змісту скарги на повідомлення про підозру шляхом доповнення КПК України ст. 303-1 «Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру».

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження впроваджено та може бути використано у:

– правозастосовній діяльності – для надання методичних рекомендацій практичним працівникам у застосуванні закону з питань процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 20 січня 2022 року);

– науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення, опрацювання та вирішення проблемних питань, пов'язаних зі здійсненням повідомлення про підозру й оскарженням повідомлення слідчого, прокурора про підозру (акт Національної академії внутрішніх справ від 14 квітня 2022 року);

– освітньому процесі – під час підготовки робочих програм, методичних матеріалів і викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Особливі порядки кримінального провадження», а також укладання підручників і навчальних посібників із зазначених юридичних дисциплін (акт Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2021 року) (додаток А).

Апробація матеріалів дисертації. Основні висновки й положення дисертації обговорювали представники наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ. Результати дослідження оприлюднено на таких всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах» (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 року), «Правова освіта: науковий погляд молодих вчених» (м. Київ, 22 січня 2021 року), «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 травня 2021 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (214 найменування на 23 сторінках) і п'ять додатків на 28 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 231 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

1.1. Генеза інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні

Інститут повідомлення особі про підозру в кримінальному провадженні посідає особливе місце в структурі досудового розслідування, оскільки це початковий момент процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності, а тому визначення часу, з якого особа набуває такого процесуального статусу в кримінальному провадженні, є моментом, який визначає подальше спрямування кримінального провадження та надає сторонам обвинувачення і захисту можливість обрати тактику застосування відповідних інститутів КПК України на стадії досудового розслідування [7].

Правовий статус людини та громадянина визначено в Конституції України, яка, зокрема, наділяє їх низкою прав кримінального процесуального змісту: недоторканність особи, житла тощо. Ці конституційні положення закріплено в КПК України як засади кримінального провадження. Однак для людини, що не бере участі в кримінально-процесуальних відносинах, вони не є визначальними в її правовому статусі, для неї вони залишаються лише допустимими можливостями [97, с. 48–49].

Для учасника кримінального провадження вони, навпаки, є визначальними. Передусім це стосується підозрюваного, який здебільшого є центральною фігурою в кримінальному провадженні, оскільки саме щодо нього здійснюють низку слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Конституційні права наділяють його можливостями протистояти цьому, однак у найзагальнішому, декларативному вигляді. Саме кримінальне процесуальне

законодавство своїми нормами наповнює статус підозрюваного конкретним змістом, визначаючи сукупність суб'єктивних прав і гарантії їх реалізації.

Підозрюваний, якого законодавець відносить до сторони захисту, – це передусім окрема особа, на яку внаслідок її політико-правової приналежності до держави (громадянства) або перебування на території держави як іноземного громадянина чи особи без громадянства частково поширюється юрисдикція цієї держави. Підозрюваний, будучи залученим до кримінальних процесуальних відносин і навіть зазнаючи суттєвого обмеження конституційних прав, продовжує бути носієм статусу особистості [67].

Науковий підхід як до проблем кримінального процесуального права загалом, так і у визначенні шляхів удосконалення окремих процесуальних інститутів, зокрема інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, передбачає дослідження історичного минулого, оскільки сутність цього інституту безпосередньо пов'язана з передумовами його зародження, особливостями становлення внаслідок розвитку людської цивілізації та вивченням його ролі в кримінальному судочинстві.

Територія України в різні часи знаходилася під юрисдикцією Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманської України, Австро-Угорської та Російської імперій, УРСР у складі СРСР, а нині це суверенна держава з власною правовою системою та законодавством [76].

Історичний шлях становлення Української держави та права позначився на особливостях розвитку кримінального процесу, зокрема інституту повідомлення про підозру. Еволюція правового суспільства – від первіснообщинного ладу, заснування перших поселень слов'ян, писемності – це процес поступової трансформації родоплемінних звичаїв первісного суспільства в норми права, встановлені державою.

З огляду на історію держави та права інших країн, початкове уявлення про право, елементи судочинства, статус підозрюваного (обвинуваченого) й інших учасників кримінального провадження можна сформулювати на підставі аналізу

законів царя Вавилону Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.). У законах Хаммурапі вже в перших статтях (параграфах) є згадка про показання підозрюваного (затриманого), міру покарання [180, с. 54].

Науковий інтерес становлять правові системи (судочинство) Стародавньої Греції та Риму, оскільки з ними тісно пов'язана культура всіх європейських народів, а правові концепції сучасності ґрунтуються на давньогрецьких і давньоримських інститутах права.

Джерелом права Стародавнього Риму були Закони XII таблиць (451–450 роки до н. е.). Аналіз цієї пам'ятки права дає підстави для висновку про часткове зародження за часів Стародавнього Риму інституту повідомлення про підозру в кримінальному та цивільному судочинстві. Зокрема, за часів імператора Костянтина (306–337 роки н. е.) особі, викритій у кримінальному правопорушенні, оголошували обвинувачення, після чого страчували (скидали з Тарпейської скелі).

Однак у цей період історії держави та права іноземних країн інститут повідомлення про підозру було представлено в «Салічній правді» – збірнику записів звичаєвого права германського племені салічних (приморських) франків. У збірнику містилися спеціальні норми, які регулювали участь підозрюваних (обвинувачених) у кримінальному судочинстві [191].

Перший період (від VII–VI ст. до н. е. до XIII ст. н. е.) – *звичаєвий*: формування інституту повідомлення про підозру в Україні пов'язаний із заснуванням перших грецьких міст-держав, що були розташовані на території Північного Причорномор'я (Ніконій, Тіра, Борисфеніда, Ольвія, Херсонес Таврійський) та Київської Русі.

З VII–VI ст. до н. е. в грецьких містах-державках діяв «суд народних зборів» – Гелієя. Повноправними суддями (геліїстами) були присяжні, обрані народом з-поміж місцевих мешканців. Основною функцією суду було здійснення правосуддя, де на підготовчій стадії допитували свідків, підозрюваних, а в процесі судового розгляду їх показання могли бути використані як джерело доказів. Підозрюваний мав право відмовитися від надання показань. І хоча

відмову підозрюваного від надання показань у грецьких містах-державках допускали, проте зневажливе ставлення до суду могло істотно обтяжити покарання. Серед усіх показань учасників судової справи вагоме значення мав висновок лікаря, зокрема про тяжкість поранення чи причини смерті (наприклад, у разі отруєння). Зокрема, «висновок експерта» не був окремим джерелом доказів, його охоплювало поняття «показання свідків». Однак вирішальним доказом вчинення кримінального правопорушення було визнання обвинуваченим своєї вини. У грецьких містах-державках лише цього було достатньо для винесення судом обвинувального вироку [43, с. 10–11].

Згодом, у період родового ладу, до створення державності (X ст.) на Русі продовжила існувати система норм усного звичаєвого права. Дані щодо звичаїв східних слов'ян до утворення Київської Русі містяться в літописах і повідомленнях іноземних авторів [112, с. 14]. Однак письмових джерел, які висвітлювали б питання повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, немає, оскільки до нас не дійшло не тільки жодного писаного закону, а й навіть згадки про конкретний закон, який регулював би ці відносини до XI ст. [33, с. 17; 108, с. 7; 176, с. 37].

Тому пошук витоків становлення та розвитку інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні на території нашої держави необхідно розпочинати з XI століття. Відповідна теза має юридичне підґрунтя – протягом XI – на початку XII ст. князі стали активно видавати законодавчі акти (статути) і навіть збірники законодавчих актів («Руська правда», «Правда Ярославичів» тощо) [108, с. 10–11].

Уперше звичаєве право Київської Русі було законодавчо закріплено саме в «Руській правді», що мала три редакції: 1) стислу; 2) розширену; 3) скорочену.

Зазначений нормативно-правовий акт містив норми різних галузей права, однак передусім був зосереджений на нормах кримінального та процесуального права, згідно з якими на потерпілого було покладено обов'язок «обволання» (повідомлення про злочин громадськості); повідомлення підозри особі, яка вчинила злочин, обвинувачення здійснював не суд, який не був відділений від

адміністрації та виконував функції посередника під час вирішення спору між позивачем і відповідачем, а потерпілим – після його затримання і передачі до суду. Для доведення або спростування вини було достатньо представити принаймні один з доказів. Водночас, згідно зі ст. 66 розширеної редакції, показання холопа (челяді) було заборонено брати до уваги. Холопи – це категорія населення Київської Русі, що перебувала в повній власності князя, а отже, була суттєво обмежена в правах, порівняно з іншими верствами населення.

Крім цього, у деяких статтях «Руської правди» (ст. ст. 13–15) є згадки про особливих свідків «доброї слави» – послухів, які, з огляду на зміст закону, у сучасному значенні не виконували обов'язки свідків, а лише підтверджували добре ім'я та правомірну поведінку підозрюваних (підсудних) у побуті. Утім «Руська правда» не передбачала обов'язкового проведення досудового слідства, що було обумовлено наявністю в кримінальному судочинстві інституту «умовляння» злочинців облишити негідні справи й повернутися до чесного життя. На потерпілого покладали обов'язок здійснити «обволання» – повідомлення про кримінальне правопорушення громадськості. Крім цього, потерпілий мав право переслідувати злочинця, використовуючи допомогу сусідів, а коли знаходив винуватця – передавав його до суду. Знайдені сліди кримінального правопорушення «личкували», тобто приєднували до справи як речові докази.

Отже, згідно з положеннями «Руської правди», процесуальні дії щодо розшуку підозрюваного та фіксації слідів кримінального правопорушення було покладено на потерпілого. Основними розшуковими діями вважали «заклич», «звід» і «гоніння по сліду» [194].

Відповідно до ст. ст. 32 і 34 «Руської правди», визначено такий порядок проведення «закличу»: у разі викрадення холопа, коня, зброї чи одягу потерпілий оголошував про це привселюдно в базарний день. Якщо протягом трьох днів після цього речі знаходили в певної особи, її вважали відповідачем, вона повинна була повернути річ власникові та сплатити штраф. Тож «заклич» (заклик) – це один з можливих засобів розшуку особи, яка незаконно привласнила чужу річ,

що мала цілком визначені індивідуальні ознаки. Порядок проведення «зводу» регламентували ст. ст. 35–39 «Руської правди», він полягав у розшуку особи, яка викрала чужу річ, і поверненні викраденого позивачу. У разі необхідності розшуку особи за межами населеного пункту «звід» проводили лише до третьої особи, яка повинна була сплатити позивачу вартість речі. Якщо «звід» доходив до кордонів держави чи позивач не міг вказати на особу, у якої придбав річ, добросовісний покупець міг відвести від себе звинувачення в кримінальному правопорушенні шляхом виставлення свідків купівлі або митника. «Гоніння сліду» полягало в розшуку підозрюваного за «гарячими слідами» (ст. 77 «Руської правди»). Отримані внаслідок «зводу» й «гоніння сліду» докази використовували для обґрунтування судового рішення [157].

Отже, за часів Київської Русі кримінальний процес за типом був змішаним. Домінували ознаки змагального судочинства з деякими елементами слідчого (розшукового) процесу. Аналіз зазначених законодавчих актів дає підстави констатувати, що саме до цього періоду належать витoki зародження інституту повідомлення про підозру в кримінальному провадженні в Україні.

Другий період (XIV–XVII ст.) має назву «Козацька доба». Це надто складний період для пізнання витоків становлення інституту повідомлення про підозру, адже в праві України діяла значна кількість нормативних джерел, які мали різне походження, неоднакову форму й відрізнялися за змістом й історичним значенням.

Кримінальний процес Великого князівства Литовського розвивався за зразком Київської Русі. Чимало місцевих звичаїв було закріплено в нормах Литовського статуту («писаного права») [52, с. 62]. До речі, саме в цей час виникло поняття «пізнаного» (підозрюваного), який мав право захищатися і доводити свою правоту. Утім наприкінці XIV – у першій половині XVII ст. поступово сформувалася нова система джерел права, зокрема, на Західній Україні й Правобережжі поширилася дія не лише литовських, а ще й польських нормативно-правових актів.

Зокрема, у період перебування українських земель під владою Литви й Польщі функціонувала система різноманітних судових органів, які на підставі відповідних законодавчих актів і норм звичаєвого права, повідомляли про підозру й здійснювали судочинство, за якого процес був переважно змагальним. Однак у деяких випадках у разі вчинення найтяжчих злочинів у процесі виявляли риси розшукового процесу. Литовські статuti передбачали випадки, коли судові органи повинні були в обов'язковому порядку провадити слідство, повідомляти про підозру й притягати до відповідальності осіб без заяви потерпілого. Якщо особу обвинувачували, наприклад, у крадіжці, то до неї могли застосовувати тортури, метою яких було отримання від обвинуваченого особистого зізнання, що мало вирішальне значення серед доказів [168].

Водночас особливості розвитку й законодавчого закріплення інституту повідомлення про підозру можна встановити за допомогою аналізу історичного минулого, передусім тих держав, які, на нашу думку, зробили найвагоміший внесок у формування та становлення найважливіших правових інститутів і процесуальних форм сучасності [76].

Певні особливості мав обвинувальний процес, який було запроваджено в XIV ст. у Франції. Зокрема, у суді кожен із присяжних зобов'язаний був розповісти все, що він знає про життя та поведінку обвинуваченого. Тобто присяжні виконували подвійну роль: з одного боку, вони виступали як свідки, а з другого – були суддями [113, с. 25]. Інших свідків викликали в судове засідання лише з ініціативи суду. Проте обвинуваченому завчасно повідомляли їх список, щоб він мав змогу заявити про мотивований відвід певного свідка. Цікавим є те, що підсудному забороняли бути присутнім під час допиту свідка. Суддя проводив допит одноосібно й заносив показання до протоколу. Однакові показання трьох свідків мали силу беззаперечного доказу.

У Німеччині на початку XIV ст. теж посилювалося значення показань свідків. За чинними на той час законами для засудження певної особи достатньо було заяви присутніх народних засідателів про те, що цю особу населення вважає злочинцем. Після гучних заяв «присяжних-свідків» підозрюваного

(обвинуваченого) навіть не допитували, а одразу засуджували як «порушника земського повіту» й карали. З XV століття було розширено межі застосування тортур до осіб, засуджених за вчинення злочину, або осіб, що належали до категорії «небезпечних злочинців», навіть після відбуття ними основного покарання.

У Німеччині 1532 року було прийнято новий кодекс, який офіційно мав назву Кримінально-судового уложення імператора Карла V «Священної Римської імперії німецької нації», відомий як Кароліна. Цей документ мав дві частини. Першу було присвячено кримінальному процесу; другу – нормам кримінального права. Окремі норми Кароліни стосувалися виключно підозрюваного. Наприклад, у ст. 11 «Повне показання» зазначено, що кримінальне провадження має бути завершено відповідним винесенням вироку, якщо на підозрюваного вкажуть щонайменше двоє тих, що заслуговують на довіру, свідків. Проте в ч. 2 зазначеної статті зауважено: «Свідків, яких викриють у тому, що вони шляхом надання неправдивих показань підвели або намагалися підвести невинного під кримінальне покарання, має бути піддано тому покаранню, яке вони хотіли або могли накласти своїми показаннями на невинного» [19, с. 223].

У контексті нашого дослідження слід зазначити, що в Європі на той час дедалі поширенішою ставала практика збереження в таємниці матеріалів досудового розслідування та кримінального судочинства. Лише в цивільних справах сторонам, як і раніше, повідомляли показання свідків, натомість у кримінальних – стали оголошувати лише імена без розкриття основного змісту наданих слідству показань. Більшість дослідників вважає, що саме з цього часу як в Україні, так і в інших країнах, зокрема Литві, Польщі, Англії, Німеччині, Сербії, Росії, Франції тощо, визначальну роль у кримінальному судочинстві стали відіграти чиновники-юристи. Тож постала потреба здобувати юридичні знання, розпочався період формування «стану юристів» [141; 189].

Попри зловживання, хабарництво й застосування тортур, «буржуазний суд», безсумнівно, був прогресивнішим, порівняно із судом феодалів

[181, с. 152]. Справді, ведення впорядкованого досудового розслідування та кримінального судочинства з перевіркою та оцінкою доказів стало важливим зрушенням і водночас можливістю апеляційного оскарження, надавало певні гарантії правам обвинуваченого й потерпілого (передусім якщо сторони не належали до панівного класу). Загалом спершу збирала докази сторона обвинувачення, лише потім – захисту. Якщо обвинувачений не погоджувався з показаннями свідків, він повинен був одразу назвати судді осіб, які могли б підтвердити об'єктивність його заперечень. В іншому випадку прокурор виносив остаточний вердикт обвинувальної позиції.

«Розшуковий суддівський процес» було закріплено у «Великому кримінальному Ордонансі» Людовика XIV. Згідно з Ордонансом, підставою для початку кримінального провадження стали скарги, доноси та звинувачення. Російське законодавство на той час на теренах України не діяло, проте згодом мало все ж таки значний вплив на розвиток українського процесуального законодавства. Тому є сенс здійснити його аналіз, зокрема в контексті становлення та розвитку інституту повідомлення про підозру.

Третій період (XVIII ст. – початок XIX ст.) дістав назву «Під імперською владою» [146, с. 178–221]. З XVIII ст. основним джерелом регулювання кримінальних процесуальних відносин, зокрема, за участю підозрюваного, були нормативно-правові акти Російської імперії у формі статутів, указів, військових артикулів тощо.

За часів правління Петра I цар став не лише джерелом права, а й безпосереднім суддею. Наприклад, під час придушення стрілецьких бунтів результати допиту ватажків бунтарського руху доповідали особисто Петру I, а він своєю чергою виносив масові смертні вироки. Проте й надалі сенат повинен був після розгляду особливо важливих справ представити їх для прийняття остаточного рішення царю [104]. Докази, що допускалися в суді, поділяли на три види: 1) особисте зізнання; 2) показання свідків; 3) письмові докази. Особисте зізнання обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення ставили на перше місце. Для другого виду доказів – показання свідків – було уточнено

умови, за яких їх може бути визнано як допустимі докази. Зокрема, встановлено категорію осіб, які не можуть бути свідками, визначено мінімальну їх кількість, необхідну для визнання доведеності або спростування вини. І це тому, що показання, надані свідками чоловічої статі, вважали вагомішими, ніж показання, надані жінками, також суд надавав перевагу показанням «знатних» людей, а не «простого» люду.

Однак ці закони Московської держави тоді ще не поширювалися на територію України [160, с. 29]. На Запорозькій Січі більшість процесуальних відносин, зокрема участі підозрюваних у кримінальному провадженні, було урегульовано нормами звичаєвого права [146, с. 156]. У цьому аспекті слушною видається твердження Б. В. Кіндюка, який вважає, що «...правотворчі ідеї козацтва цього періоду перебували на стадії початку створення власних правових інститутів» [53]. Згодом, уже за часів правління гетьмана І. Мазепи, дедалі активніше стала поширюватися дія царського законодавства Росії, у складі якої Україна знаходилася протягом трьох століть [146, с. 157–177].

Упродовж зазначеного періоду відбувалося реформуванням кримінально-процесуального законодавства Російської імперії (Звід законів Російської імперії, Статут кримінального судочинства 1864 року), запроваджено інститут судового слідчого. Повідомлення про підозру та загалом досудове провадження відтоді стали здійснювати судові слідчі, поліція (за менш значними справами) та прокурори, які після виявлення злочинів вносили відповідні подання судовим слідчим [74]. Більшість питань, які стосувалися кримінальної відповідальності, дістали юридичне закріплення в томі XV Зводу законів Російської імперії (1832). І хоча офіційно цей документ мав назву «Звід законів кримінальних», проте містив низку кримінально-процесуальних норм. Загалом він мав дві книги: 1) «Про злочини і покарання»; 2) «Про судочинство у справах про злочини». На той час увесь кримінальний процес передбачав три стадії: досудове слідство, суд і виконання судового рішення. Згідно зі ст. 304 Зводу законів кримінальних, докази поділяли на прямі та непрямі. Відповідно до ст. 305, прямими були ті докази, які «виключають будь-яку можливість допустити невинуватість

підсудного». Згідно зі ст. 307, непрямыми були докази, які не виключають можливості невинуватості підсудного, тобто залишають певний сумнів. Наприклад, у ст. 328 було зазначено, що до прямих доказів належить одночасне показання двох свідків, якщо проти цих показань підсудний не наведе достатніх спростувань, а також свідоцтво «обізнаних людей» – нині це висновок експерта. Водночас показання, надане одним свідком (сторони обвинувачення, або сторони захисту), належало до непрямих доказів (ст. 330).

Досудове провадження поділяли на попереднє та формальне. Основним завданням першого типу провадження було встановлення обставин події кримінального правопорушення. У процесі формального розслідування з'ясовували, чи справді особа вчинила кримінальне правопорушення і чи підлягає вона покаранню. Вивчення розподілу досудового провадження на попереднє й формальне має теоретичну цінність, оскільки ці форми згодом трансформувалися в сучасні дізнання та досудове слідство [157, с. 22–23].

Терміни «підозрюваний» та «обвинувачений» згадано в ст. 46 Статуту кримінального судочинства (1864), у якому зазначено, що до змісту скарги, яка надходить до судді, за можливості має бути вказана «обвинувачена чи підозрювана особа». Відповідно до п. 2 ст. 50 Статуту, в усних або письмових повідомленнях до суду має бути зазначено особу, «на яку падає підозра» і «які на це є обставини», тобто докази на підтвердження цієї підозри [153; 168].

Отже, у цьому документі надано визначення такого учасника кримінального процесу, як підозрюваний, а саме це особа, на яку падає підозра. Загалом судові статuti 1864 року ознаменували зміну сутності досудового розслідування від поліцейської до правової.

Четвертий період припадає на початок ХХ ст. – і до 1990-х років, його називають радянським. Після Жовтневої революції 1917 року зазнали істотних змін соціально-політичні, ідейні та правові підвалини життєдіяльності нового суспільства. З 20-х років ХХ ст. джерелами кримінальної процесуальної діяльності були законодавчі акти Народного комісаріату юстиції УРСР [22]. Черговим етапом становлення та розвитку інституту повідомлення про підозру в

Україні стало прийняття першого «радянського» КПК УСРР 1922 року, у розробленні якого брали активну участь представники української сторони та делегації інших радянських республік. Кодекс містив шість розділів, 32 глави й 481 статтю [23]. У ст. 105 цього Кодексу поняття «підозрюваний» розглядали в контексті випадків затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, як превентивних заходів щодо можливості ухилення підозрюваного від слідства та суду. На наш погляд, історичні засади досліджуваного інституту доцільно розглядати з часу прийняття саме цього першого кодифікованого нормативного акта. Зокрема, для слідчого обов'язковим стало виконання таких слідчих дій, як пред'явлення обвинувачення, допит обвинуваченого та складання обвинувального висновку. Складання слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченого здійснювали лише в разі наявності достатніх підстав вважати, що особа справді вчинила злочин. Пред'явлення обвинувачення відбувалося не пізніше ніж через 48 годин з дня складання постанови слідчим про притягнення її як обвинуваченого. У постанові зазначали прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого, місце, час й інші обставини, наскільки вони стали відомими слідчому, а також підстави притягнення. Своєю чергою в ст. 131 КПК УСРР 1922 року було встановлено, що за наявності достатніх даних, які дають підстави для пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину, слідчий складає мотивовану постанову про притягнення особи як обвинуваченого. Пред'явлене особі обвинувачення мало бути здійснене протягом 48 годин з моменту винесення відповідної постанови [174, с. 411]. Водночас у ст. 278 КПК України 2012 року також закріплено момент вручення письмового повідомлення про підозру, проте він є значно меншим – у день його складання. Також слід зазначити, що, на відміну від КПК УСРР 1922 року, у чинному кримінальному процесуальному акті передбачено й інші випадки вручення повідомлення про підозру, що має позитивну практичну складову (передусім коли особа переховується від органів досудового розслідування, прокурора). Однак і в період дії КПК УСРР 1922 року слідчий мав відповідні процесуальні засоби вручення постанови про пред'явлення обвинувачення, коли особа добровільно

уникала цього (наприклад, здійснити привід, оголосити особу в розшук тощо) [74]. Отже, попри те, що в КПК УСРР 1922 року й не було надано конкретне визначення понять підозри, обвинувачення, особи підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочину, однак їх вживали з таким смисловим значенням, яке є актуальним і нині.

У КПК УРСР 1927 року, на противагу попередньому, відбулося чимало змін і доповнень (намагалися врахувати основні прогалини революційного етапу розвитку кримінального процесу), проте інститут повідомлення про підозру продовжив функціонувати, перейнявши концепцію першого «радянського» Кодексу, однак з деякими термінологічними змінами. Наприклад, згідно з розділом 11 КПК 1927 року, пред'явлення особі обвинувачення іменувалося як «дання вини» [161].

Процесуальні принципи й порядки, установлені в довоєнний період, частково зберігали свою чинність і в умовах воєнного стану. Істотних змін під час війни та повоєнні роки органи досудового слідства Наркомату внутрішніх справ не зазнали. Необхідно зауважити, що в ті часи вимоги закону про розмежування дізнання та досудового слідства, що провадили слідчі прокуратури, не виконували. Слідчі, користуючись тим, що не було чіткого розмежування повноважень органів дізнання та досудового слідства, значну частину роботи з розслідування злочинів перекладали на органи дізнання [157].

З плином часу розвиток кримінального процесуального законодавства наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років відображав наміри держави усунути риси кримінального процесу «сталінського періоду» й лібералізувати його. Подальший розвиток інституту повідомлення про підозру в радянський період історії був пов'язаний з прийняттям 25 грудня 1958 року Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, у яких підозрюваний постає в кримінальному судочинстві у зв'язку з необхідністю затримання певної категорії осіб, застосування щодо них запобіжних заходів і допиту. Основи стали правовою базою, на засадах якої в союзних республіках створили нові КПК, сформулювали ідею єдності правоохоронних органів держави в боротьбі зі

злочинністю: суд, прокурор, слідчий та орган дізнання були ланками одного ланцюга, пов'язаними між собою спільними завданнями й основоположними принципами [106].

Однак ідея підозри в кримінальному процесі, що була закладена ще на початку XVIII ст. як причина появи в кримінальній процесуальній діяльності підозрюваного, до середини XX ст. набула на практиці спотвореного, парадоксального вигляду: за наявності в органі кримінального переслідування фактичних даних, що дають підстави підозрювати особу в учиненні злочину, її наділяють статусом обвинуваченого або свідка, але не підозрюваного. Норми кримінально-процесуального закону або інших нормативних документів намагалися виключити з кримінально-процесуальної діяльності не тільки етап підозри, а й власне підозрюваного [45, с. 75]. Для розв'язання цієї проблеми М. С. Строгович запропонував уважати підозрюваними тільки тих, щодо яких під час провадження кримінальної справи до притягнення як обвинуваченого застосовували затримання або інший запобіжний захід [155, с. 12].

Після прийняття КПК УРСР 1960 року підозрюваний все-таки почав фігурувати як самостійний учасник процесу, хоча офіційно визнаний таким тільки у зв'язку із внесенням змін до КПК УРСР Указом Президії Верховної Ради від 16 квітня 1984 року. Кодекс було доповнено ст. 43-1 «Підозрюваний», згідно з якою підозрюваним визнавали особу, затриману за підозрою у вчиненні злочину, або особу, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. Крім цього, було окреслено й коло прав підозрюваного, які полягали в такому: знати, у чому його підозрюють; давати показання; подавати докази; заявляти клопотання і відводи; вимагати перевірки прокурором правомірності затримання; подавати скарги на дії та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого й прокурора. Згідно з КПК 1960 року, виносили постанову про притягнення особи саме як обвинуваченого, однак передбачено було й процесуальний статус підозрюваного, зокрема таким визнавали: 1) особу, затриману за підозрою у вчиненні злочину; 2) особу, до якої

застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого [71].

Утім дослідження проблем участі підозрюваних у кримінальному провадженні за радянських часів проводили переважно в контексті вимог часу, однак переважно полягали у висвітленні позитивних досягнень правової політики держави й передової ролі партії в цьому, а не в здійсненні детального дослідження правових засад та організації діяльності інституту повідомлення про підозру.

П'ятий період (з 1990-го до 2012 року), що має назву перехідного, розпочався після набуття Україною незалежності. Спершу шляхи реформування кримінального процесу в незалежній державі були схвалені Концепцією судово-правової реформи в Україні, прийнятою Верховною Радою України від 28 квітня 1992 року [59], і закріплені в Конституції України 1996 року [58], основні положення якої стали фундаментом для законодавчого забезпечення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні.

Останній, сучасний, період розпочався з 2013-го року й триває донині. Головною подією на сучасному етапі розвитку інституту повідомлення про підозру в Україні стало прийняття 2012 року нового КПК України, який набрав чинності 19 листопада 2012 року, відповідно до якого утворено новий інститут «повідомлення про підозру», безпосередньо регламентований ст. ст. 42, 276–279 КПК України [74, с. 24–26; 167, с. 8–9].

Отже, формування сучасної правової системи України загалом і національного законодавства зокрема відбувалося під впливом дії численних історичних пам'яток права. Історичні правові документи містили різні норми та правила, що були згруповані не за окремими галузями права в сучасному значенні, а за принципом регулювання конкретних обставин життя, правовідносин, подій, зокрема таких, як розподіл спадку, крадіжка, вбивство, користування землею, правила здійснення правосуддя та плати за його здійснення тощо. Водночас норми матеріального та процесуального права розміщували поряд [74; 75, с. 12].

Дослідження історичних (правових) документів дає змогу констатувати, що інститут повідомлення про підозру в кримінальному провадженні в Україні поступово ввійшов у норми звичаєвого права, а згодом, унаслідок виникнення держави та права, розвитку правової системи, дістав законодавчу імплементацію в кримінально-процесуальних нормах.

Нині однією з важливих умов розбудови демократичної держави європейського зразка є створення дієвої системи кримінальної юстиції, яка здатна забезпечити безпеку громадян, захист їхніх прав і свобод, а також інтересів суспільства й держави від протиправних посягань. Це зумовило прийняття нового КПК України 2012 року, який докорінно змінив систему кримінального провадження, правовий статус його учасників, процесуальну форму здійснення досудового розслідування та судочинства, і як релевантний наслідок цих новацій – в Україні почала формуватися правозастосовна практика, що відповідає європейським стандартам захисту прав людини та здійснення правосуддя.

Отже, інститут повідомлення про підозру в кримінальному провадженні є доволі складним правовим механізмом з виокремленням самостійного суб'єкта кримінального провадження з боку захисту, процесуальний статус якого потребує додаткового обговорення, що, на нашу думку, лише засвідчує необхідність здійснення теоретичної розвідки в частині досліджуваного нами питання.

1.2. Стан наукових досліджень проблем повідомлення про підозру на сучасному етапі

Підозрюваний завжди був у центрі уваги науковців і практиків. Пильна увага до нього зумовлена тим, що він є головним суб'єктом, проти якого спрямовано кримінальне провадження. Однак, попри досить високий рівень

наукової розробленості питань повідомлення про підозру, до цього часу не сформовано єдиного розуміння поняття та сутності повідомлення про підозру й чітко не визначено процесуальний механізм забезпечення прав підозрюваного, зокрема, під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У зв'язку із цим, у науці кримінального процесу та практичній діяльності слідчих підрозділів є чимало невирішених питань, які потребують теоретичного осмислення.

Стан теоретичної розробленості проблем повідомлення про підозру на сучасному етапі необхідно досліджувати за такими напрямками, а саме: а) аналіз правозастосовної практики, нормативно-правових актів і літературних джерел комплексного дослідження проблеми повідомлення про підозру; б) проблеми охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного в кримінальному провадженні; в) процесуальний механізм охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

У зв'язку з прийняттям КПК України 2012 року, слушно зазначає Ю. В. Лисюк, серед учасників кримінального провадження особливе місце посів підозрюваний, проте не завжди особа, яка отримує статус підозрюваного, є такою насправді, а встановлення під час проведення процедури кримінального провадження необґрунтованості набуття статусу підозрюваного або порушення його прав і свобод уже в цьому статусі є поширеним явищем. Тому аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного, а також його правові передумови потребують уваги, оскільки підозрюваний має специфічний статус, який залежно від якості здійсненого досудового розслідування може отримати статус обвинуваченого або, навпаки, його винність може бути не доведена й кримінальне провадження закрито [80, с. 57].

В умовах прийняття нового КПК України 2012 року однією з перших наукових праць, яка дотично стосується до теми нашого дисертаційного дослідження, стала монографія О. Ю. Татарова «Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за

матеріалами МВС)» [157], у якій розглянуто найсуттєвіші теоретичні та прикладні проблеми діяльності слідчих, оперативних підрозділів й інших уповноважених осіб щодо реалізації положень КПК України на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень як самостійно, так і у взаємодії між собою та з іншими суб'єктами кримінального судочинства, з унесенням пропозицій до чинного законодавства.

Проблеми діяльності захисника щодо захисту прав підозрюваного в кримінальному провадженні, у якому враховано положення нового КПК України, а також сучасні тенденції адаптації національного законодавства до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) дослідила у своїй дисертації А. Б. Ахундова (2013). Дисертантка дійшла висновку, що будь-які права на захист у «підслідної» особи (а так само й у її захисника) виникають лише після визнання цієї особи підозрюваним: якщо особу затримано за підозрою в учиненні кримінального правопорушення або якщо їй повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення.

Акцентовано увагу на тому, що залучення захисника до кримінального провадження на початковому етапі розслідування (у разі повідомлення, зміни чи доповнення про підозри) загалом відповідає інтересам як підозрюваного, так й особи, що здійснює розслідування. Участь захисника посилює об'єктивність затримання, надає можливість слідчому виваженіше й усебічно оцінити доведеність епізодів злочинної діяльності, у яких звинувачують особу, сприяє своєчасному запобіганню слідчих помилок та їх усуненню [9, с. 9–10].

Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, теоретичні та практичні аспекти його реалізації в кримінальному провадженні України досліджує Т. Ю. Марченко. У дисертації визначено ступінь і характер відображення європейських стандартів дотримання права на достатній час та права на достатні можливості в нормах національного законодавства, зокрема аргументовано, що, попри декларування в законодавстві низки важливих положень, які спрямовані на гарантування прав сторони захисту й відповідають європейським стандартам, передбаченим Конвенцією та

розробленим ЄСПЛ, є нагальна потреба в удосконаленні положень КПК України, а також заходах правозастосовного спрямування. У роботі виокремлено за допомогою комплексного аналізу рішень ЄСПЛ умови (критерії), які мають урахувати слідчі судді, судді під час визначення питання щодо можливості/доцільності надання стороною обвинувачення доступу та права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, які сторона обвинувачення не вбачає за необхідне надати стороні захисту й дотримується позиції щодо обмеження таких матеріалів для сторони захисту. Засвідчено необхідність встановлення змагальної процедури вирішення питання щодо матеріалів, ознайомлення з якими може бути обмежене на певному етапі досудового розслідування, запропоновано встановити критерії (умови) обмеження ознайомлення в порядку ст. 221 КПК України. Обґрунтовано необхідність встановлення переліку документів, які обов'язково (щонайменше) мають надавати стороні захисту для ознайомлення в порядку ст. 221 КПК України [95].

Дотичними до змісту завдань нашого дослідження є результати дисертаційної роботи А. В. Дунаєвої «Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного» (2013) [42], у якому схарактеризовано дії слідчого, спрямовані на виявлення підозрюваного, місцезнаходження якого не відоме органам досудового розслідування, до оголошення його в розшук; а в разі неможливості встановлення місцезнаходження підозрюваного наявними заходами – процедуру оголошення розшуку. Аналізуючи положення чинного кримінального процесуального законодавства, позиції практичних працівників органів досудового розслідування та наукову літературу, автор формулює визначення ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування, що тлумачить як будь-які умисні дії/бездіяльність як підозрюваного, так й інших осіб за його дорученням, яких вживають з метою уникнення підозрюваним відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. Зазначено, що найчастіше слідчий встановлює факт ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування тоді, коли останній починає переховуватися від провадження за кримінальним

правопорушенням. Тому акцентовано на необхідності застосування слідчим попереджувальних заходів, спрямованих на запобігання ухиленню підозрюваного від участі в кримінальному провадженні. Перелік заходів цієї категорії запропоновано визнати заходами забезпечення кримінального провадження, що усуне поширену серед органів Національної поліції України неправильну думку, за якою заходи попередження ухилення осіб від органів досудового розслідування застосовують лише у вигляді запобіжних заходів. Увагу зосереджено на дослідженні процедури застосування приводу й запобіжних заходів до підозрюваного, який може або вже ухиляється від органів досудового розслідування, у межах чого розглянуто домашній арешт і тримання під вартою. З метою забезпечення ефективності застосування та можливості обрання до підозрюваного домашнього арешту й тримання під вартою відповідно запропоновано контроль за виконанням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту покласти на прокурора, а слідчому судді, суду надати право розглядати клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обирати такий захід щодо підозрюваного, який перебуває в розшуку, з огляду на його особистісні риси й тяжкість учиненого ним злочину [42, с. 10–11].

Деякі аспекти нашого дослідження були предметом розгляду О. М. Атаманова в дисертації «Повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої не встановлено або яка перебуває за межами України» (2021). У дисертації окреслено сучасний стан наукового аналізу повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої не встановлено або яка перебуває за межами України. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності слідчого, прокурора під час складання відповідного процесуального акта (рішення), а також під час зміни повідомлення про підозру на досудовому розслідуванні. Досліджено випадки (підстави) та порядок вручення письмового повідомлення про підозру, що є складовою здійснення повідомлення особі про підозру. З'ясовано процесуальний та практичний аспекти, а також міжнародно-правові гарантії набуття статусу підозрюваного

особою, місцезнаходження якої не встановлено. З аналізу змісту вимог кримінального процесуального законодавства України доведено, що передбачений лише один випадок неможливості вручення складеного письмового повідомлення про підозру відповідній особі – унаслідок невстановлення місцезнаходження особи. З посиланням на відповідну практику ЄСПЛ обґрунтовано, що положення ч. 1 ст. 42 КПК України (у редакції Закону від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII) не підлягають застосуванню, оскільки суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, – Конвенції 1950 року. Досліджено процесуальний порядок вручення письмового повідомлення про підозру особі, яка перебуває за межами України. За цими результатами обґрунтовано, що неможливо розглядати положення ч. 7 ст. 135 КПК України нарізно від порядку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, натомість у такому разі має бути застосовано порядок, передбачений розділом IX КПК України, як під час встановлення слідчим, прокурором відомостей про проживання особи за кордоном, так і перебування особи за межами України [7].

У контексті виявлення ефективності реалізації на практиці принципів кримінального процесуального законодавства, охорони прав і свобод людини відповідне теоретико-пізнавальне й прикладне значення має дисертація Д. А. Пешого «Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні» (2016) [110], у якій обґрунтовано, що забезпечення засади законності потребує вирішення питань гуманізації кримінального провадження, основними напрямками якої визнано: гуманізацію мети й завдань кримінального провадження, узгодження їх з ідеями правового гуманізму, визначеними насамперед у міжнародних актах з прав людини; розвиток змагальних засад досудового кримінального провадження; розширення використання відновних і примирних процедур; удосконалення правового статусу кожного учасника кримінального провадження; запровадження механізму формування гуманістичного світогляду в осіб, які здійснюють кримінальне провадження [110, с. 6–7]. Аналізуючи норми кримінального процесуального закону, що

регламентують порядок здійснення судового контролю в досудовому кримінальному провадженні, дисертант доходить висновку, що судовий контроль як засіб забезпечення законності в досудовому кримінальному провадженні, на відміну від прокурорського нагляду (процесуального керівництва досудовим розслідуванням) і відомчого контролю, має іншу правову сутність і контролем у традиційному значенні не є. Контроль передбачає не тільки перевірку або моніторинг чого-небудь, а також забезпечення того, що будуть прийняті коригувальні заходи або заходи із застосуванням санкцій, якщо результати перевірки або моніторингу засвідчать таку необхідність. Контроль передбачає керівництво, спрямування, допомогу у виборі рішення чи дії з метою досягнення найкращого результату, запобігання допущенню помилок і порушень [110, с. 16].

У дисертації О. В. Фараон «Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» (2016) висвітлено поняття й генезу повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, визначено особливості набуття процесуального статусу підозрюваного на стадії досудового розслідування та співвідношення таких нормативних категорій, як «повідомлення особі про підозру» і «притягнення як обвинуваченого» в кримінальному процесі України. У контексті сучасної правозастосовної практики схарактеризовано випадки повідомлення особі про підозру, з'ясовано сутність процесуальної форми письмового повідомлення особі про підозру, а також його вручення на підставі аналізу практики діяльності органів досудового розслідування, визначено її оптимальне відображення в положеннях кримінального процесуального закону. Розглянуто підстави зміни повідомлення особі про підозру та правові наслідки прийняття цього процесуального рішення. Схарактеризовано процесуальну форму діяльності сторін обвинувачення та захисту під час повідомлення особі про підозру в кримінальному провадженні. Розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання повідомлення про підозру в кримінальному провадженні [167, с. 18].

Близькою до теми нашого дослідження є теоретична розвідка В. В. Лаврової «Повідомлення про підозру в контексті дотримання принципу верховенства права» (2021). У дисертаційній роботі проаналізовано реалізацію принципу верховенства права під час формування підозри, складання та вручення повідомлення про підозру, зміни та скасування повідомлення про підозру, отримано нові результати у вигляді комплексу наукових висновків щодо відповідності порядку повідомлення про підозру в кримінальному провадженні принципу верховенства права. З метою окреслення напрямів дослідження, які нині є найактуальнішими для наукового осмислення, у роботі здійснено комплексний огляд наукових джерел, автори яких розглядали тематику верховенства права й повідомлення про підозру. Це надало можливість констатувати таке. По-перше, попри значну кількість ґрунтовних досліджень щодо підходів до визначення верховенства права, учені не аналізували, як певний підхід позначається на практичній реалізації верховенства права в кримінальному провадженні. По-друге, більшість науковців і практиків схиляються до думки, що система правового регулювання повідомлення про підозру містить прогалини, є недостатньо логічною та узгодженою. По-третє, комплексного дослідження дотримання верховенства права в процесі повідомлення про підозру досі не здійснено. Автор розглянув наявні наукові підходи до розуміння верховенства права й використав як методологічний поелементний підхід. Через застосування теорії систем визначено, що верховенство права є не ієрархічною системою, якій притаманні компонентність, структурність, взаємозв'язок із середовищем й інтегративність (емерджентність). Увагу в роботі зосереджено на взаємозв'язки елементів верховенства права та їх ознак [79].

Для виконання завдань цієї наукової розробки та кримінальної процесуальної діяльності з реалізації презумпції невинуватості теоретико-прикладний інтерес становить дисертаційна робота В. П. Любавіної «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як засада кримінального провадження» (2018). Схарактеризовано презумпцію

невинуватості як одну з конституційних засад здійснення кримінального провадження, обґрунтовано, що презумпція невинуватості й забезпечення доведеності вини діє на всіх стадіях кримінального провадження: як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду справи, забезпечуючи кожному, кого підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, гідного ставлення до себе як до невинуватого доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено судом. Зауважено, що презумпція невинуватості визначає правовий статус особи, яку притягують до кримінальної відповідальності не тільки в кримінальному процесі, а й в усіх інших суспільних відносинах, у яких вона є суб'єктом [84, с. 13–14].

Стосовно другого напрямку теоретичної розробленості проблем охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного в кримінальному провадженні у контексті процесуального механізму повідомлення про підозру своєчасним і таким, що надає певні орієнтири щодо видозміни кримінальної процесуальної діяльності прокуратури, став навчальний посібник В. М. Юрчишина (2014) «Процесуальні функції прокурора в досудовій стадії кримінального провадження: призначення, система» [193]. Водночас слід зазначити, що в науковій праці кримінальна процесуальна діяльність прокуратури частково звужена, не стосується тих стратегічних завдань, які виконують суб'єкти розслідування, – охорони прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналогічний підхід застосував В. М. Юрчишин у своїй монографії «Місце і роль прокурора в досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці» (2013) [192]. Він усебічно дослідив ті моменти, що є дотичними до кримінальної процесуальної діяльності охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного й важливими під час з'ясування правового механізму цих питань, а саме: завдання координаційного характеру та організаційного забезпечення діяльності органів досудового розслідування, які за функціональною ознакою в науці відносять до суб'єктів кримінальної

процесуальної діяльності, що було використано в дослідженні як методологічне підґрунтя під час висвітлення відповідних питань з означеної проблеми.

Певне методологічне підґрунтя в цьому напрямі сформовано в інших наукових і навчально-методичних виданнях. Зокрема, ґрунтовно висвітлено питання місця прокуратури в системі органів державної влади в Україні, а також нормативно-правового забезпечення та реалізації функцій прокуратури в колективній монографії І. І. Митрофанова, С. В. Степченко «Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам» [99], що привернуло увагу в контексті видозміни змісту діяльності прокуратури у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України нової редакції Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VI [128].

У дисертації А. І. Палюха «Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування» (2016) дістало подальшого розвитку положення про те, що повідомлення про підозру слід розглядати як інститут кримінального процесуального права та кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного [107].

У дисертаційному дослідженні «Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні» (2018) І. В. Рогатюк слушно зауважує, що свою процесуальну функцію прокурор здійснює від імені та в інтересах держави, тобто діє *ex-officio*, що сприяє реалізації головного конституційного обов'язку держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України). Кримінальна процесуальна діяльність прокурора безпосередньо впливає на ефективність реалізації державної політики у сфері протидії злочинності. Важливе значення має діяльність прокурора під час досудового розслідування, оскільки саме на цій стадії кримінального провадження під керівництвом прокурора здійснюються процесуальні дії, спрямовані на розкриття кримінального правопорушення, збирання доказів причетності конкретної особи до його вчинення та формують базу майбутнього публічного обвинувачення [140, с. 1].

Автор теоретично обґрунтовує на підставі узагальнення практики необхідність удосконалення нормативної моделі повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, щодо яких здійснюють особливий порядок кримінального провадження, а також наукові підходи щодо механізму реалізації прокурором кримінального процесуального законодавства під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, виклику слідчим і прокурором, приводу, накладення грошового стягнення, тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення й арешту майна, затримання особи та інших запобіжних заходів [140, с. 8]. Ці та інші засади кримінальної процесуальної діяльності прокурора на стадії досудового розслідування І. В. Рогатюк розглянув у монографії «Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування» [139].

Доцільність повернення дворівневого порядку оскарження учасниками кримінального провадження рішень, дій чи бездіяльності слідчого чи прокурора із залученням механізму нагляду прокурора та судового контролю, що сприятиме ефективному захисту прав, свобод й інтересів учасників кримінального провадження, оперативності відновлення їх порушеного становища, аргументує А. Б. Степанов у дисертації «Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування» (2018) [154].

Стосовно третього напрямку теоретичної розробленості проблем охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження аналіз правозастосовної практики, нормативно-правових актів і літературних джерел дослідження проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження засвідчує слушність позиції А. Е. Руденко, згідно з якою заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують права підозрюваного, забезпечують ефективне виконання завдань кримінального судочинства загалом і досудового розслідування зокрема. Оскільки заходи забезпечення кримінального

провадження обмежують конституційні права та свободи громадян ніби всупереч головному завданню кримінального судочинства щодо неухильного дотримання прав особи в процесі діяльності органів, уповноважених розслідувати кримінальні злочини відповідно до вимог Конституції України, то необхідні переконливі процесуальні гарантії для забезпечення законності й обґрунтованості під час їх застосування [142, с. 1–3].

Головним завданням слідчого, прокурора є організація розслідування щодо встановлення обставин у кожному кримінальному провадженні так, щоб не страждали права, свободи й законні інтереси громадян – суб'єктів кримінального судочинства. У зв'язку із цим актуальними для науки питаннями є розроблення, по-перше, процедури застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують права підозрюваного, по-друге, рекомендацій щодо процесуальних, етичних засад їх провадження з метою максимально ефективного забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві [142].

У чинному КПК України законодавець, дбаючи про права та свободи людини, урахувуючи численні проблеми, ускладнив як у якісному, так і в кількісному аспектах нормативне регулювання запобіжних заходів, правову регламентацію підстав, умов і процесуального порядку їх застосування в кримінальному провадженні. Тому важливе значення для нашого дослідження має дисертаційна робота К. О. Середи «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні» (2018). Автор визначив, що запобіжні заходи в кримінальному провадженні мають власне функціональне призначення, що втілюється шляхом виконання таких функцій: забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження; забезпечення доказової діяльності в кримінальному провадженні; гарантування змагальності кримінального провадження; забезпечення законного обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження; забезпечення ефективності кримінального провадження; відокремлення процесу кримінального провадження від результату

кримінального провадження; забезпечення реалізації кримінальної процесуальної відповідальності [145].

Комплексному розробленню проблем нормативної регламентації та практики застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що здійснено з огляду на новелізацію кримінального процесуального законодавства України, присвячена дисертаційна робота Д. В. Колодчина «Тримання під вартою як запобіжний захід» (2018) [55]. У контексті нашого предмета дослідження інтерес становить з'ясування причини недотримання в Україні порядку тримання під вартою в контексті забезпечення права особи на свободу й особисту недоторканість, які, з огляду на їх специфіку, поділено на такі блоки: а) недосконалість нормативної регламентації інституту тримання під вартою; б) помилки й порушення, яких припускаються в правореалізаційній практиці; в) недостатнє врахування практики ЄСПЛ, зокрема в частині змістового наповнення загальних міжнародних стандартів.

Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою розглядає у своїй роботі М. І. Дерев'янка «Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2015) [38]. У кандидатській дисертації «Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні» (2018) А. С. Черкесова, крім питань, що становлять предмет дослідження, проаналізувала процедури становлення та розвитку гарантій прав і свобод підозрюваного в разі їх обмеження в кримінальному провадженні. Авторка висвітлила поняття, сутність, значення, предмет гарантій прав і свобод людини в кримінальному провадженні, запропонувала власну дефініцію поняття кримінальних процесуальних гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. У роботі розглянуто різні підходи науковців до питання класифікації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого в процесі кримінального провадження, розроблено авторську класифікацію. Теоретично обґрунтовано й досліджено питання обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні. З'ясовано

процесуальні особливості процедури обмеження прав і свобод. Запропоновано дворівневу систему суб'єктів обмеження прав та свобод людини. На підставі судової практики досліджено процесуальний порядок реалізації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого на різних стадіях кримінального провадження. Виявлено недоліки в практичній реалізації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого та прогалини в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Сформульовано низку науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення положень КПК України. Обґрунтовано доцільність упровадження міжнародного досвіду у національне законодавство України [182, с. 19]. Також запропоновано дворівневу систему суб'єктів обмеження прав і свобод підозрюваного, яка охоплює сторону обвинувачення та органи правосуддя, які на досудовому розслідуванні представляє слідчий суддя. Акцентовано, що система суб'єктів обмеження конституційних прав і свобод у кримінальному провадженні має чітко виражену ієрархічну структуру, стійкі взаємообумовлені зв'язки та єдині завдання [182, с. 16].

Наближеними до теми нашого дослідження також є напрацювання В. І. Фаринника, зокрема його монографія «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика» (2017), у якій розглянуто проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проаналізовано особливості реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному провадженні України й іноземних країн. Теоретичні положення поєднані з прикладами помилок, порушень законності й позитивного досвіду, які є найпоширенішими в процесуальній діяльності сторони захисту й обвинувачення (слідчих, прокурорів) [170].

Науковий інтерес становить стаття А. А. Жука «Процесуальний статус підозрюваного у кримінальному провадженні» (2020). У роботі за результатами вивчення доктринальних і нормативних джерел щодо сутності поняття «охорона прав, свобод та законних інтересів підозрюваного» сформульовано визначення його як сукупності процесуальних гарантій, створення належних умов для

безперешкодної реалізації підозрюваним своїх суб'єктивних прав, зокрема кримінальних процесуальних, а також законних інтересів у кримінальному провадженні. Визначено поняття та класифікацію заходів забезпечення кримінального провадження з огляду на загальні положення досудового розслідування [42, с. 71–78].

Проаналізовано та виокремлено п'ять видів засобів кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: 1) права підозрюваного, що можуть бути гарантіями інших його прав; 2) повноваження слідчого з охорони та захисту прав підозрюваного; 3) діяльність захисника й законного представника щодо забезпечення прав підозрюваного; 4) прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за дотриманням прав підозрюваного; 5) судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного. Висвітлено класифікацію гарантій прав і свобод підозрюваного під час застосування заходів забезпечення у кримінальному провадженні. Проаналізовано форми механізму забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, що обумовлено наявністю різних завдань, які реалізують під час здійснення прав людини, а отже, використанням різних засобів для досягнення цієї мети. Визначено правові категорії «охорона прав» і «захист прав», їх зміст та значення в механізмі охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного [42, с. 71–78].

У дисертації «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» (2018) на підставі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики В. І. Фаринником розроблено сучасну концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження з огляду на необхідність гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами в галузі прав людини та здійснення правосуддя [173].

Автором доведено, що процесуальні обов'язки до підозрюваного не можуть застосовувати окремо від неізоляційного запобіжного заходу

(особистого зобов'язання, особистої поруки чи застави), оскільки саме дотримання таких обов'язків є сутнісним компонентом нормативного змісту відповідного запобіжного заходу. Становлять інтерес запропоновані автором зміни й доповнення до КПК України з метою уникнення неоднозначного трактування понять «безпосередності» та «щойності» в контексті нормативного змісту ст. 208 КПК України. У зв'язку із цим запропоновано регламентувати просторо-часові параметри правомірності здійснення затримання особи, зокрема, якщо з моменту вчинення злочину (а у випадку злочину, вчиненого в умовах неочевидності, – з моменту його виявлення) і до моменту фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, минуло не більше ніж шість годин. З огляду на ключове завдання кримінального провадження – охорону прав, свобод й інтересів учасників кримінального провадження, доведено, що вирішення питання про обрання запобіжного заходу слід здійснювати на підставі принципу презумпції невинуватості, насамперед щодо тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються клопотання, і відповідних ризиків, на користь підозрюваного (ч. 4 ст. 17 КПК України). Аргументовано, що істотним порушенням прав людини є застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з обґрунтуванням виключно тяжкості можливого покарання. У зв'язку із цим висловлено застереження щодо «безальтернативного» застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під вартою) за вчинення окремих видів злочинів (ч. 5 ст. 176 КПК України). Така практика суперечить міжнародним стандартам, відповідно до яких тяжкість злочину або суворість санкції статті кримінального закону, що інкримінують підозрюваному, не може бути єдиною підставою для тримання особи під вартою [173].

Деякі аспекти предмета нашого дослідження висвітлено в дисертаційній роботі О. В. Винокурова «Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2018) [25], у якій вперше сформульовано висновок про те, що захист у разі затримання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є складовою і

нерозривною частиною діяльності захисника проти висунутої підозри чи пред'явленого обвинувачення в конкретному кримінальному провадженні, що має специфічні особливості, обумовлені її предметом і метою, і це дає змогу розглядати її як порівняно самостійний напрям діяльності захисника.

Також слід зазначити про роботу В. І. Мірковець «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження» [102], у якій сформульовано низку теоретичних положень і висновків щодо забезпечення права на свободу й особисту недоторканість у разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження з огляду на стан наукового розроблення відповідної проблематики в різних галузях юридичної науки, міжнародного, національного законодавства, практики ЄСПЛ, національної правозастосовної практики. Зокрема, визначено поняття права на свободу й особисту недоторканість під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, висвітлено механізм його забезпечення, умови правомірного обмеження, особливості прокурорського нагляду й судового контролю за відповідним напрямом.

У контексті судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження слід зауважити передусім про монографію М. А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному провадженні» (2016) [87] та дисертацію «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (2018 р.) [88], у якій автор пропонує власне бачення шляхів вирішення низки складних питань про прийняття слідчим суддею рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. З'ясовано, що судовий контроль у кримінальному процесі – це діяльність слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадиційної процедури зі здійснення в порядку, передбаченому КПК України, наданих йому повноважень, метою якої є своєчасне забезпечення захисту й охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Акцентовано, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий,

прокурор не доведе, що: є обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права й свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; може бути реалізовано завдання, для чого слідчий, прокурор звертається з клопотанням [88].

Кандидатські дисертації Т. Г. Ільєвої «Функція судового контролю в кримінальному процесі» (2014) [46], О. В. Бурлаки «Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні» (2018) [21], С. В. Шапутько «Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні» (2018) [183], у яких з'ясовано порядок прийняття рішення про застосування запобіжних заходів, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження, досліджено основні загальні проблеми, що постають під час прийняття слідчим суддею відповідних рішень; досліджено забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод й інтересів особи в кримінальному провадженні; реалізації повноважень слідчим суддею щодо судового контролю в кримінальному провадженні.

У межах розгляду стану теоретичної розробленості проблеми доречно зауважити також про навчальні посібники «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» (2015) [177], «Функція судового контролю у кримінальному процесі» (2015) [162], «Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні» (2016) [50] тощо.

Крім цього, під час написання цієї дисертаційної роботи використано наукові праці Ю. П. Аленіна, І. В. Гловюк («Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення» [1]); В. В. Бабкової («Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування» [11]); А. Ф. Бондюк

(«Захист прав та свобод людини і громадянина на досудовому слідстві в світлі дотримання слідчим суддею основоположних принципів» [18]); Ю. В. Бубир («Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів» [20]); І. Г. Івасюка («Інститут “повідомлення про підозру” нового кримінального процесуального законодавства України» [45]); О. В. Капліної («Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність» [48]); Т. В. Корчевої («Щодо питання забезпечення права на захист особи у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» [61]); О. П. Кучинської («Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі» [77]; «Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження» [78]); Ю. В. Лисюка («Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні» [80]); О. С. Мазур («Засоби забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного: поняття і система» [85]); М. Г. Моторигіної («Процесуальні гарантії забезпечення прав сторони захисту у змагальному кримінальному провадженні» [103]); С. А. Паршака («Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави» [109]); С. М. Смокова («Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України» [149]); О. Г. Яновської («Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні» [195]) та ін.

Отже, в українській науці немає ґрунтовних дисертаційних досліджень, присвячених проблемі повідомлення про підозру. Водночас цю проблематику частково розглянуто в дисертаційних роботах, що стосуються охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного в кримінальному провадженні (А. Б. Ахундова, М. І. Дерев'янка, А. В. Дунаєва, Ю. В. Лисюк, В. П. Любавіна, О. С. Мазур, Д. А. Пеший, А. С. Черкесова, О. В. Фараон); застосування заходів забезпечення кримінального провадження (О. В. Винокуров, Д. В. Колодчин, А. Е. Руденко, К. О. Середя, В. І. Фаринник); процесуального механізму охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів

забезпечення кримінального провадження (О. В. Бурлака, Т. Г. Ільєва, М. А. Макаров, І. І. Митрофанов, А. І. Палюх, І. В. Рогатюк, А. С. Степанов, С. В. Шапутько, В. М. Юрчишин).

Більшість наукових напрацювань висвітлюють окремі фрагменти проведення досліджуваних дій або аспекти, щодо яких автор дослідження має власну позицію. З огляду на здійснений вище аналіз наукової літератури, можна дійти висновку, що вчені на рівні дисертаційного дослідження не розглядали повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права, хоча це питання має не тільки теоретико-прикладний характер, а й практичне значення, оскільки від його вирішення залежить ефективність процесу розслідування кримінальних правопорушень, зокрема в частині визначення заходів, спрямованих на забезпечення дієвості кримінального провадження та які застосовують щодо конкретної особи й пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків, обмеженням її прав і свобод.

1.3. Законодавче забезпечення інституту повідомлення про підозру та практика Європейського суду з прав людини

З часу набуття Україною незалежності кримінально-процесуальне законодавство країни зазнало істотних змін і доповнень. Одна з новел полягає в тому, що законодавець цілком відмовився від інституту пред'явлення обвинувачення в досудовому розслідуванні, замінивши його механізмом «повідомлення про підозру». Можливість появи на досудовому розслідуванні обвинуваченого виключена, підозрювана особа стає обвинувачуваною після вручення їй після завершення досудового розслідування копії обвинувального акта.

Деякі науковці зазначають, що впровадження у кримінальне процесуальне законодавство України інституту повідомлення особі про підозру необхідно визнати суттєвою гарантією виконання завдань кримінального провадження, встановлених ст. 2 КПК України. І вже з аналізу основних термінів, що містяться в ст. 3 КПК України, вбачається важливе значення повідомлення про підозру, адже саме з цього моменту розпочинається притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, якнайкраще досягають реалізації таких засад кримінального провадження, як презумпція невинуватості й забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК України), забезпечення права на захист (ст. 20 КПК України), змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів, у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК України), розумні строки (ст. 28 КПК України) тощо [67; 74].

Процесуальна дія щодо повідомлення особи про підозру, слушно зауважили Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк, має важливе значення, оскільки слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а надалі обґрунтована підозра дає змогу суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру й тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [1, с. 161].

Водночас запроваджена в КПК України модель, коли обвинуваченою особа стає лише після завершення розслідування і першим актом її обвинувачення стає обвинувальний акт, може бути вразливою з огляду на положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, який проголосив у ч. 2 ст. 9, що: «Кожному арештованому повідомляють під час арешту причини його арешту та негайно повідомляють будь-яке пред'явлене йому обвинувачення» [100].

Конвенція також передбачає: «Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього» (ч. 2 ст. 5) [56].

З огляду на окреслену проблему юридичної дефініції і те, що, відповідно до чинного законодавства, поняття «підозрюваний» не охоплює статус особи,

щодо якої здійснюють кримінальне провадження, однак її ще не затримано і стосовно неї не застосовано запобіжний захід, у наукових працях висловлювали пропозицію ввести в законодавчий обіг замість поняття «підозрюваний» новий термін «підслідний» [159, с. 88–89]. І ця пропозиція видається доцільною. Науковці та практики висловлюють чимало зауважень щодо набуття статусу підозрюваного, викладаючи свої думки в наукових працях, однак і досі це не відображено в законодавчих актах.

Слід зазначити, що чинний КПК України закріплює підозрюваного як єдиного суб'єкта кримінального провадження, щодо якого триває кримінальне переслідування в стадії досудового розслідування. На жаль, законодавчі новели не сприяли ефективному захисту прав і свобод особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, спричинивши складнощі в правозастосовній практиці.

З приводу цього правники цілком слушно зауважують, що в чинному КПК України міститься низка дефектів, наочним свідченням чого є практика його правозастосування. Зокрема, терміном «повідомлення про підозру» можуть позначати певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності. Його можуть тлумачити як сукупність кримінальних процесуальних дій та рішень, що здійснюють і приймають на цьому етапі [169, с. 184].

Наукове дослідження будь-якого теоретичного поняття ґрунтується на його семантичному розумінні. Тому, перш ніж з'ясувати сутність поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, вважаємо за доцільне розглянути такі складові його дефініції, як «підозра» і «повідомлення» [74].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови в слово «подозрение» перекладено як «підозра, підозріння...», а «подозрительный» – як «підозрілий». Загальне значення терміна «підозра» полягає в тому, що це думка про чию-небудь причетність до чогось негативного; сумнів у чий-небудь порядності, чесності, відданості тощо. Підозрювати – допускати причетність

кого-небудь до чогось негативного; сумніватися в порядності, чесності, відданості тощо [24, с. 960].

Окремі науковці дефініцію «підозра» (стосовно кримінального провадження) розглядають як обґрунтоване припущення, думку слідчого та/або прокурора. Зокрема, Л. Франк вважав, що підозра – ретроспективно-прогностичний висновок, ґрунтований на фактах, такий, що має якість перевірки, судження слідчого про взаємовідношення, взаємозв'язок і відповідність між відомими обставинами справи й певною особою, що вибудований на достовірних фактах, наукових положеннях і висновках, а також неперевірених даних, які викривають цю особу у вчиненні злочину з певним ступенем імовірності [175, с. 64].

Нині КПК України не містить дефініції, яка трактувала б поняття «підозра», а замість цього пропонують тлумачити його за допомогою поняття «підозрюваний».

Такий підхід законодавця до формулювання терміна «підозра» не відображає його справжньої сутності. По-перше, тому що підозру інтерпретують через примус, натомість він не породжує її, а, навпаки, вона тягне за собою застосування до особи заходів примусу. По-друге, затримання підозрюваного й застосування до нього запобіжного заходу зовсім не вичерпують ситуацій, за яких особа реально опиняється під підозрою правоохоронних органів.

Дослідник Ю. В. Лисюк потлумачив підозру як: а) інститут, що регулює процесуальний статус підозрюваного, підстави й порядок його втягнення в кримінальне судочинство; б) підставу для кримінального переслідування конкретної особи з метою правильного виконання завдань кримінального судочинства [80, с. 59].

На думку О. В. Маслюк, підозра – обґрунтоване припущення (на підставі оцінки наявних на певний момент часу доказів) слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке процесуально формалізоване в повідомленні про підозру й обов'язково має бути перевірене для спростування або підтвердження [96, с. 33].

Поняття «повідомлення» тлумачний словник сучасної української мови визначає так: це дія зі сповіщення, доповідання, донесення чого-небудь; розповідати, казати про що-небудь; те, що сповіщають комусь, письмова чи усна інформація; дані, інформація, викладені, передані ким-небудь; незначні за обсягом публічний виступ, доповідь на певну тему; б) документ, у якому про щось повідомляють, сповіщають [24, с. 997–998; 74, с. 49].

Своєю чергою ще радянські науковці (наприклад, Л. М. Карнєєва) начення повідомлення особи про підозру вбачали в такому: 1) на цьому етапі формулюють підозру, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення; 2) з моменту повідомлення особі про підозру починають здійснювати притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду); 3) з дня повідомлення особі про підозру починають відраховувати строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України); 4) після складання повідомлення про підозру визначають загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозру має бути перевірено та спростовано або трансформовано в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність; 5) у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, якій повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється центральна процесуальна фігура досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, з чим пов'язують виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК України), і втілює сторону захисту; б) розширюються повноваження слідчого для застосування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК України); відсторонення від посади (ст. 154), арешт майна (ст. 170 цього

Кодексу)); 7) з моменту повідомлення особі про підозру можуть ініціювати укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст. ст. 468, 469 КПК) [51].

Уперше за чинним КПК України О. Ю. Татаров визначив повідомлення про підозру як один із ключових актів на стадії досудового розслідування. Процес доказування в кримінальному провадженні, на переконання вченого, здійснюють саме для того, щоб процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, яка розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [157, с. 142]

З огляду на викладене вище, можна зазначити, що «повідомлення про підозру» передбачає:

1) дію зі сповіщення особи про її причетність до вчинення певного кримінального правопорушення;

2) документ, у якому особі сповіщають про те, що її підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення [74].

Також повідомлення про підозру можна розглядати як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження та надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки й реалізовувати права [74].

Аналіз КПК України стосовно правової регламентації повідомлення про підозру засвідчує суперечливість законодавчих положень, які визначають сутність повідомлення про підозру. Першопричина цього полягає в тому, що кримінальний процесуальний закон не містить визначення поняття «підозра». У ст. 276 цього Кодексу окреслено лише випадки, які зумовлюють необхідність повідомлення особі про підозру в письмовому вигляді. Тлумачний словник української мови визначає підозру як думку про причетність будь-кого до чогось негативного, сумнівів у порядності, чесності, відданості когось тощо [24]. Не надано офіційного трактування терміна «повідомлення про підозру». Лише в ст.

277 КПК України визначено зміст письмового повідомлення про підозру; у ст. 276 КПК України встановлено вичерпний перелік випадків обов'язкового повідомлення про підозру й порядок здійснення такого повідомлення; у ст. ст. 278, 279, 481 КПК України окреслено процесуальні аспекти повідомлення особі про підозру.

У ст. 110 КПК України, у якій закріплено види процесуальних рішень у кримінальному провадженні, не зазначено повідомлення про підозру як процесуальне рішення слідчого або прокурора, також передбачено, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Рішення слідчого, прокурора приймають у формі постанови. Водночас ч. 1 ст. 111 КПК України визначає повідомлення в кримінальному провадженні як процесуальну дію, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час і місце проведення відповідної процесуальної дії або прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію [70].

З цього приводу більшість науковців висловлюють думку, що хоча в назві поняття «письмове повідомлення про підозру» й міститься слово «повідомлення», однак формулювання цього терміна відповідає не вимогам ст. 110 КПК України, а ознакам процесуального рішення. Тому, коли повідомлення про підозру тлумачать як процесуальний документ, зазначають, що це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України [168, с. 26].

Самостійним кримінальним процесуальним інститутом вважає повідомлення про підозру Н. Р. Костів, однак пропонує інше його визначення. Зокрема, на її переконання, повідомлення про підозру є самостійним інститутом кримінального процесуального права, норми якого визначають підстави та процесуальний порядок повідомлення особі про підозру (випадки, за яких обов'язково здійснюють повідомлення про підозру; зміст письмового повідомлення про підозру й порядок його вручення; порядок зміни повідомлення

про підозру; особливості повідомлення про підозру окремих категорій осіб тощо) [62, с. 127].

Власне визначення повідомлення про підозру пропонує І. Г. Івасюк. На думку вченого, це кримінальне процесуальне рішення слідчого, прокурора, яке приймають в обов'язковому порядку в разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення в письмовій формі та спричиняє набуття особою, щодо якої його прийнято, процесуального статусу підозрюваного [45, с. 77].

Заперечувати факт того, що саме підозра породжує появу підозрюваного в кримінальному провадженні, вважає Ю. В. Лисюк, підстав немає, оскільки існування інституту підозрюваного розпочинається з процесуальної дії, що має назву повідомлення про підозру з подальшим здійсненням відповідних процесуальних дій. Тобто з цього часу особа, якій було повідомлено про підозру в порядку, установленому КПК України, стає підозрюваним й отримує можливість усіма правовими засобами забезпечувати захист своїх прав і свобод під час здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні [80, с. 59].

Інститут повідомлення про підозру, зазначає І. Г. Івасюк, став своєрідною заміною інституту пред'явлення обвинувачення на стадії досудового розслідування, оскільки за чинним кримінальним процесуальним законодавством обвинувачений як учасник кримінального провадження з'являється тільки наприкінці досудового розслідування з моменту складання обвинувального акта [45, с. 78].

Натомість Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк стверджують, що повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку й одночасно персоніфікації кримінального переслідування, оскільки у зв'язку з повідомленням про підозру з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, а з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення

починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [1, с. 162].

Схоже визначення пропонують М. Гузела та А. Палюх. На їхню думку, повідомлення особі про підозру – це інститут кримінального процесуального права, який полягає у вчиненні процесуальних дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за його погодженням слідчим), які реалізуються у відповідному правозастосовному акті, що спричиняє притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства [36, с. 253]. Проте, зазначив С. Г. Кримчук, таке трактування повідомлення про підозру видається не цілком влучним і викликає певні зауваження. По-перше, неправильно вказувати, що інститут права полягає у вчиненні процесуальних дій, оскільки в теорії держави та права загальновідомо, що це система пов'язаних правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини. По-друге, попри те, що в п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачено, що притягнення до кримінальної відповідальності є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення про підозру, вважаємо, що недоречно вказувати, що останнє спричиняє притягнення особи до кримінальної відповідальності. Зумовлено це тим, що підозра – це лише первинне припущення слідчого, прокурора про вчинення особою кримінального правопорушення [73, с. 167–171].

Повідомлення про підозру можна розглядати як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження і надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки й реалізовувати права. Також це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України. Аналіз положень Кодексу й наукових позицій учених надав можливість

сформулювати авторське визначення досліджуваного терміна. На нашу думку, повідомлення про підозру слід розглядати в широкому та вузькому значеннях, а також у матеріальному й процесуальному аспектах [90; 212]. Таке взаємопов'язане та взаємодоповнюване тлумачення охоплює всі його властивості, а також максимально повно відображає його правову сутність.

У широкому значенні *повідомлення про підозру* – це процесуальний інститут (містить окремі, незалежні кримінальні процесуальні норми, що спрямовані на унормування відносин між учасниками кримінального провадження у зв'язку зі здійсненням повідомлення про підозру, його зміною та полягає у вчиненні прокурором, дізнавачем (під час розслідування кримінальних проступків) чи слідчим за погодженням із прокурором процесуальних дій у письмовому правозастосовному акті, який сприяє набуттю особою процесуального статусу підозрюваного та створює передумови для подальшого руху кримінального провадження).

У вузькому значенні – це процесуальна дія (процесуальне рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення, прийняте уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням із прокурором), оформлене в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, що вручають особі з дотриманням визначеної процедури, воно відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, і зумовлює набуття особою процесуального статусу підозрюваного).

У матеріальному аспекті – це процесуальний документ, складений відповідно до вимог КПК України (зміст підозри; кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу (із зазначенням статті (частини статті) КК України); стислий виклад обставин кримінального правопорушення та прав підозрюваного).

У процесуальному аспекті – це сукупність процесуальних дій, спрямована на: а) пред'явлення особі, яка, на переконання слідчого та/або прокурора, імовірно, вчинила кримінальне правопорушення, письмового повідомлення про

підозру; б) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення підозрюваному його прав; в) зміну повідомлення про підозру у випадках, передбачених ст. 279 КПК України [74].

Необхідно зауважити, що в Україні триває період комплексного реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства з метою узгодження його з європейськими й міжнародними стандартами. Логічним результатом діяльності нашої держави на цьому шляху є закріплення пріоритету положень міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, над нормами національного кримінального процесуального законодавства. Цим обумовлено необхідність ретельного вивчення норм (стандартів) міжнародно-правових актів у галузі забезпечення прав і свобод особи під час здійснення щодо неї кримінального переслідування, зокрема в процесі залучення такої особи в кримінальний процес як підозрюваного.

Чинний КПК України, зазначає М. Гузела, закріплює підозрюваного як єдиного суб'єкта кримінального провадження, щодо якого триває кримінальне переслідування в стадії досудового розслідування. Саме тому предметом ретельного наукового аналізу постає проблема забезпечення прав підозрюваного в контексті стандартів, закріплених у нормах міжнародно-правових актів, визнаних Україною [35].

З огляду на високий рівень абстрактності положень Конвенції, саме практика ЄСПЛ допомагає краще зрозуміти зміст кримінальних процесуальних понять оцінного характеру, імplementованих Україною в національне законодавство. Одним із таких понять є «обґрунтована підозра», наявність якої за чинним КПК України є обов'язковою умовою для застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження.

Відсутність законодавчого визначення підозри та переліку ознак, яким має відповідати підозра, щоб її вважали обґрунтованою, як у чинному КПК України, так і в Конвенції, зумовлює необхідність дослідження цього питання в практиці ЄСПЛ. Дослідження підходів ЄСПЛ до питання виникнення підозри, її обґрунтованості й закінчення сприятиме узгодженості та взаємодоповнюваності

національного кримінального процесуального законодавства у сфері регулювання інституту підозри з практикою ЄСПЛ.

Чинний КПК України у ст. 132 в межах загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження наводить перелік умов, виконання яких є обов'язковим під час вирішення судом питання про застосування до особи відповідного заходу забезпечення [67]. Однією з таких умов є наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Тобто національне законодавство розглядає наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення як одну з підстав правомірного обмеження її права на свободу й особисту недоторканість у кримінальному провадженні, починаючи з виклику слідчим, прокурором (п. 1 ч. 2 ст. 131 КПК України) та закінчуючи запобіжними заходами (п. 9 ч. 2 ст. 131 КПК України) [47; 67].

Такий підхід законодавця відповідає положенню п. 1 (с) ст. 5 Конвенції, у якому передбачено, що кожен має право на свободу й особисту недоторканість. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановлених законом: законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [56].

Відповідно до Конвенції, обов'язковою умовою під час застосування до особи таких заходів забезпечення кримінального провадження, як затримання та арешт, є наявність підозри, яка відповідає ознакам обґрунтованості. Водночас Конвенція не містить окремого визначення «підозри», у ній одразу йдеться про «обґрунтовану підозру» (ст. 5) і про «кримінальне обвинувачення» (ст. 6).

Ураховуючи, що підозра є динамічною категорією, яка змінюється залежно від стадії розслідування кримінального провадження та наявних доказів, логічно

стверджувати, що на початкових етапах розслідування підозра не одразу є обґрунтованою. Набуття нею якісних ознак обґрунтованості пов'язане з процесом розслідування кримінального провадження та збиранням доказів. Тому трансформація «підозри» в «обґрунтовану підозру» є процесом динамічним, пов'язаним із поступовим переходом у провадженні від «незнання» до «знання».

Тлумачення «підозри» ЄСПЛ виклав у рішенні за справою «Шабельник проти України» від 19 грудня 2009 року, у якій заявник скаржився, що було порушено його право на справедливий судовий розгляд, оскільки його засудження судом за вбивство К. ґрунтувалося на зізнавальних показаннях, отриманих від нього під тиском і без присутності захисника. Він також скаржився, що національні суди відмовили в дозволі його матері представляти його інтереси в порушеній проти нього справі. Водночас він посилався на п. 1 і 3 (с) ст. 6 Конвенції, відповідні положення яких передбачають: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...». Суд керується тим, що в разі, якщо кримінальне провадження порушують не за фактом, а стосовно конкретної особи, яка перебуває на волі, така особа з цього моменту набуває статусу підозрюваного й має право знати, у чому її підозрюють, а також користуватися правами, передбаченими ст. 6 Конвенції. Зокрема, у зазначеній вище справі ЄСПЛ зауважує, що з першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні. Тому з цього моменту вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо причетності заявника до вбивства. Наявність такої підозри підтверджена тим фактом, що слідчий ужив подальших заходів для перевірки достовірності самовикривальних показань заявника, провівши відтворення обстановки й обставин подій, тобто слідчі дії, які переважно проводять з підозрюваним. Європейський суд дійшов думки, що становище заявника стало значно вразливішим одразу після вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри

стосовно нього й підготовки версії обвинувачення. Отже, з огляду на обставини справи, «Суд дійшов висновку про застосовність ст. 6, починаючи з 15 лютого 2002 року – з моменту, коли заявник зізнався у вбивстві К.», тобто з моменту, коли в слідчого сформувався підозра щодо заявника на підставі отриманих від нього показань. У цій справі ЄСПЛ віддав перевагу «істотній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», передбаченого статтею 6 § 1 Конвенції, не враховуючи зміст, який вкладає в це поняття національне право. Крім того, зазначено, що Суд зобов'язаний досліджувати реальне здійснення цієї процедури [209].

Необхідно зауважити, що в кримінальних процесах відлік часу починається з моменту «пред'явлення обвинувачення». Поняття «пред'явлення обвинувачення», з позицій ст. 6 (1), також не означає момент пред'явлення офіційного обвинувачення у внутрішньому кримінальному процесі. У справі «Екле проти Федеративної Республіки Німеччини» ЄСПЛ констатував, що кримінальне обвинувачення може бути визначене як «офіційне повідомлення особи компетентним органом про те, що її підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення». У цьому рішенні ЄСПЛ уточнив момент «пред'явлення обвинувачення» в контексті Конвенції, зазначивши: «У кримінальних справах “розумний строк”, про який ідеться в ст. 6 п. 1, починає спливати з моменту, коли особі “пред'явлено обвинувачення”; це може трапитися раніше, ніж справа потрапить до суду, з дня арешту, з дати, коли зацікавлена особа була офіційно повідомлена, що проти неї порушено кримінальну справу, або з дати, коли було почато попереднє слідство» [199].

Розвиваючи цю концепцію, ЄСПЛ у справі «Фоті та інші проти Італії» (рішення від 10 грудня 1982 року) навів ширше тлумачення цього визначення, включивши до нього також «інші підстави, що підтверджують це звинувачення і які можуть спричинити серйозні наслідки, що можуть ускладнити становище підозрюваного». Комісія та Суд визнали, що такими підставами, які можуть спричинити серйозні наслідки, можуть бути видача ордера на арешт, обшук приміщення чи особистий обшук. Однак, на їхню думку, такі дії, як початок

поліцейського розслідування, допит свідків або інші дії, що безпосередньо не впливають на заінтересовану людину, не можуть належати до таких підстав [15].

У справі «Девеєр проти Бельгії» від 27 лютого 1980 року Суд акцентував саме на матеріальному (змістовному) визначенні «обвинувачення» [198]. Відповідно до фактичних обставин справи, прокурор після повідомлення про те, що заявник порушив деякі правила встановлення цін, розпорядився тимчасово закрити його магазин. Проте, згідно з термінологією бельгійського внутрішнього права, заявник не був «обвинуваченим», коли отримав пропозицію про погоджувальну процедуру врегулювання. З цього приводу ЄСПЛ визнав, що для того, щоб встановити, чи було пред'явлено обвинувачення, необхідно «не тільки розглядати видимі обставини, а й досліджувати реалії розглядуваної справи». ЄСПЛ зауважив, що поняття «кримінальне обвинувачення» має автономний характер. Суд постановив, що поняття «обвинувачення» відповідно до завдань Конвенції може бути визначено як «офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинено кримінально каране правопорушення, яке позначилося істотно на становищі цієї особи (підозрюваного)» [198]. У багатьох випадках Європейська комісія з прав людини використовувала формулу, яка тісно пов'язана з викладеним вище, а саме «чи істотно вплинуло це на становище підозрюваного.

У практиці ЄСПЛ напрацьовано додаткові критерії, що визначають фактичну наявність кримінального обвинувачення у справі. До таких критеріїв належать:

1) видача ордера на арешт особи (рішення у справі «Вемхофф проти ФРН» від 27 червня 1968 року) Чітка мета відповідного положення п. 1 ст. 6 Конвенції у кримінальних справах (провадженнях) полягає в забезпеченні того, щоб обвинувачені особи не перебували занадто довго під обвинуваченням й обвинувачення було визначене [210];

2) офіційне повідомлення особі про те, що проти неї порушено кримінальне провадження (рішення у справі «Ноймастер проти Австрії» від 27 червня 1986 року). Відповідно до рішення, позбавлення волі особи (тримання

під вартою) не повинно перетворюватися на своєрідну прелюдію до завчасного відбування можливого в майбутньому вироку про позбавлення волі [207];

3) вимога органів влади, які проводять розслідування, щоб особа надала речові докази, за одночасного блокування її банківських рахунків (рішення «Функе проти Франції» від 25 лютого 1993 року); Суд вирішив, що митні органи, використовуючи засудження Функе, аби змусити його надати документи, які, на їхню думку, існують, не намагаючись здобути документи іншими способами, є порушенням ст. 6-1. Хоча Митний кодекс дозволяв дії влади, це явно порушувало право особи мовчати, а не сприяти власному викриттю [201];

4) звернення обвинуваченого (підозрюваного) за юридичною допомогою до адвоката після того, як проти нього порушив кримінальну справу прокурор (рішення «Ангелуччі проти Італії» від 19 лютого 1991 року) [197].

Отже, обвинуваченими (підозрюваними) ЄСПЛ вважає не тільки тих осіб, яким формально пред'явлено обвинувачення або які формально визнані обвинуваченими або підозрюваними, а й тих, щодо яких здійснюють будь-які дії, зумовлені наявністю підозри, і які можуть суттєво вплинути на становище підозрюваного. Тому підозрою Європейський суд вважає припущення про вчинення особою кримінально караного діяння та одночасно вирішує питання про її наявність шляхом дослідження фактичного становища особи в кримінальному провадженні та здійснення щодо неї процесуальних заходів, що істотно позначилися на становищі цієї особи.

Розглядаючи кожний випадок окремо, ЄСПЛ для винесення рішення у справі має визначити момент фактичного виникнення підозри. Оскільки саме з цим моментом Конвенція пов'язує появу в особі права на захист, зокрема право мати захисника не тільки з моменту складання протоколу затримання, постанови про обрання їй запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або винесення постанови про притягнення як обвинуваченого, а й з моменту порушення проти неї кримінального провадження, фактичного затримання або здійснення слідчих дій з метою її викриття (впізнання, допит як свідка, обшук тощо).

Зокрема, у справі «Гриненко проти України» було констатовано порушення процесуального аспекту ст. 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю повного й ефективного розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження з боку працівників міліції, оскільки такі твердження розглядали виключно суди під час дослідження прийнятності доказів. Обсяг такого розгляду був обмежений допитом працівників міліції, підсудних та одного свідка. За його результатами суди віддали перевагу показанням працівників міліції, не здійснивши заходів, спрямованих на усунення розбіжностей між точними та конкретними твердженнями заявника і твердженнями працівників міліції. Крім цього, ЄСПЛ констатував порушення пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що тримання заявника під вартою з 23:00 20 листопада до 13:30 21 листопада 2004 року було незаконним, оскільки воно не було належно задокументовано, а отже, процесуальний статус заявника залишався невідомим у цей період. Порушення пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції також було констатовано у зв'язку з тим, що тримання заявника під вартою на підставі протоколу затримання від 21 листопада 2004 року було свавільним і таким, що не відповідає вимогам зазначеного положення Конвенції, оскільки заявника тримали під вартою до 24 листопада 2004 року не на підставі відповідного судового рішення, а на підставі протоколу, у якому, зокрема, ішлося про те, що заявника ідентифікував очевидець як особу, яка вчинила злочин, однак не було вказано, хто був цим очевидцем і чи справді ця особа була такою, а отже, такий протокол не містив посилань на фактичні обставини, які могли б переконати незалежного спостерігача в тому, що була обґрунтована підозра у вчиненні заявником злочину. Порушення п. 1 та пп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції було констатовано у зв'язку з тим, що заявнику не було забезпечено право на захист та право не свідчити проти себе, оскільки: 1) заявник мав право на доступ до захисника на початку його допиту 21 листопада 2004 року і Європейський суд не встановив жодних вагомих підстав для його обмеження в такому праві в цей період, а також наявність будь-якої відмови заявника від цього права. Однак захисника йому не було надано. Крім того, зізнання у вчиненні злочину, надані заявником того дня,

згодом використав суд під час його засудження, що призвело до того, що право заявника на захист було непоправно порушено; 2) обставини справи засвідчують, що відсутність захисника на початковій стадії досудового слідства вплинула на реалізацію заявником його права відмовитися від надання показань та права не свідчити проти себе. Зокрема, 21 листопада 2004 року заявника було допитано як свідка, попри те, що стосовно нього й інших осіб було порушено кримінальну справу. Під час такого допиту за відсутності захисника заявник, якого було попереджено як про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань, так і про право не свідчити проти себе, міг заплутатися у своїх правах; 3) попри те, що заявнику було призначено двох захисників, його було неодноразово допитано виключно в присутності захисника, якого йому призначили слідчі органи. Не було жодних підтверджень того, що захисника, якого запросив батько заявника, було належно повідомлено про такі слідчі дії [202].

Доходимо висновку, що ЄСПЛ пов'язує момент виникнення підозри у вчиненні кримінального правопорушення з моментом здійснення щодо особи будь-яких процесуальних заходів, зумовлених наявністю такої підозри, які можуть суттєво вплинути на її становище, а не з моментом офіційного повідомлення особі про підозру.

Під час підозри висувають припущення про можливе вчинення особою кримінального правопорушення, яке впродовж розслідування трансформується за рахунок зібраних доказів у певне твердження, але за своєю сутністю продовжує бути лише припущенням про можливу винуватість особи. Досягнення підозрою рівня обґрунтованості в розумінні Конвенції є однією з підстав правомірного обмеження права на свободу й особисту недоторканість.

Необхідно додати, що ЄСПЛ у своїй практиці сформував чітку позицію щодо якісних характеристик, яким має відповідати підозра, щоб її вважали обґрунтованою в розумінні Конвенції. До таких характеристик ЄСПЛ відносить:

1) наявність фактів або відомостей, які здатні переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити це правопорушення (рішення у

справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року) [206]. Крім цього, ЄСПЛ вважає, що такі відомості повинні об'єктивно пов'язувати підозрюваного із вчиненням кримінальним правопорушенням;

2) відсутність вимоги про наявність чітких доказів для підтвердження «обґрунтованої підозри». Факти, на підставі яких формують обґрунтовану підозру, не мають бути такого самого рівня достатності, якого вимагають для пред'явлення обвинувачення та засудження особи (рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року) [203]. Водночас вони мають бути конкретними (справа «Ердаґоз проти Туреччини» від 22 жовтня 1999 року) [200]. Непідтверджену, ґрунтовану на чутках інформацію не можна розглядати як таку, що є достатньою для встановлення наявності «обґрунтованої підозри» (справа «Лабіта проти Італії» від 6 квітня 2000 року) [204];

3) підозра має бути розумною. У рішенні «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року [136] ЄСПЛ зауважує, що «за відсутності розумної підозри особа не може бути заарештована чи затримана з метою змусити її надати зізнання або показання проти інших осіб, або для виявлення фактів чи інформації, які можуть слугувати для обґрунтування підозри щодо неї»;

4) відображення в офіційних документах обвинувачення. У рішенні «Ілгар Маммадов проти Азербайджану» від 22 травня 2014 року [205] ЄСПЛ зазначив, що «...в офіційних документах обвинувачення не йшлося про показання свідків або іншу спеціальну інформацію, яка давала б підстави підозрювати заявника у вчиненні будь-яких дій, описаних у документах, і звинувачувати його у вчиненні кримінальних правопорушень».

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що підозрою, яка відповідає ознакам обґрунтованості, ЄСПЛ розуміє таку розумну підозру, що містить достатні об'єктивні елементи, зокрема факти, спеціальну інформацію, що знайшли фактичне вираження в офіційних документах обвинувачення та можуть привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені органами обвинувачення. Оскільки ЄСПЛ розглядає

підозру як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння, яке супроводжується здійсненням щодо неї процесуальних заходів (що істотно впливають на становище цієї особи), таке припущення довго існувати не може, а має трансформуватися або у твердження про винуватість особи (обвинувачення), або спростовуватися у зв'язку з непідтвердженням підозри (коли немає підстав для пред'явлення обвинувачення).

У першому випадку, коли припущення (підозра) на підставі зібраних доказів трансформується у твердження (обвинувачення), логічно розглядати закінчення підозри офіційним повідомленням особі про обвинувачення.

Цікавою для дослідження є позиція ЄСПЛ щодо закінчення підозри, коли в процесі досудового розслідування кримінального правопорушення її не підтверджують. Зокрема, у рішенні за справою «R. проти Сполученого Королівства» від 4 січня 2007 року [208] ЄСПЛ, визначаючи момент припинення кримінального провадження щодо особи, зауважує, що «...провадження завершується офіційним повідомленням обвинуваченого (підозрюваного) про те, що його більше не переслідуватимуть за цими обвинуваченнями (підозрами), з чого можна було б дійти висновку, що становище цієї особи надалі не можна вважати таким, що на нього суттєво впливає таке провадження... Провадження може завершитися внаслідок одностороннього рішення, ухваленого на користь обвинуваченого, зокрема коли орган обвинувачення офіційно вирішує відмовитися від кримінального переслідування та коли суддя припиняє розгляд, не виносячи ухвали». Відповідно до фактичних обставин справи, поліція вирішила щодо заявника не розпочинати кримінального переслідування, про нього було повідомлено, одночасно з цим заявнику було винесено попередження. ЄСПЛ у таких ситуаціях з'ясовує, чи була відмова від кримінального обвинувачення та чи було питання щодо нього фактично вирішено. У зв'язку із цим ЄСПЛ розглядає справу стосовно трьох головних критеріїв вирішення питання про обґрунтованість кримінальних обвинувачень: 1) класифікації справи за внутрішнім законодавством; 2) характеру обвинувачення; 3) покарання, що може бути призначене особі. Оцінивши справу

за такими критеріями, ЄСПЛ зауважив, що «...попередження, застосоване до заявника, не було пов'язане з вирішенням питання про обґрунтованість кримінальних обвинувачень за змістом п. 1 ст. 6 Конвенції. Воно так само не було пов'язане з будь-яким публічним офіційним проголошенням його винуватим у кримінальному злочині, що могло б порушувати п. 2 ст. 6» [208].

Це дає підстави для висновку, що закінченням підозри ЄСПЛ залежно від результатів досудового розслідування розуміє або офіційне повідомлення особі про обвинувачення, або одностороннє офіційне рішення, ухвалене на користь особи про те, що її більше не переслідують за наявними обвинуваченнями та її становище надалі не можна вважати таким, що на нього суттєво впливає провадження.

Підсумовуючи, вважаємо, що ЄСПЛ тлумачить підозру як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння та вирішує питання про її наявність шляхом дослідження фактичного становища особи в кримінальному провадженні та здійснення щодо неї процесуальних заходів, які істотно позначилися на становищі цієї особи.

Аналіз практики ЄСПЛ надає можливість визначити момент виникнення підозри як фактичне здійснення щодо особи будь-яких процесуальних заходів, зумовлених наявністю такої підозри, що можуть суттєво вплинути на її становище. До якісних характеристик, яким має відповідати підозра, щоб ЄСПЛ її вважала обґрунтованою, належать: наявність фактів або відомостей, що здатні переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити це правопорушення; відсутність вимоги про наявність чітких доказів для підтвердження «обґрунтованої підозри»; наявність достатніх об'єктивних елементів, які можуть привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені органами обвинувачення; розумність підозри та її вираження в офіційних документах обвинувачення.

Тобто підозрою, яка відповідає ознакам обґрунтованості, ЄСПЛ вважає таку розумну підозру, що містить достатні об'єктивні елементи, зокрема факти, спеціальну інформацію, що знайшли фактичне вираження в офіційних

документах обвинувачення та можуть привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені органами обвинувачення [94].

Залежно від результатів досудового розслідування закінченням підозри ЄСПЛ розуміє або офіційне повідомлення особі про обвинувачення, або одностороннє офіційне рішення, ухвалене на користь особи про те, що її більше не переслідують за наявними обвинуваченнями та її становище надалі не можна вважати таким, що на нього суттєво впливає провадження.

Правовий зміст повідомлення про підозру надзвичайно складний, оскільки здійснене дослідження засвідчило, що в доктрині кримінального процесу це багатоаспектне явище, яке слід розглядати в широкому значенні як процесуальний інститут; у вузькому – як процесуальну дію; у матеріальному – як процесуальний документ.

Тож вважаємо доцільним внести зміни до ч. 1 ст. 3 КПК України, зокрема доповнивши її новим пунктом 13-1, який слід викласти в такій редакції:

«13-1) повідомлення про підозру – процесуальна дія, яка полягає в прийнятті процесуального рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням з прокурором), оформлена в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручається особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України та зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного» (додаток Б).

Висновки до розділу 1

1. Інститут повідомлення про підозру в Україні поступово ввійшов у норми звичаєвого права, а потім, унаслідок виникнення держави та права, розвитку правової системи, отримав законодавчу імплементацію в кримінально-

процесуальних нормах. Аналіз історичних правових джерел засвідчує, що формування інституту повідомлення про підозру бере початок з процесу становлення державності загалом, тобто з давнього періоду Київської Русі (однак структура цього інституту найбільш повно сформувалася до кінця XX століття, унаслідок цього переважно фрагментарно визначилося коло прав та обов'язків підозрюваного) і триває донині, коли вперше в чинному КПК України (2012) на законодавчому рівні утворено новий інститут кримінального процесуального права та закріплено поняття «притягнення до кримінальної відповідальності».

2. З огляду на тривалий історичний шлях становлення та розвитку, інститут повідомлення про підозру має таку періодизацію: 1) з VII–VI ст. до н. е. до XIII ст. н. е. (звичаєвий); 2) XIV ст. – до початку XVIII ст. (козацький); 3) XVIII ст. – початок XIX ст. (імперський); 4) початок XX ст. – 1990 роки (радянський); 5) з 1991-го до 2012 року (перехідний); 6) з 2013 року й донині (сучасний). Під час дослідження генези повідомлення про підозру як інституту кримінального процесуального права України враховано соціально-політичну складову державного ладу відповідного історичного періоду й відображення положень, які позначалися на розвиток і функціонування правового статусу певної категорії осіб у нормативно-правових актах різного історичного періоду.

3. У всі часи існування держави та права, причому як України, так й інших країн (Франції, Німеччини, Англії, Сербії тощо), підозрюваного вважали основним учасником кримінального процесу, проте на законодавчу регламентацію набуття статусу цього суб'єкта спрямовували недостатньо уваги. На всіх етапах становлення української державності механізм притягнення до кримінальної відповідальності, зокрема шляхом повідомлення особі про підозру, був предметом наукових досліджень. Такі роботи не є системними і в сукупності не утворюють комплексного дослідження інституту повідомлення особі про підозру, хоча і є спорідненими та фрагментарними щодо предмета дослідження. Це дало змогу представити лише окремі аспекти такого повідомлення й зумовило необхідність у подальшій теоретичній розвідці в процесі проведення

комплексного дослідження повідомлення особі про підозру як інституту кримінального процесуального права України.

4. Під час дослідження змісту поняття «повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення» у значенні відповідного процесуального акта сформульовано авторське комплексне визначення терміна повідомлення про підозру, що доцільно закріпити в ч. 1 ст. 3 КПК України, доповнивши її новим пунктом 13-1, який викласти в такій редакції: *«повідомлення про підозру – процесуальна дія, яка полягає в прийнятті процесуального рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням із прокурором), оформлена в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручається особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, і зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного».*

5. ЄСПЛ неодноразово акцентував на тому, що наявність «обґрунтованої підозри» у вчиненні кримінального правопорушення є необхідною умовою тримання її під вартою, проте з плином часу і її стає недостатньо. У таких випадках ЄСПЛ перевіряє, чи з'ясували національні суди наявність інших достатніх обставин, на підставі яких можливе продовження такого заходу забезпечення кримінального провадження, а також чи виявили правоохоронні органи старанність під час здійснення кримінального провадження, оскільки згодом така підозра перестає бути виправданням для позбавлення особи свободи (рішення ЄСПЛ у справі «Яблонський проти Польщі»).

Упродовж 2020–2021 років спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості поданих скарг на повідомлення про підозру, зокрема за період з 15 березня до 31 грудня 2021 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено 351 ухвалу стосовно оскарження повідомлення про підозру (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України). Порівняно з минулим роком, за період з 1 січня до 30

липня 2020 року розміщено 226 ухвал щодо оскарження повідомлення про підозру.

б. До якісних характеристик, яким має відповідати підозра, щоб її ЄСПЛ вважав обґрунтованою, належать: 1) наявність достатніх об'єктивних елементів (фактів або відомостей), що здатні привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені стороною обвинувачення (рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України»); 2) відсутність вимоги про наявність чітких доказів для підтвердження «обґрунтованої підозри», тобто факти, на підставі яких формується обґрунтована підозра, не мають бути такого самого рівня достатності, якого вимагають для пред'явлення обвинувачення та засудження особи, але не може встановлюватися *in abstracto* або ґрунтуватися на суб'єктивних припущеннях (рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства»); 3) розумність підозри (особа не може бути заарештована чи затримана, щоб змусити її надати зізнання або показання проти інших осіб чи для виявлення фактів, інформації, що можуть слугувати для обґрунтування підозри щодо неї) та її вираження в офіційних документах обвинувачення (рішення у справі «Ілгар Маммадов проти Азербайджану»). За своїм правовим змістом і наслідками рішення ЄСПЛ сприяють ефективному відновленню порушеного права. У зв'язку із цим їх реальне втілення в практичну площину забезпечує дотримання засади верховенства права й законності в кримінальному провадженні, що є запорукою ефективності досягнення його завдань.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Підстави здійснення повідомлення про підозру

Своєчасне набуття кожним учасником кримінальної процесуальної діяльності свого правового статусу – найважливіша умова ефективного просування кримінального провадження від стадії до стадії. Це стосується й підозрюваного.

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [67].

Визнання особи підозрюваною має ґрунтуватися на фактичних даних (докази як процесуальні підстави визнання особи підозрюваною) про причетність особи до кримінального провадження (наявність у діянні особи ознак складу кримінального правопорушення як матеріальної підстави), що формують підозру. Тобто набути статусу підозрюваного особа може тільки за наявності необхідних доказів, а не лише на підставі процесуальних даних (заяви, пояснення тощо).

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України, особі повідомляють про підозру в разі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. ст. 255, 255-1, 255-2 КК України [27; 63; 67].

Важливість затримання в цих випадках полягає в тому, що здебільшого вдається вилучити предмети й речі, які згодом можуть стати речовими доказами. Водночас такі предмети завжди потрібно правильно процесуально вилучати й належно оформляти.

Для прийняття рішення про затримання особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, поряд із зазначеними в законі підставами необхідна наявність відповідного мотиву, яким у цьому випадку може бути необхідність перешкодити особі сховатися від правоохоронних органів й ухилитися від досудового розслідування [28], виключити можливість продовження злочинної діяльності та перешкоджання встановленню істини в провадженні, забезпечити виконання процесуальних рішень.

Загалом затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення охоплює широкий комплекс методів пізнання, адже воно містить як елементи безпосереднього візуального спостереження, так й елементи огляду та особистого обшуку. Будь-які ознаки на тілі чи одязі особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, закон відносить до підстав затримання. Такі ознаки підлягають фіксації в протоколі затримання, а їх

виявлення, вивчення та закріплення становлять невід'ємний елемент цієї процесуальної дії [28].

Затримання як тимчасовий запобіжний захід разом з іншими передбаченими законодавством заходами примусового характеру (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; запобіжні заходи) законодавець відніс до окремих видів заходів забезпечення кримінального провадження.

Особливість у визначенні затримання як тимчасового запобіжного заходу зумовлена наявністю двох факторів: по-перше, своїм часом дії, який не може бути довшим за 72 години; по-друге, особою, яка його може застосовувати, оскільки для його здійснення не завжди потрібно одержувати заздалегідь дозвіл слідчого судді, що є обов'язковим під час обрання інших запобіжних заходів.

Відповідно до ст. 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [67]. Тобто в разі вчинення громадянином України, іноземцем або особою без громадянства кримінального правопорушення чи замаху на його вчинення чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні, або в разі, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин, службова особа, уповноважена здійснити затримання, вживає негайних заходів з припинення протиправних дій підозрюваного, що надалі супроводжується обмеженням його волі й унеможливленням вчиняти будь-які дії, спрямовані на заподіяння шкоди інтересам суспільства [67; 114].

У будь-якому разі працівник правоохоронного органу або ж залишається на місці події разом із затриманою особою, або ж самостійно доставляє її до

відповідного правоохоронного органу. У такому разі момент затримання особи визначають у двох аспектах:

1) коли особа фактично затримана уповноваженою особою на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення та вимушена залишатися поряд із працівником правоохоронного органу, який із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або без такого утримує її на місці події [168].

Ми поділяємо думку В. І. Фаринника, який уповноваженою службовою особою вважає тих осіб, яким відповідні повноваження надані КПК України й іншими законами України («Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України» тощо). Отже, уповноваженою службовою особою є працівники органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, управлінь з питань виконання кримінальних покарань і пробації Міністерства юстиції, органів Державної прикордонної служби України й інших правоохоронних органів, яким у межах компетенції надано право здійснювати затримання особи [171, с. 85–94];

2) коли особа затримана громадянином України, іноземцем або особою без громадянства, тобто не уповноваженою на затримання особою, безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення або після його вчинення, то моментом затримання такої особи є доставлення її до найближчого правоохоронного органу, службові особи якого уповноважені процесуально оформити таке затримання.

Отже, порівняно з КПК 1960 року, відповідно до якого чіткий момент затримання взагалі не було визначено, а особу вважали затриманою з моменту складання протоколу про затримання, у чинному КПК України це питання є врегульованішим. До набрання чинності новим КПК України з моменту фактичного затримання і до моменту складання протоколу могло минути кілька годин і такі особи були обмежені у вільному пересуванні понад встановлений законом час, що істотно порушувало права та свободи людини і громадянина. Нині законодавець зобов'язав уповноважену службову особу доставити

затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно реєструють дату, точний час (годину і хвилини) доставлення затриманого й інші відомості, передбачені законодавством [168].

За чинним КПК України законодавець також розрізняє поняття «затримання» та «доставлення». Відповідно до положень ст. 209 КПК України, строк затримання особи розпочинається з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Отже, доставлення особи може відбуватися після її затримання та є наслідком цієї процесуальної дії. В іншому випадку, коли затримання здійснювала не уповноважена службова особа, доставлення відбувається до моменту затримання особи. Тобто затримання є наслідком доставлення. Узагальнюючи, доходимо висновку, що поняття затримання та доставлення є різними за своїм походженням і сутністю [168].

Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як тимчасовий запобіжний захід забезпечення кримінального провадження є першим з передбачених чинним законодавством випадків, за наявності якого особі має бути повідомлено про підозру. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 278 КПК України, письмове повідомлення затримана особа має отримати не пізніше ніж за 24 години з моменту її затримання. Також слід зважати на те, що фактичне становище затриманої особи надзвичайно ускладнює чи навіть унеможлиблює самостійну реалізацію своїх процесуальних прав. Саме тому процесуальний порядок здійснення затримання передбачає процедуру повідомлення інших осіб про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження [40, с. 104].

Відповідно до положень ст. 213 КПК України, повідомлення здійснюють так:

а) затриманій особі надають можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб на власний вибір;

б) за наявності підстав для обґрунтованої підозри, що в разі повідомлення про затримання особа може зашкодити досудовому розслідуванню, уповноважена службова особа може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності;

в) уповноважена службова особа, що здійснила затримання, негайно повідомляє про це:

– батьків або усиновителів затриманої особи, її опікунів, піклувальників, орган опіки і піклування, якщо така особа є неповнолітньою; відповідний розвідувальний орган України, якщо затриманим є співробітник кадрового складу такого органу;

– орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

За результатами проведеного анкетування працівників правоохоронних органів зазначимо, що затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як підставу повідомлення про підозру найчастіше застосовують у разі вчинення тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень. Однак не всі види затримання можна розглядати як момент, з яким закон пов'язує обов'язковість повідомлення особи про підозру. Зокрема, затримання на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 190, 191 КПК України) здійснюють для забезпечення участі підозрюваного в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Таке затримання має процедурно-превентивний характер і не пов'язано з необхідністю наділення особи статусом підозрюваного [66, с. 466].

Крім цього, затримання на території України особи, яку розшукує іноземна держава у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюють на виконання запиту цієї держави з метою екстрадиції такої особи (ст. 582 КПК України), воно також не має на меті висунення підозри [67].

Водночас, оцінюючи переваги чинного КПК України, ми не можемо оминати увагою ті проблеми, що постають перед слідчими, прокурорами в процесі реалізації його норм у реальному житті.

Наприклад, ОСОБА_1 вчинив декілька кримінальних правопорушень. Під час проведення досудового розслідування слідчий встановив, що ця особа є суспільно небезпечною та є достатньо ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, щоб застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Факт, що саме ОСОБА_1 вчинив ці кримінальні правопорушення, встановлено згодом, тому ОСОБА_1 відповідно не затримано на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Через певний час і за певних обставин ОСОБА_1 з'явився у відділення поліції. Слідчий на цей момент ще не має ухвали слідчого судді на затримання цієї особи та доставлення її до суду, але вже володіє інформацією про причетність цієї особи до вчинення кримінального правопорушення. Згідно з положеннями ст. 208 КПК України, у слідчого, прокурора немає підстав для затримання ОСОБА_1 без ухвали слідчого судді. Постає питання: як слідчий або прокурор може затримати суспільно небезпечну особу, коли є достатньо ризиків і підстав вважати, що підозрюваного треба терміново ізолювати, затримати до обрання запобіжного заходу, оскільки ця процедура є доволі тривалою, а жодна з підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК України, не надає повноваження здійснити затримання негайно.

Отже, слідчий, прокурор не може затримати цю особу, тому вона, отримавши повістку про виклик наступного дня або через декілька днів, якщо наступний день є вихідним, залишає відділення поліції та продовжує вчиняти кримінальні правопорушення. Цей приклад безпосередньо стосується й осіб, які можуть втекти з метою ухилення від кримінальної відповідальності. З огляду на це, вважаємо за необхідне п. 3 і 4 ч. 1 ст. 208 КПК України викласти в такій редакції: *«Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину»*.

Крім цього, згідно з ч. 5 ст. 208 КПК України, у разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначають докладний опис такої особи та долучають її фотознімок. Водночас докладний опис особи в протоколі не має жодної юридичної сили, оскільки не дає права стверджувати про повну відповідність опису певній особі й у такий спосіб ідентифікувати її. У виключному випадку може бути враховано незмінні фізичні вади або татуювання, інші явно виражені особливості, проте в будь-якому разі це не буде повна ідентифікація особи, а долучення фотознімку без законодавчої вказівки про обов'язкову присутність понятих під час здійснення такого фотографування не виключає можливі ризики щодо підміни фото чи зміни зовнішності. У зв'язку із зазначеним ч. 5 ст. 208 КПК України запропоновано викласти в такій редакції: *«5. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, у якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі – у протоколі зазначається докладний опис такої особи **та додається її фото, скріплене підписами понятих, як додаток до протоколу.** Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під підпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору».*

Другою підставою повідомлення про підозру, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, є обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів.

Конституційні права підозрюваного закріплено в Конституції України, також їх відображено в кримінальному процесуальному та цивільному законодавстві. Дія деяких конституційних прав особи під час участі її в

кримінальному провадженні як підозрюваного частково обмежена необхідністю забезпечення виконання завдань кримінального провадження. Це пов'язано зі встановленими в КПК України запобіжними заходами, під час застосування яких потрібно забезпечити їх законність.

До запобіжних заходів чинний КПК України в ст. 176 відносить: особисте зобов'язання; особисту поруку; заставу; домашній арешт; тримання під вартою, а також у ст. 493 – передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд [67].

Вважаємо за необхідне зазначити, що запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд (за КПК 1960 року) трансформувався в особисте зобов'язання за чинним КПК України.

Особисте зобов'язання полягає в покладенні на особу зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, а саме: прибувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю або за викликом у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, зокрема, для проведення процесуальних дій; не відлучатися з населеного пункту, у якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та (або) місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю (ст. ст. 179, 194 КПК України) [67].

Отже, зазначені обов'язки здебільшого стосуються обмеження щодо передбаченого ст. 33 Конституції України права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання чи перебування і права вільно залишати територію України [58].

Водночас особі в разі застосування цього запобіжного заходу письмово підпис повідомляють покладені на неї обов'язки та роз'яснюють, що в разі їх невиконання до неї може бути застосовано більш жорсткий запобіжний захід, а також накладено грошове стягнення [68].

Наступним запобіжним заходом є особиста порука, яка полягає в наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, відповідно до ст. 194 КПК України, і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ст. 180 КПК України) [67].

Реалізація особистої поруки передбачає менше обмеження прав і свобод підозрюваного, ніж інші запобіжні заходи, оскільки підозрюваний перебуває під виховним впливом людей, близьких їм на роботі, за місцем проживання або пов'язаних з ними родинними зв'язками [68].

На відміну від КПК 1960 року, у якому було передбачено не менше ніж два поручителі, нині визначено, що в кримінальному провадженні може бути залучено й одного поручителя, якщо він заслуговує на особливу довіру. Особливою довірою до особи слід вважати те, що вона має авторитет у суспільстві, раніше належно виконувала роль поручителя тощо. Це питання слід вирішувати окремо в кожному випадку, ураховуючи тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та особу підозрюваного [68].

Запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, визначений у чинному КПК України, є новим, раніше не відомим національному законодавству. Відповідно до положень ст. 181 КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному залишати житло цілодобово або а певний період доби. З огляду на перелік запобіжних заходів, домашній арешт слід застосовувати а тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим [168].

Домашній арешт може бути застосовано лише в разі, якщо за кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, передбачено покарання у

вигляді позбавлення волі. Якщо ж санкція статті передбачає більш м'яке покарання, цей вид запобіжного заходу не застосовують [67].

Для здійснення контролю за особою та за виконанням обов'язків, покладених на неї під час досудового розслідування, правоохоронці мають право з'являтися за місцем проживання цієї особи, а також вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань. Зазначені перевірки не повинні порушувати нормальних умов життя громадян, їх здійснюють переважно вдень [168].

Водночас ст. 182 КПК України передбачає запобіжний захід у вигляді застави, що полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Предметом застави можуть бути лише кошти. Інші матеріальні цінності – будь-яке майно або нерухомість, що належать заставнику на правах його власності, щодо яких він володіє повною мірою правом володіння, користування і самостійного розпорядження, – не можуть бути предметом застави [68].

Розмір застави визначає слідчий суддя, суд з огляду на обставини кримінального правопорушення, майнове й сімейне становище підозрюваного, інші дані про його особу та ризики, передбачені ст. 177 КПК України. Крім цього, слідчий суддя та суд повинні також урахувати, що цей розмір має достатньо гарантувати виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків і не може бути завідомо непомірним для нього [68].

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, його застосовують виключно в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, пов'язаним із перешкоджанням здійсненню кримінального провадження в будь-яких формах. Фактичною підставою обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є

наявність сукупності неспростовних доказів вчинення підозрюваним кримінального правопорушення [69, с. 434].

Одного лише зазначення в клопотанні про застосування запобіжних заходів обставин про те, що підозрюваний не виконує покладених на нього процесуальних обов'язків, а також намагається чи намагатиметься переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду чи вчиняти інші дії, спрямовані на протидію розслідуванню, недостатньо. Зазначене має бути підтверджене відповідними матеріалами, які має право дослідити слідчий суддя, вирішуючи питання про застосування запобіжного заходу [12, с. 145].

Отже, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовують виключно в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України.

Крім цього, за даними респондентів, під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчі судді, пропонуючи заставу (як вимагає закон), її ж і обирали. Слідчі зазначають, що у 29,5 % з поданих клопотань про тримання під вартою обрано було заставу (у випадках платоспроможності підозрюваного). Прокурори вказують на цю саму обставину в 26 % випадків. Під час опитування захисників з'ясовано, що вони були ініціаторами обрання запобіжного заходу застави в 31 % випадків, інших запобіжних заходів – 28 %, у решті випадків сторона захисту не заперечувала проти обраного запобіжного заходу (додаток В).

Проаналізувавши судову практику, наведемо дані щодо обрання запобіжного заходу з розглянутих нами кримінальних проваджень. Зокрема, запобіжний захід під час досудового розслідування не обирали в 17 %; обирали у вигляді особистого зобов'язання – 21 %; особистої поруки – 12 %; застави – 8 %; домашнього арешту – 27 %; тримання під вартою – 15 % (додаток Г).

У цьому контексті необхідно додати, що між сторонами захисту й обвинувачення триває безперервне суперництво за розширення та зміцнення процесуальних гарантій, що полегшують виконання процесуальних функцій

захисту й обвинувачення, перенесення тактичних рекомендацій до розряду імперативних норм кримінально-процесуального закону. Це суперництво, здійснюване в легальній формі (шляхом наукових дискусій, формування громадської думки, лобіювання законопроектів), є цілком позитивним явищем. Небезпеку становлять випадки, коли законодавець надає явні переваги певній стороні, яким інша сторона ефективно легально протидіяти не спроможна [10, с. 34].

Серед способів захисту прав громадян у кримінальному провадженні слід визначити: поновлення порушених прав і свобод громадян шляхом скасування процесуального акта, що містить рішення про незаконне обмеження прав і свобод громадян, зміну правових наслідків від прийнятого рішення посадовою особою; притягнення до відповідальності посадових осіб за неправомірне та незаконне застосування заходів забезпечення кримінального провадження; відшкодування шкоди, завданої особі незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури й суду [168].

Отже, права і свободи підозрюваного забезпечує механізм охорони та захисту, який реалізують, зокрема, шляхом правової регламентації юридичних гарантій, форм, засобів і способів здійснення захисної діяльності. Створення умов для реалізації функції захисту в кримінальному процесі сприяє ефективному здійсненню права на захист і залежить від нормативно-правового закріплення останнього та діяльності органів досудового розслідування, прокуратури й суду [186, с. 102].

Відповідно до ч. 1 ст. 54 КПК України, підозрюваний, обвинувачений мають право відмовитися від захисника або замінити його. Прогресивним аспектом цієї норми вважаємо те, що тепер відмова від захисника або його заміна мають відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Цю відмову або заміну фіксують у протоколі процесуальної дії. Відмову від захисника не приймають у разі, якщо його участь є обов'язковою. Якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляються від захисника й не залучають іншого захисника, захисник має бути залучений у

порядку, передбаченому ст. 49 КПК України, для здійснення захисту за призначенням [67].

Наступним й останнім випадком повідомлення особі про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. На думку Л. М. Лобойко, достатність доказів означає таку їх сукупність, що викриває певну особу у вчиненні злочину та встановлює (доказує) в її діях склад злочину [82, с. 220]. Із цього приводу В. З. Лукашевич зазначав, що будь-які спроби дати перелік доказів, що був би «достатнім» для пред'явлення обвинувачення (у нашому випадку – повідомлення про підозру), у кримінальному провадженні приречені на невдачу. Кожне кримінальне провадження індивідуальне та має тільки йому властиві риси й особливості. Тому не можна дати в абстрактній формі жодного вичерпного переліку й узагальненого визначення «достатніх доказів» для пред'явлення обвинувачення [83, с. 19].

На нашу думку, достатніми доказами щодо акта повідомлення особі про підозру слід вважати достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим (дознавачем) і прокурором у встановленому законом порядку та які у своїй сукупності дозволяють стороні обвинувачення інкримінувати особі вчинення конкретного кримінального правопорушення, передбаченого КК України, за відсутності підстав для закриття кримінального провадження, обставин щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності або закінчення кримінального провадження у формах, визначених ст. ст. 292 або 293 КПК України [172, с. 256–258].

Узагальнюючи викладене вище, зазначимо, що до моменту повідомлення особі про підозру стороні обвинувачення необхідно встановити: чи справді вчинено діяння, з приводу якого провадять досудове розслідування в кримінальному провадженні; чи вчинене воно особою, щодо якої вирішують питання повідомлення про підозру; чи містить діяння, вчинене особою, якій повідомляють про підозру, склад кримінального правопорушення, передбачений КК України; чи відсутні обставини, що виключають досудове розслідування в

кримінальному провадженні; чи затримували особу на місці вчинення кримінального правопорушення, чи безпосередньо після його вчинення; чи обирали до особи один з передбачених КПК України запобіжний захід; чи є достатніми наявні докази для повідомлення особі про підозру. Тільки після цього слідчий, прокурор може застосувати один із випадків, передбачених ст. 276 КПК України, і повідомити особі про підозру [168].

Необхідно також зауважити, що в разі, якщо слідчий, прокурор мають інформацію поряд з доведеною про інші факти злочинної діяльності, що не цілком підтверджені доказами, вони не можуть бути включені до повідомлення про підозру.

Посилаючись на опрацьовані результати анкетування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України та прокуратури (працівників слідчих підрозділів – 58 %, прокуратури – 65 %), сформульовано висновок, що здійснення слідчим, прокурором повідомлення особі про підозру в разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення є найпоширенішим випадком повідомлення особі про підозру. Водночас доцільно виключити з переліку випадків повідомлення про підозру положення п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України щодо обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів, оскільки однією з підстав застосування такого заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що виключає можливість застосування п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України як випадку повідомлення про підозру. Обґрунтованість такого твердження засвідчують і результати анкетування, оскільки 86 % працівників слідчих підрозділів і 71 % працівників прокуратури вказують на недоцільність і фактичну неможливість використання цього положення у своїй практичній діяльності (додаток В).

Оскільки з моменту вручення особі письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення вона набуває процесуального статусу підозрюваного, законодавець, крім визначення випадків, за наявності яких здійснюють повідомлення про підозру, положеннями ч. 2 та ч. 3 ст. 276 КПК

України зобов'язав слідчого, прокурора або іншу уповноважену службу особу (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) невідкладно повідомити підозрюваному про його процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК України. Крім цього, на прохання підозрюваного службові особи зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Права підозрюваного означають можливість і допустимість діяти так, як передбачають норми кримінального процесуального права, як «...міра і вид можливої поведінки, передбаченої нормою права, що охороняються примусовою силою держави» [37, с. 326–332]. Зміст охоронюваних законом прав підозрюваного С. В. Слінько тлумачить, з одного боку, як можливість користуватися процесуальними правами, а з іншого – право звертатися за наданням цих процесуальних прав [148, с. 227].

Отже, підозрюваний – це насамперед особистість, правове становище (статус) якої з більшою чи меншою повнотою виражено в праві. Процесуальний статус підозрюваного як складова інституту повідомлення про підозру є ядром, серцевиною, головним елементом цього інституту. Основи правового статусу громадянина визначає Конституція, яка наділяє його і низкою прав кримінального процесуального змісту: недоторканість особи, житла тощо. Усі ці конституційні положення закріплено в КПК України як засади кримінального провадження. Вони позначаються і на формуванні процесуального статусу підозрюваного. Однак він продовжує користуватися правами та свободами непроцесуального характеру з обмеженнями, спрямованими на забезпечення нормального розвитку кримінальних процесуальних правовідносин за провідної ролі кримінальних процесуальних норм.

2.2. Процесуальний порядок підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру

Попри значні здобутки в реформуванні кримінального процесуального законодавства та наближення його до європейських стандартів, актуальним залишається масив проблемних питань, які пов'язані з процесуальною діяльністю слідчого, прокурора під час повідомлення особі про підозру, у зв'язку з чим вони потребують подальшого наукового осмислення, а також визначення шляхів їх вирішення [7, с. 46; 14, с. 64].

Згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за 2021 рік Офісу Генерального прокурора України, щомісяця повідомляють про підозру в учиненні близько 15 тис. кримінальних правопорушень [125].

Процес підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру можна представити у вигляді певних етапів. На *першому етапі* слідчий (дізнавач) та/або прокурор після внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування відповідно до положень КПК України здійснюють збирання доказів, встановлюють обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, зокрема щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Цей період не обмежений спеціальними строками, за винятком вимоги, що міститься в ч. 1 ст. 28 КПК України, відповідно до якої під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки [66, с. 463].

Другий етап пов'язаний з безпосереднім формуванням підозри на підставі отриманої інформації. Із цього приводу О. В. Капліна слушно зазначає, що документ повідомлення про підозру вважають особливим видом процесуального повідомлення в кримінальному провадженні, тобто процесуальним документом, який є результатом інтелектуальної діяльності спеціально уповноважених осіб (слідчого, прокурора) з оцінки досудових доказів на предмет їх відповідності й допустимості та може спричинити юридичні наслідки для учасників провадження в разі дотримання вимоги щодо строків, процедури та суб'єктного

складу осіб, які здійснюють його вручення [49]. Таку позицію поділяє й О. М. Атаманов [7].

Прийняте рішення щодо повідомлення особі про підозру не означає, що мета досудового розслідування досягнута і його можна закінчити. Потрібно ще допитати підозрюваного щодо винесеного йому повідомлення про підозру, перевірити його показання, а за необхідності – виконати інші процесуальні дії. Якщо з огляду на перевірку показань підозрюваного та інших даних, отриманих у процесі подальшого розслідування, доказів для висновків про вину підозрюваного може бути недостатньо або буде встановлено його невинуватість, кримінальне провадження має бути закінчено з підстав, передбачених ст. 284 КПК України, а саме кримінальне провадження закривають у разі, якщо:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпано можливості їх отримати;
- 3-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі;
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- 6) є вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлено ухвалу суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;
- 7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, – його представник, відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- 8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;
- 9-1) є нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 219 КПК України, у кримінальному

провадженні щодо того самого діяння, що розслідували, з дотриманням вимог щодо підслідності; 10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру [67].

Отже, для складання повідомлення про підозру необхідні дві складові: 1) фактична («достатність доказів»); 2) юридична («вчинення кримінального правопорушення певною особою»).

Зазначене дає підстави сформулювати висновок про структурні елементи підозри в кримінально-правовому аспекті, оскільки зміна цього елементного складу тягне за собою зміну змісту підозри, що має кримінально-процесуальні наслідки. Тому до структури підозри слід включати: 1) фактичні обставини вчиненого кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення (стаття, частина статті закону України про кримінальну відповідальність); 3) ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, які мають матеріально-правове значення; 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Обставини, які характеризують особу, обтяжують чи пом'якшують покарання, також можна віднести до структури підозри, але вони є факультативними на момент складання повідомлення та можуть бути встановлені після повідомлення про підозру та конкретизовані в обвинувальному акті [66, с. 464].

На *третьому етапі* відбуваються формалізація підозри, її процесуальне оформлення. Тобто слідчий за погодженням із прокурором або прокурор безпосередньо складають відповідний процесуальний документ, після чого особі повідомляють про підозру.

У КПК України не передбачено вичерпного переліку процесуальних дій, які можуть бути проведені під час досудового розслідування, але чітко визначено форми їх фіксування, найпоширенішою з яких є протокол.

Вручення повідомлення про підозру можна розглядати як процесуальну дію, за допомогою якої особу повідомляють про прийняте щодо неї процесуальне рішення – письмове повідомлення про підозру. Водночас специфікою такої процесуальної дії, як вручення повідомлень, зокрема й повідомлення про підозру, є відсутність необхідності додаткової фіксації її результатів у протоколі, адже факт отримання повідомлення підтверджують особистим підписом особи безпосередньо в такому повідомленні. Проте це не виключає можливості фіксації вручення письмового повідомлення про підозру за допомогою технічних засобів відповідно до ст. 107 КПК України [30].

Повідомлення про підозру має містити такі відомості (ст. 277 КПК України): 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), якій повідомляють про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюють повідомлення; 4) зміст підозри; 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення [67].

Отже, повідомлення про підозру має такі ознаки: об'єктивність викладення фактичних даних; логічність; законність; обґрунтованість; умотивованість; юридична чіткість формулювання підозри.

Об'єктивність – відповідність викладених у письмовому повідомленні про підозру відомостей та висновків про обставини справи об'єктивної дійсності, реальних фактів.

Логічність – відображення в змісті повідомлення про підозру внутрішнього зв'язку фактів між собою, відповідність змісту логіки фактичних обставин провадження.

Законність повідомлення про підозру означає, що в повідомленні надано правильну юридичну кваліфікацію дій підозрюваного; повідомлення відповідає встановленій законодавством процесуальній формі й містить передбачені реквізити, засвідчені підписами компетентних осіб.

Обґрунтованість повідомлення про підозру означає, що його здійснюють виключно з підстав, передбачених чинним законодавством.

Умотивованістю постанови слід вважати таку систему та форму викладення підозри, що приводять до логічного переконання в правильності прийнятого рішення.

Безперечно, письмове повідомлення про підозру буде викладене правильно, якщо буде посилатися на положення, істинність яких доведена. Викладені факти не повинні суперечити один одному. Кваліфікації кримінального правопорушення має передувати виклад усіх основних і кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, з яких, за правилами логіки, з необхідністю випливає сформульована підозра.

Вимогам щодо юридичної чіткості формулювання письмове повідомлення про підозру відповідатиме в разі, якщо воно є лаконічним, чітко сформульованим і не містить логічних суперечностей; фактичні обставини провадження викладено за допомогою тих юридичних понять і формулювань, які використовує законодавець щодо конкретного складу кримінального правопорушення [168, с. 105–106].

Закон чітко не встановлює, коли саме слідчий (дознавач) та/або прокурор повинні повідомити особі про підозру за наявності достатніх доказів для цього, надаючи стороні обвинувачення право вирішити це питання самостійно,

керуючись внутрішнім переконанням. Однак слід зауважити, що штучне затягування з повідомленням про підозру обмежує не лише процесуальні, а й конституційні права особи, яка своєчасно не набуває адекватного її реальному становищу правового статусу [66, с. 465].

Причому можемо констатувати певну непослідовність законодавця, який, з одного боку, закріплює правило про те, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюють у випадку обрання до особи одного із запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України), а з другого – що обрати запобіжний захід на стадії досудового розслідування можна тільки щодо підозрюваного (ч. 1 ст. 177, ст. 178, ч. 1 ст. 179, ч. 1 ст. 180, ч. 1 ст. 181, ч. 1 ст. 182, ч. 1 ст. 183 КПК України). Видається, що для унесення цього логіко-змістового дефекту норм кримінального процесуального законодавства слід керуватися пріоритетністю ч. 2 ст. 177 КПК України, яка закріплює, що підставою застосування запобіжного заходу є поміж інших «наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення» [66, с. 464].

Отже, перш ніж звернутися до слідчого судді з клопотанням про обрання запобіжного заходу, слідчий або прокурор повинні повідомити особі про підозру. Причому ця підстава для повідомлення про підозру є близькою до тієї, що міститься в п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, оскільки закон забороняє слідчому та прокурору ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України (ст. 177 цього Кодексу). Крім того, слідчий суддя під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, зокрема значущість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення. Тобто на цьому етапі слідчим та/або прокурором по суті вже повинні бути зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, що надає також можливість ініціювати обрання щодо неї запобіжного заходу.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 278 КПК України, письмове повідомлення про підозру повинно бути вручено особі в день його складення слідчим або прокурором. У разі затримання особи за підозрою у вчиненні злочину письмове повідомлення про підозру затриманому вручають не пізніше ніж за двадцять чотири години з моменту затримання (ч. 2 ст. 278 КПК України). У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України). У випадку неможливості безпосередньо слідчому або прокурору вручити особі повідомлення про підозру, таке вручення може відбутися у спосіб, передбачений у главі 6 КПК України «Повідомлення» (ч. 1 ст. 278, ст. ст. 111, 112 КПК України) [67].

Наприклад, у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повідомлення про підозру для передачі їй вручають під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Особі, що перебуває під вартою, повідомлення про підозру можуть вручати через адміністрацію місця ув'язнення. Повідомлення про підозру неповнолітній особі вручають переважно її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику, а обмежено дієздатній особі – її піклувальнику [16, с. 411].

Інший порядок повідомлення про підозру допускають лише в разі, якщо це обумовлено обставинами кримінального провадження. У випадку прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування повідомлення про підозру особі, яку притягують до кримінальної відповідальності, надсилають за останнім відомим місцем її проживання або перебування та обов'язково публікують у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних вебсайтах органів, що здійснюють досудове розслідування [16, с. 414]. З моменту опублікування повідомлення про підозру в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваного вважають належно ознайомленим з її змістом. Копія повідомлення про підозру в провадженнях, які здійснюють у порядку

спеціального досудового розслідування, що підлягають врученню підозрюваному, надсилають захиснику.

Водночас слід зауважити, що здійснення спеціального досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків і нетяжких злочинів відповідають п. 9 розділу III Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи № 6 R (87) 18 від 17 вересня 1987 року, у якому державам-членам рекомендовано дозволити судам першої інстанції розглядати справи та приймати за ними рішення за відсутності обвинуваченого, передусім у справах щодо злочинів невеликої тяжкості. У зв'язку із цим та з метою забезпечення невідворотності притягнення до кримінальної відповідальності вбачаємо за доцільне запропонувати ч. 2 ст. 297-1 КПК України (Загальні положення спеціального досудового розслідування) викласти в такій редакції: «2. Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні щодо **кримінальних проступків і нетяжких злочинів**, а також злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110², 111, 112, 113, 114, 114¹, 115, 116, 118, 190, частинами другою–п'ятою статті 191, статтями 209, 255–258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵, 348, 364, 364¹, 365, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369², 370, 379, 400, 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міжнародний розшук. Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності або оголошені в міжнародний розшук, та вони розслідуються в одному кримінальному провадженні зі злочинами, зазначеними в цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду».

Проте слід акцентувати на тому, що повідомлення про підозру є процесуальним документом, який становить новий етап стадії досудового

розслідування – появу підозрюваного, можливість застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, які пов'язані із суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності, саме тому слідчий та прокурор повинні віддавати перевагу безпосередньому повідомленню про підозру особі, яка за їх обґрунтованою підозрою вчинила кримінальне правопорушення. Крім того, ст. 278 КПК України має назву «Вручення письмового повідомлення про підозру», вказуючи на спосіб ознайомлення особи з підозрою, яка міститься в повідомленні. Тобто наданим слідчому та прокурору правом, яке пов'язано з можливістю уникнути безпосереднього вручення повідомлення, не можна зловживати. Ним можна скористатися тільки у виняткових випадках.

Отже, якщо слідчий та/або прокурор не можуть безпосередньо вручити особі повідомлення про підозру, закон надає їм право скористатися нормами глави 6 КПК України «Повідомлення» та здійснити повідомлення в порядку, передбаченому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи (ч. 1 ст. 278, ч. 3 ст. 111, глава 11 КПК України). Дату й час повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносить слідчий, прокурор до ЄРДР. У випадках, якщо одна особа вчинила декілька кримінальних правопорушень, що кваліфікують за різними статтями закону України про кримінальну відповідальність, складають одне повідомлення про підозру, у якому конкретизують епізоди злочинної діяльності. Якщо у співучасті одне або декілька кримінальних правопорушень вчинили декілька осіб, повідомлення про підозру складають щодо кожного з них окремо [66, с. 467].

Водночас під час розгляду цього питання такі науковці, як О. Ю. Татаров, О. І. Тищенко, Д. М. Говорун, уже зазначали, що на практиці непоодинокими є випадки, у яких повідомлення про підозру надсилали засобами поштового зв'язку, проте не було вручене адресату й повернуте відправнику у зв'язку із

закінченням строку зберігання на поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання. Слід визначити, чи до набуття особою статусу підозрюваного призводить лише факт надіслання засобами поштового зв'язку повідомлення про підозру. На підставі результатів системного аналізу положень КПК України дослідники стверджують, що надіслання особі повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку відповідатиме вимогам КПК України, його вважатимуть належним способом такого повідомлення лише в разі вручення поштового відправлення особисто (безпосередньо) підозрюваному [158]. Нелогічною видається зміна процесуального статусу особи в кримінальному провадженні, якщо повідомлення про підозру було надіслане їй засобами поштового зв'язку, проте не було вручене адресату з різних причин [5].

Серед судових рішень, у яких застосовано на практиці окреслені правові висновки, можна виокремити ухвалу слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 16 січня 2020 року у справі № 991/88/20 (провадження № 1-кс/991/89/20), у якій зазначено: «...28.09.2017 Генеральна прокуратура України на ім'я ОСОБА_2 за адресою АДРЕСА_1 направила повідомлення про підозру ОСОБА_2 в кримінальному провадженні № 4201600000003490 за ст. 255, 3682 , 369 КК України від 28.09.2017 з правами підозрюваного. Того самого дня 28.09.2017 Генеральна прокуратура України на ім'я ОСОБА_1 за адресою АДРЕСА_2 направила повідомлення про підозру ОСОБА_1 в кримінальному провадженні № 4201600000003490 за ст. 255, 369 КК України від 28.09.2017 з правами підозрюваного. Зазначені поштові відправлення не були вручені під час доставлення та повернуті поштою до Генеральної прокуратури України, що є підтвердженням неотримання ОСОБА_2 та ОСОБА_1 повідомлень про підозру від 28.09.2017. ...Отже, слідчий суддя дійшов висновку, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 не було в передбаченій нормами ч. 1 ст. 278, ч. 2 ст. 135 КПК України спосіб повідомлено про підозру, і тому станом на день винесення оскаржуваної постанови слідчого про зупинення досудового розслідування вони не набули статусу підозрюваних у кримінальному провадженні...» [7; 165].

Отже, повідомлення про підозру слід вважати здійсненим, а особу – такою, що набула статусу підозрюваного, з моменту вручення поштового відправлення, а не відправлення такого повідомлення слідчим. Факт підтвердження отримання особою повідомлення про підозру або ознайомлення з її змістом іншим шляхом мають підтверджувати засобами, визначеними в ст. 136 КПК України [7].

На *четвертому етапі* відбувається роз'яснення прав підозрюваному, яке є невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру. Права підозрюваного, передбачені ст. 42 КПК України, обов'язково роз'яснюють після безпосереднього вручення особі повідомлення про підозру прокурор, слідчий або інша уповноважена службова особа.

З метою усунення дублювання документів (наприклад, викладення переліку прав підозрюваного в змісті письмового повідомлення особі про підозру й у пам'ятці про процесуальні права й обов'язки підозрюваного), не виправданого, суто формального та позапроцесуального збільшення обсягу роботи органів досудового розслідування та прокуратури пропонуємо викласти положення ч. 8 ст. 42 КПК України в такій редакції: *«Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного складається у двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, обвинуваченому, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження»*, а п. 7 ст. 277 КПК України виключити.

Особу повідомляють про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 29 КПК України). У випадку якщо підозрюваний не володіє мовою судочинства, повідомлення про підозру повинно бути вручено в перекладі на його рідну мову або мову, якою він володіє (п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України).

З моменту повідомлення особі про підозру між слідчим і таким процесуальним суб'єктом виникають певні правовідносини. Слідчий, складаючи повідомлення особи про підозру, викладає в ньому власну думку про винуватість особи, яка склалася в нього на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на оцінці тих фактичних даних (доказів), що йому вдалося встановити на момент пред'явлення особі підозри, а саме на момент прийняття такого рішення. А тому наявність цього акта – це початковий етап пред'явлення обвинувачення, що не означає офіційного визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Підозрюваний, відповідно до принципу презумпції невинуватості, вважається невинуватим до того часу, доки його винуватість не доведена у встановленому законом порядку [58].

Водночас у КПК України не передбачено повноваження суду закрити кримінальне провадження у випадку одержання обвинувального акта щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку. У зв'язку із цим ч. 2 ст. 284 КПК України пропонуємо доповнити п. 4 та викласти в такій редакції: *«2. Кримінальне провадження закривається судом: ...4) якщо під час судового провадження встановлено, що особі не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку і визначені строки»*. Крім цього, у КПК України не передбачено спеціальної підстави в тих випадках, коли Конституційний Суд України визнає певну норму Особливої частини КК України неконституційною. Тому під час досудового розслідування виникають дискусії щодо підстав закриття кримінальних проваджень. З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 284 КПК України п. 4-1 й викласти її в такій редакції: *«1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо ...4-1) закон про кримінальну відповідальність визнано неконституційним»*.

Ототожнювати процесуальні правообмеження в стадіях досудового розслідування та судового розгляду з реалізацією кримінальної відповідальності видається неправильним: унаслідок цього змішуються поняття «кримінальна відповідальність» і «державний примус». Коли йдеться про процесуальний порядок виконання будь-якого процесуального акта, то мають на увазі

сукупність ознак, які характеризують: суб'єкта, що здійснює цей акт; процесуальні документи, якими його оформлюють; строки, у які повинні бути вирішені необхідні процесуальні дії, процедуру виконання цих дій; заходи, які застосовують для забезпечення прав і законних інтересів осіб, яких стосується цей акт [144].

Допит підозрюваного хоча й не передбачений як обов'язковий етап повідомлення про підозру, однак може бути розглянутий із вказівкою на те, що його проведення в максимально стислі строки після повідомлення про підозру сприятиме повноті встановлення обставин кримінального правопорушення, а також ефективній реалізації підозрюваним права на захист [144].

П'ятий етап пов'язаний з подальшою перевіркою підозри. Перевірку висунутої підозри здійснюють під час доказування, що відбувається відповідно до норм КПК України та в умовах змагальності, оскільки виникає сторона захисту, що виконує відповідну функцію.

Під час досудового розслідування після повідомлення особі про підозру можуть бути отримані нові докази, зокрема, які зумовлюють необхідність зміни повідомлення особі про підозру. Може бути також надано іншу оцінку вже відомим доказам. У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії щодо вручення письмового повідомлення особі про підозру, передбачені ст. 278 КПК України. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор [64].

У цьому контексті необхідно уточнити, що зміна повідомлення про підозру в широкому значенні цього поняття полягає у: 1) непідтвердженні частини повідомлення про підозру; 2) доповненні повідомлення про підозру. Зміна повідомлення про підозру (у вузькому значенні цього поняття) може бути обумовлена виявленням обставин, які змінюють характер відомостей, викладених у попередньому повідомленні про підозру. Можуть бути уточнені фактичні обставини учиненого (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір

шкоди тощо), виправлені раніше допущена помилка або неточність формулювання підозри. Унаслідок іншої оцінки доказів може постати необхідність змінити кваліфікацію [64].

Максимально повний і детальний перелік підстав для зміни повідомлення про підозру, на наш погляд, наводить Ю. М. Грошевий [34, с. 223]. Такими підставами він вважає: 1) непідтвердження будь-якої події кримінального правопорушення, що інкримінують підозрюваному; 2) відсутність у діяннях особи складу кримінального правопорушення; 3) недоведеність участі підозрюваного у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень з числа тих, що ставлять йому у повідомленні про підозру; 4) не підтвердження обставин, що обтяжують відповідальність; 5) встановлення обставин, що змінюють оцінку і кваліфікацію вчинку (замах, повторність тощо); 5) встановлення обставин, що тягнуть зміну оцінки ступеня співучасті підозрюваного в кримінальному правопорушенні (або деяких з них), зокрема закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав щодо інших осіб; 6) встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність; 7) наявність достатніх доказів, що вказують на вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, що не інкримінували йому раніше [65, с. 280; 144].

За необхідності змінити або доповнити повідомлення про підозру слід зважати, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненим, його виносять не в доповнення до попередніх повідомлень, а замість раніше складених повідомлень про підозру. У цьому випадку раніше винесене повідомлення про підозру, яке залишається в матеріалах кримінального провадження, втрачає свою силу. Такий порядок дає змогу підозрюваному більш повно реалізувати своє право на захист. Ознайомившись з актом, який містить повідомлення про підозру, у повному обсязі, підозрюваний має можливість глибше та ясніше усвідомити суть підозри, яку складно було б досягти, якби підозра була розосереджена в окремих повідомленнях про підозру. Наявність у справі декількох повідомлень про підозру щодо однієї особи може дезорієнтувати власне підозрюваного, а також прокурора і суд. Щоб таке не

трапилося, нове повідомлення особі про підозру має бути вмотивованим, тобто містити пояснення необхідності винесення нового узагальнювального повідомлення. Допит підозрюваного має проводити слідчий у повному обсязі за всіма викладеними в повідомленні епізодами кримінального правопорушення, а не тільки щодо змін чи доповнень повідомлення про підозру порівняно з попереднім. Зазначене зумовлено тим, що зміни й доповнення повідомлення про підозру можуть вплинути на позицію підозрюваного щодо підозри загалом чи будь-якої її частини. Підозрюваний може змінити або доповнити свої показання, що має бути зафіксовано в протоколі його допиту. Дотримання рекомендованого порядку дасть змогу у разі необхідності своєчасно перевірити нові доводи підозрюваного [65, с. 278].

Отже, зміна раніше повідомленої підозри може полягати у:

- висуненні нової підозри, не пов'язаної одним кримінальним протиправним наміром з раніше повідомленою підозрою;
- доповненні попередньої підозри новими епізодами кримінального правопорушення, які кваліфікують за однією і тією самою статтею (частиною статті) КК України;
- уточненні фактичного змісту підозри (час, місце, наслідки тощо);
- виключенні з раніше повідомленої підозри епізодів протиправної діяльності, які не знайшли підтвердження в процесі розслідування;
- уточненні (зміні) юридичної кваліфікації раніше повідомленої підозри [7; 74].

У разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України (скласти нове повідомлення про підозру, вручити його підозрюваному, внести відомості до ЄРДР) [64].

Отже, підозра може бути спростована, що тягне за собою закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, або підтверджена і трансформована в обвинувачення, яке, на відміну від підозри, є не припущенням, а твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого КК України,

і формалізована в обвинувальному акті, який затверджує прокурор і надсилає до суду. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначає глава 37 КПК України, детально їх буде розглянуто в підрозділі 3.1 дисертаційного дослідження.

2.3. Оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні

Надзвичайна цінність прав і свобод людини зумовлює необхідність в особливій процедурі, яка містить гарантії, що унеможливають їх безпідставне обмеження на досудових стадіях кримінального процесу під час провадження слідчих (розшукових) дій та застосування заходів кримінального процесуального примусу. Кожен учасник кримінального провадження має право оскаржувати рішення слідчого, прокурора, зокрема і повідомлення про підозру, тому що це право їм гарантує Конституція України. У разі виявлення незаконності та/або необґрунтованості рішення слідчого, прокурора слідчий суддя приймає рішення про його скасування [54, с. 143; 188, с. 348].

Безпосереднє вивчення оскарження повідомлення про підозру слідчому судді почалося після прийняття Закону України від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», відповідно до якого на досудовому розслідуванні може бути оскаржено повідомлення слідчого, прокурора про підозру [118].

Чимало вчених схвалили це законодавче нововведення. Зокрема, О. Ю. Татаров у науковій статті «Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення» зауважив, що передбачена законодавством можливість оскарження повинна сприяти стороні захисту в реалізації її прав [158, с. 179–186]; О. Г. Яновська теж поділяла внесення змін до КПК України з

приводу можливості оскарження такої важливої процесуальної дії, як повідомлення про підозру [196, с. 26].

Своєю чергою інші науковці переконані, що розгляд слідчим суддею скарги на рішення слідчого, прокурора про повідомлення особі про підозру також означатиме перевірку доказів ще до завершення досудового розслідування і наперед вирішуватиме питання щодо її винуватості у вчиненні кримінального правопорушення до проведення судового розгляду. За такої регламентації буде порушено засаду презумпції невинуватості. «Розглядаючи під час досудового розслідування скарги на рішення слідчого та прокурора про повідомлення особі про підозру, слідчий суддя фактично виконуватиме не функцію судового контролю, а функцію судового розгляду» [86, с. 141; 163, с. 134].

Узагальнюючи вивчені нами наукові джерела, слід зазначити, що за своєю сутністю оскарження повідомлення про підозру є відображенням положення ст. 55 Конституції України (яка передбачає, що права і свободи людини й громадянина захищає суд) [58] та Конвенції (у частині обов'язку нашої країни сформувавши ефективний механізм захисту прав особи). Положення ст. ст. 21 і 22 Конституції України гарантують, що держава зобов'язана забезпечити кожному можливість відстоювати свою думку, свої права в суперечці з будь-якими органами й службовими особами, зокрема тими, які здійснюють досудове розслідування. Крім того, в Основному Законі зазначено, що «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [58]. Тобто за правовою сутністю право учасника процесу на оскарження під час досудового розслідування є вимогою особи перевірити законність та обґрунтованість ухваленого слідчим або прокурором рішення, вчинених ними дій або бездіяльності.

Отже, норми глави 26 КПК України (Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування) мають важливе значення для конкретної особи в кримінальному провадженні, а також є засобом дотримання

засад верховенства права та законності в кримінальному провадженні, засобом його вдосконалення.

Узагальнення наукових джерел з дослідженої проблематики також надало можливість дійти висновку, що чимало питань, пов'язаних із дослідженням оскарження повідомлення про підозру, є спірними і не до кінця з'ясованими, інші потребують додаткової аргументації. З огляду на це, нагальною є потреба вирішення низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із з'ясуванням процесуального порядку оскарження повідомлення про підозру.

На наш погляд, законодавче закріплення можливості оскарження повідомлення про підозру обумовлено, по-перше, системними порушеннями уповноваженими особами порядку повідомлення про підозру й неможливістю їх усунення, а по-друге – непоодинокими випадками задоволення скарг слідчими суддями та скасування відповідних повідомлень.

У контексті нашого дослідження оскарження повідомлення про підозру доцільно визначити як структурний елемент інституту повідомлення про підозру, що містить характерні ознаки, які висвітлюють основні, притаманні лише йому риси.

Ознаки оскарження повідомлення про підозру існують об'єктивно, оскільки багатогранність оскарження зумовлює необхідність встановлення таких засад, які сприяли б активній участі громадян у кримінальному процесі, захисті прав та інтересів [32, с. 67]. Зокрема, на думку О. В. Бауліна, особливостями оскарження процесуальних дій і рішень та бездіяльності слідчого й прокурора, зокрема повідомлення про підозру, є такі: свобода оскарження; гарантування; демократизм; відсутність обов'язкової форми скарги; обов'язковість прийняття і розгляду скарги; ревізійний порядок розгляду скарги; оптимальний режим перевірки скарги та прийняття щодо неї рішення [14, с. 117–118].

Водночас, здійснивши науковий аналіз, зазначимо, що виокремлені ознаки оскарження повідомлення про підозру є ширшими і стосуються переважно інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора [91]. Тож

постає необхідність у виокремленні ознак саме оскарження повідомлення про підозру.

На нашу думку, першою ознакою оскарження повідомлення про підозру є зумовленість оскарження повідомлення про підозру змістом і завданнями кримінальної процесуальної діяльності [93]. Ця ознака випливає із закріплених у ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження, що полягають у забезпеченні швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [67].

Наступною ознакою елемента оскарження повідомлення про підозру є гарантованість. У ракурсі найважливіших завдань чинного КПК України й положень Конституції України гарантованість оскарження повідомлення про підозру забезпечує кожній особі, яка бере участь у кримінальних процесуальних відносинах та звертається зі скаргою, проведення необхідної перевірки та, залежно від її результатів, прийняття законного рішення, вжиття заходів щодо відновлення порушених справ.

Також відмітною ознакою оскарження повідомлення про підозру є диспозитивність. У науці диспозитивність тлумачать як правове положення, згідно з яким учасникам кримінального провадження надають і забезпечують можливість вільно в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на перебіг і результати провадження, головним призначенням якого є забезпечення гнучкості й повноти захисту заінтересованими учасниками своїх прав [81, с. 76].

Рішення особи щодо звернення зі скаргою на повідомлення про підозру є вільним, ніхто не може бути примушений подати скаргу або відмовитися від неї. Крім того, у будь-який момент особа може подати клопотання про залишення скарги без розгляду.

Ще однією ознакою оскарження повідомлення про підозру є фіксація результату розгляду скарги. За наслідками розгляду скарги на повідомлення про підозру слідчий суддя, відповідно до п. 1-1 ч. 2 ст. 307 КПК України, має право постановити ухвалу про його скасування [67; 213].

Не постає сумніву в тому, що зазначений порядок полягає в оскарженні обґрунтованості повідомлення про підозру як процесуального рішення та не пов'язаний з порушеннями процедури такого повідомлення – процесуальної дії.

Отже, процесуальним документом, який ініціює судово-контрольне провадження, є скарга.

Після прийняття 2012 року КПК України та набрання ним чинності одним з об'єктів посиленої уваги серед науковців і практиків став інститут судового контролю за досудовим розслідуванням. Одним із факторів ефективної організації та проведення судового розгляду скарги на повідомлення про підозру є її належне оформлення. Попри важливість цього питання, процесуальний закон його не цілком урегулював [178, с. 135].

Науковці слушно зазначають, що КПК України майже не спрямовує увагу на поняття «скарга» як процесуальний документ. Глава 26 КПК України не регламентує вимоги щодо форми й обов'язкових реквізитів скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора загалом, так і скарги на повідомлення про підозру зокрема, хоча про обов'язковість письмової її форми можна дійти висновку з положень ч. 3, 5 ст. 304 КПК України, згідно з якими копії ухвали про повернення скарги чи про відмову у відкритті провадження надсилають особі, яка подала скаргу, разом зі скаргою та всіма доданими до неї матеріалами [67].

Для правильного й оперативного вирішення скарги необхідно, щоб вона містила той мінімум інформації, що є достатнім для ідентифікації скаржника та розгляду цієї скарги; зокрема, зазначення причин, у зв'язку з якими подано скаргу, що стосується вказівки на конкретні права й інтереси, порушені оскарженим рішенням або дією, все ж таки є необхідним. У протилежному випадку скаргу може бути визнано безпредметною. Під час формулювання таких пропозицій увагу спрямовують на необхідність наведення в скарзі даних, що

вказують на скаржника, його вимоги, предмет оскарження, доводи щодо незаконності оскарження дії (бездіяльності) або рішення, а також прохання скаржника [179, с. 63].

Скарга, яку подають слідчому судді, повинна також бути обґрунтованою. Звісно, не можна вимагати написання скарги на високому юридичному рівні, оскільки не кожен скаржник має юридичну освіту. Тому достатньо простого викладу скаржником своєї думки про незаконність повідомлення про підозру. Скаржник також має право додати до скарги документи, що обґрунтовують його вимоги. Слідчий суддя повинен оцінити законність повідомлення про підозру в кожному випадку одержання належно оформленої скарги.

Вивчення практики оскарження повідомлення про підозру й наукових джерел дає підстави для висновку про певні підстави їх оскарження.

Першою підставою оскарження повідомлення про підозру є порушення процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру. Ця підстава охоплює: відсутність передбачених КПК України елементів повідомлення про підозру; порушення процесуальних строків здійснення повідомлення про підозру; вручення повідомлення про підозру не уповноваженою на те особою тощо.

Одним з найпоширеніших порушень є вручення повідомлення про підозру не уповноваженою на те особою. Аналізуючи ухвали слідчих суддів, ми дійшли висновку, що підставою скасування повідомлення про підозру є вручення його не уповноваженою особою щодо окремої категорії осіб. Повідомлення про підозру здійснюють за спеціальною процедурою. Вручати таке повідомлення, без сумніву, має лише уповноважений суб'єкт. І ним є або прокурор – процесуальний керівник у кримінальному провадженні, або прокурор, який склав це повідомлення.

Позиція слідчих суддів здебільшого зводиться до таких аргументів: а) повідомлення про підозру може бути оскаржене лише з мотивів порушення норм чинного КПК України, а саме ст. ст. 276, 277 КПК України, а отже, за відсутності відповідних порушень обґрунтованість підозри не можна розглядати

як підставу для її скасування; б) порушень під час повідомлення про підозру не виявлено, а підозра обґрунтована, посиляючись виключно на рішення ЄСПЛ, згідно з яким: «обґрунтована підозра передбачає наявність обставин або відомостей, які переконали б неупередженого спостерігача, що ця особа, можливо, вчинила певний злочин»; в) оцінка зібраних доказів на предмет їх достовірності й допустимості належить до компетенції суду за наслідками судового розгляду кримінального провадження по суті обвинувачення, тому начебто її мають надавати виключно під час розгляду справи по суті [17].

Ще однією підставою скасування повідомлення про підозру є необґрунтованість повідомлення про підозру. Водночас у КПК України не визначено чітких критеріїв обґрунтованості повідомлення про підозру. Однак, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюють, зокрема, за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [67]. Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК України, повідомлення повинно містити стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру [67]. Отже, повинні бути докази, які підтверджують зазначені обставини, оскільки стверджувати про підозру, посиляючись лише на факт завдання відповідної шкоди особі, неможливо. Отже, «обґрунтована підозра» охоплює наявність не лише письмового повідомлення про підозру, а й достатніх доказів для її підтвердження. Стверджувати про підозру як обґрунтовану на момент розгляду скарги на повідомлення про підозру за відсутності окреслених складових неможливо [17; 179, с. 87].

До підстав оскарження повідомлення про підозру можна віднести невідповідність кваліфікації діяння фактичним обставинам кримінального провадження. Після внесення відомостей до ЄРДР дізнавач, слідчий та/або прокурор здійснює збирання доказів, встановлює обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, на підставі яких формулює підозру. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 277 КПК України, письмове повідомлення про підозру

серед відомостей має містити правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [67].

Слід зауважити, що кваліфікація кримінального правопорушення повинна бути максимально точною і правильною, оскільки вона тягне відповідні правові наслідки: формалізує підставу кримінальної відповідальності, встановлює її межі й обсяг, визначає напрями та межі проведення досудового розслідування, впливає на обрання відповідних кримінально-правових заходів, визначає підсудність, передбачає форму провадження тощо [164].

Проте на практиці є випадки, коли дізнавач, слідчий, прокурор, припускаючись кваліфікаційної помилки, неправильно визначає ознаки кримінального правопорушення, інкримінованого певній особі, і прописує це в повідомленні про підозру (вбачається склад іншого кримінального правопорушення; відсутній опис об'єктивних чи суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення; з описаних фактичних обставин не вбачається жодного складу кримінального правопорушення). Згодом такі дії можуть спричинити неправильне прийняття рішення судом, що призведе до порушення основоположних прав і свобод людини й громадянина.

Поширеність кваліфікаційних помилок засвідчують масштабність змін кримінально-правової кваліфікації під час кримінального провадження та зміни чи навіть скасування судових рішень щодо конкретного кримінального провадження.

Відповідно до ст. 413 КПК України, неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є: 1) незастосування судом закону, який підлягає застосуванню; 2) застосування закону, який не підлягає застосуванню; 3) неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту; 4) призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) КК України [67]. У нашому випадку слідчий,

прокурор з об'єктивних чи суб'єктивних причин неправильно застосовують закон України про кримінальну відповідальність.

Надання можливості оскаржувати повідомлення про підозру за цією підставою є важливою гарантією забезпечення захисту прав і свобод учасників кримінального провадження, зокрема підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників, законних представників, а також потерпілого, його представника чи законного представника, адже правильне застосування норм КК України дасть змогу в майбутньому суду винести законне та справедливе рішення.

Отже, з огляду на ці та інші обставини, під поняттям «скарга особи на повідомлення про підозру» пропонуємо розуміти процесуальний документ, який відповідає встановленим вимогам щодо його форми та змісту й у якому скаржник наводить доводи про вручення повідомлення про підозру не уповноваженою на те особою, порушення процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру, необґрунтованість повідомлення про підозру або невідповідність кваліфікації діяння фактичним обставинам кримінального провадження, у зв'язку з чим поставлено питання про прийняття слідчим суддею рішення про скасування повідомлення про підозру.

У зв'язку із цим доцільно було б закріпити в КПК України вимоги щодо форми та змісту скарги на повідомлення про підозру в статті 303-1 «*Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру*», яку слід викласти в такій редакції:

«Скарга на повідомленні про підозру подається в письмовій формі. Скарга має містити:

- 1) найменування суду, до якого подається скарга;*
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності останньої);*
- 3) повідомлення про підозру, яке оскаржується, прізвище та ініціали дізнавача, слідчого чи прокурора, які їх прийняли чи вчинили, або найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури;*

4) наведення доводів (підстав) про невідповідність повідомлення про підозру кримінальному процесуальному законодавству;

5) вимоги особи, яка подає скаргу;

б) витяг з ЄРДР».

Скаргу підписує особа, яка її подає, зазначаючи дату її подання. Якщо скаргу подає захисник, то до неї додають належно оформлені документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог КПК України.

Аналізуючи норми законодавства та наукові праці, виокремимо класифікацію суб'єктів оскарження повідомлення про підозру. Їх можна поділити на три групи:

1) посадові особи, які склали повідомлення про підозру (дізнавач, слідчий, прокурор);

2) особи, які захищають свої або представлені інтереси, порушені повідомленням про підозру (підозрюваний, захисник);

3) особи, до яких оскаржують повідомлення про підозру (слідчий суддя).

Залежно від процесуального способу оскарження повідомлення про підозру можна запропонувати таку класифікацію суб'єктів оскарження повідомлення про підозру: а) суб'єкти, які оскаржують повідомлення про підозру; б) суб'єкти, до яких оскаржують повідомлення про підозру; в) суб'єкти, рішення яких оскаржують.

З огляду на особливості процедури оскарження повідомлення про підозру, зауважимо, що до прав суб'єкта оскарження повідомлення про підозру можуть бути віднесені: право бути поінформованим про час і місце судового розгляду; брати участь у судовому засіданні; заявляти відвід складу суду; ставити питання слідчому чи прокурору з питань, які є предметом судового розгляду; користуватися правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджені відповідно до вимог ст. 50 КПК України; давати пояснення рідною або іншою мовою, якою він володіє, і користуватися допомогою перекладача; користуватися нотатками й документами під час давання пояснень; ознайомлюватися з матеріалами, які можуть бути надані в судовому засіданні

дізнавачем, слідчим або прокурором; виступати в судових дебатах; ознайомлюватися із журналом судового засідання та технічним записом судового засідання; отримувати копію судового рішення. Обов'язки суб'єктів оскарження такі: прибути за викликом слідчого судді для участі в судовому засіданні, виконувати законні вимоги й розпорядження слідчого судді [184, с. 97].

Скаргу подають до слідчого судді за місцем розташування органу або місця роботи посадової особи, повідомлення про підозру якої оскаржують.

Суб'єкт оскарження має право подати скаргу безпосередньо до слідчого судді (поштою чи в канцелярію суду). Підозрювані, яких тримають під вартою, направляють скарги до суду через адміністрацію слідчого ізолятора. Ці посадові особи мають невідкладно направити скаргу до слідчого судді [68].

Після надходження скарги до слідчого судді він має прийняти одне з таких рішень: 1) винести ухвалу про призначення судового розгляду скарги на повідомлення про підозру дізнавача, слідчого та прокурора у визначений ч. 2 ст. 306 КПК України строк; 2) винести ухвалу про повернення скарги скаржнику на підставі ч. 2 ст. 304 КПК України; 3) винести ухвалу про відмову у відкритті провадження відповідно до ч. 4 ст. 304 КПК України [67].

Відповідно до п. 7 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, якщо скарга відповідає вимогам закону, суддя відкриває провадження та постановляє ухвалу про призначення скарги до розгляду [122].

Судова практика засвідчує, що слідчі судді дотримуються наведеної рекомендації та постановляють ухвали про відкриття провадження за скаргою на повідомлення про підозру, проте їх зміст кожен суддя визначає індивідуально. Більшість таких ухвал є типовими. У їх мотивувальній частині визначають відповідність скарги вимогам кримінального процесуального законодавства, відсутність підстав для її повернення або відмови у відкритті провадження, а в резолютивній вирішують питання про відкриття провадження, визначають дату проведення судового розгляду й коло осіб, яким надсилають копію ухвали,

якими зазвичай є скаржник, слідчий, прокурор. Деякі слідчі судді в мотивувальній частині зазначають суть скарги й повідомлення про підозру, яку оскаржують; про підсудність скарги суду, а в резолютивній – про виклик скаржника, зобов'язання начальника слідчого підрозділу подати до суду у визначений термін матеріали кримінальних проваджень; крім цього, пропонують скаржнику надати суду оригінали документів, копії яких додані до скарги, й інші документи, які можуть підтвердити обставини, викладені в скарзі [147; 179, с. 107].

Слід зазначити, що за наявності певних невідповідностей КПК України передбачає можливість повернення скарги. Зокрема, слідчий суддя виносить ухвалу про повернення скарги скаржнику в таких випадках:

- 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу;
- 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді;
- 3) скарга подана після закінчення строку, особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення [67].

На практиці подання скарги після закінчення строку є найпоширенішою підставою. Зазначене засвідчує судова практика. Наприклад, слідчий суддя Дарницького районного суду м. Києва А. М. Коренюк у справі № 753/24244/18, розглянувши скаргу адвоката Світличного Дмитра Валерійовича, подану в інтересах підозрюваного, на письмове повідомлення слідчого про підозру в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, дійшов такого висновку: вбачається, що скарга подана після закінчення строку, передбаченого на оскарження, заявник не порушує питання про поновлення цього строку, й слідчий суддя не знайшов підстав для поновлення строку оскарження [166].

Відповідно до абз. 4 п. 6 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, згідно з ч. 7 ст. 304 КПК України, повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді. Однак це правило не стосується випадків повторного подання скарги на

повідомлення про підозру, яку було повернуто у зв'язку з пропусшенням встановленого процесуального строку [122].

Доцільно зауважити, що, відповідно до ч. 1 ст. 305 КПК України, подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, дізнавача, прокурора.

Важливим питанням, яке постає під час підготовки слідчим суддею до розгляду скарги на повідомлення про підозру, є необхідність витребування матеріалів кримінального провадження в дізнавача, слідчого або прокурора.

З огляду на спрощений порядок судового розгляду скарги на повідомлення про підозру, можемо виокремити такі етапи розгляду скарги: 1) відкриття судового провадження та здійснення підготовчих дій до судового розгляду скарги; 2) розгляд скарги по суті; 3) винесення рішення за результатами розгляду скарги.

Перший етап судового розгляду становить систему підготовчих дій, здійснюваних слідчим суддею. Згідно з ч. 2, 3 ст. 318 КПК України, процесуальною формою судового розгляду є судове засідання, у якому обов'язково присутні сторони кримінального провадження та в яке викликають потерпілого й інших учасників кримінального провадження. Розгляд скарг на повідомлення про підозру слідчим суддею відбувається в судовому засіданні, оскільки лише за таких умов учасники провадження здатні найповніше реалізувати свої процесуальні права, а слідчий суддя – свої повноваження. Оскарження повідомлення про підозру також повинно проходити у формі судового розгляду, щоб особа, якій пред'явлено таке повідомлення, могла відстояти свої порушені права [179, с. 128].

Далі розпочинається другий етап – розгляд скарги по суті. Головуючий повинен оголосити про початок судового розгляду після закінчення підготовчих дій.

Доводи, викладені в скарзі, визначають обсяг доказів, що підлягають дослідженню, оскільки їх підтверджують або спростовують останні. Доводи

охоплюють фактичні та юридичні підстави, на основі яких суб'єкт оскарження ставить перед слідчим суддею вимогу про прийняття конкретного рішення. Коло рішень слідчого судді не є абстрактним і визначається двома чинниками, перший з яких є первинним, а другий – похідним від першого: 1) процесуальним змістом повідомлення про підозру, що оскаржують, у розрізі їх переліку, закріпленого в ч. 1 ст. 303 КПК України; 2) процесуальним змістом рішення, задля прийняття якого подано скаргу.

Третім етапом розгляду скарги на повідомлення про підозру є винесення рішення за результатами розгляду скарги. Слідчий суддя за результатами судового розгляду скарг на повідомлення про підозру постановляє ухвалу. За результатами розгляду скарги на повідомлення про підозру під час досудового розслідування слідчий суддя може постановити ухвалу про: 1) скасування повідомлення про підозру; 2) відмову в задоволенні скарги.

Слідчий суддя позбавлений можливості прийняти рішення, яке відновлювало б права суб'єкта оскарження: наприклад, слідчий суддя не може винести ухвалу про визнання особи потерпілим. Такий підхід обґрунтовують у літературі, оскільки, з огляду на конституційно-правовий принцип змагальності, суд не може перебирати на себе інші функції, ніж вирішення справи по суті, а тому, скасовуючи незаконне та (або) необґрунтоване рішення органу дізнання, слідчого та прокурора, суд не повинен приймати тих рішень, що є іманентними органам, які здійснюють кримінальне переслідування [185, с. 348].

Отже, розгляд слідчим суддею скарги на повідомлення про підозру проаналізовано за загальними правилами судового розгляду, що підлягають застосуванню в процесі розгляду скарг на повідомлення про підозру слідчим суддею. У кримінальних провадженнях у вчиненні кримінального проступку – після спливання одного місяця з дня повідомлення особі про підозру; якщо йдеться про підозру у вчиненні кримінального правопорушення – до двох місяців з дня повідомлення особі про підозру, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом.

Тобто повідомлення про підозру можливо оскаржити тільки в межах досудового розслідування.

Висновки до розділу 2

1. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення обов'язково здійснюють у порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, зокрема у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

2. Надання можливості уповноваженій службовій особі затримувати особу без ухвали слідчого судді у випадку, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, або підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255, 255-1, 255-2 КК України (п. 3 та п. 4 ч. 1 ст. 208 КПК України), з огляду лише на підслідність, або на суб'єкта вчинення є необґрунтованим. Тому з метою забезпечення дієвості кримінального провадження запропоновано п. 3 і 4 ч. 1 ст. 208 КПК України об'єднати та викласти в такій редакції: *«Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину»*.

3. Згідно з ч. 5 ст. 208 КПК України, у разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначають докладний опис такої особи та долучають її фотознімок. Водночас докладний опис особи в протоколі не має жодної юридичної сили, оскільки не дає права

стверджувати про повну відповідність опису певній особі й у такий спосіб ідентифікувати її. У винятковому випадку можуть враховувати незмінні фізичні вади або татуювання, інші явно виражені особливості, але в будь-якому разі це не буде повна ідентифікація особи, а долучення фотознімка без законодавчої вказівки про обов'язкову присутність понятих під час здійснення такого фотографування не виключає можливі ризики щодо підміни фото чи зміни зовнішності. Відповідно до цього, ч. 5 ст. 208 КПК України запропоновано викласти в такій редакції: *«5. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, у якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі – у протоколі зазначається докладний опис такої особи **та додається її фото, скріплене підписами понятих, як додаток до протоколу.** Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під підпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору».*

4. Порядок набуття статусу підозрюваного не є досконалим і потребує пильної уваги як з боку законодавців, так і вчених, що пов'язано з обґрунтованістю доказів, які повинні бути під час повідомлення про підозру (обов'язок посилатися в змісті підозри на докази з відображенням практики ЄСПЛ); поєднання встановлення обставин кримінального провадження відповідно до ст. 91 КПК України з відповідною особою на основі належності, достовірності та ймовірності; дотримання норм КПК України органами досудового розслідування та недопущення порушень прав і свобод людини.

5. Алгоритм підготовки та вручення письмового повідомлення про підозру передбачає такі етапи: насамперед слідчий (дізнавач) та/або прокурор після

внесення відомостей до ЄРДР здійснюють збирання доказів, встановлюють обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, зокрема й щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, потім за результатами отриманої інформації та здобутих доказів приймають рішення у формалізації підозри, яка зрештою має відповідати таким ознакам, як: 1) об'єктивність викладення фактичних даних; 2) логічність; 3) законність; 4) обґрунтованість; 5) вмотивованість; 6) юридична чіткість. Після цього прораховують організаційно-тактичні аспекти та безпосередньо здійснюють під підпис особи або із застосуванням засобів відеофіксації разом з пам'яткою про процесуальні права й обов'язки підозрюваного вручення такого повідомлення. Заключний етап пов'язаний з подальшою перевіркою підозри, обставин кримінального провадження та пошуком нових доказів, що може мати наслідком повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри.

б. Визначено, що під час досудового розслідування після повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням з прокурором можуть бути отримані нові докази або може бути надана інша оцінка вже відомим доказам до того моменту, як буде прийнято остаточне рішення особами, уповноваженими на проведення досудового розслідування, у провадженні відповідно до вимог ст. 283 КПК України, що об'єктивно обумовлює зміну раніше повідомленої підозри (висунення нової підозри на підставі встановлення невідомих фактичних обставин кримінального провадження; доповнення попередньої підозри новими епізодами кримінального правопорушення; уточнення фактичного змісту підозри (час, місце, наслідки тощо); виключення з раніше повідомленої підозри епізодів протиправної діяльності, які не знайшли підтвердження в процесі розслідування; уточнення (зміна) кваліфікації раніше повідомленої підозри).

Акцентовано, що підозра може бути спростована, що тягне за собою закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, або підтверджена і трансформована в обвинувачення, яке, на відміну від підозри, є не припущенням, а твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого КК України,

і формалізована в обвинувальному акті, який затверджує прокурор і надсилає до суду.

7. Встановлено, що слідчий суддя може бути повноправним гарантом прав і свобод підозрюваного лише за таких взаємопов'язаних умов: а) правових – норми кримінального процесуального закону, неухильне дотримання яких суб'єктом правозастосування не дозволить піддавати сумніву його процесуальне рішення, давати підстави для оскарження (права й обов'язки слідчого судді, а також гарантії незалежності суддів, які визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», іншими правовими актами); б) соціальних – які створюють внутрішнє переконання слідчого судді в правильності прийняття ним процесуального рішення про обмеження права особи на свободу та не суперечать стандартам у сфері судочинства, Кодексу суддівської етики, Бангалорським принципам поведінки суддів тощо; в) морально-вольових – людяність, чесність, справедливість, некорумпованість, непідкупність, принциповість, патріотизм, професіоналізм, старанність тощо, а також наявність внутрішньої стійкої вольової сили судді для протистояння будь-якому адміністративному впливу.

РОЗДІЛ 3

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОСОБАМ, ЩОДО ЯКИХ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб

У сучасному світі майже всі конституції демократичних країн встановлюють рівність перед законом для громадян, що проживають на їхніх територіях. Насамперед цей чинник відображено в нормах ключових міжнародно-правових актів, зокрема, у ст. 7 Загальної декларації прав людини й ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [100]. Поділяючи загальносвітові тенденції, український законодавець закріпив принцип рівності всіх перед законом у ст. 24 Конституції України, положення якої згодом трансформувалися в засаду рівності перед законом і судом, передбачену ст. 10 КПК України [74].

Водночас є певна категорія громадян, діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування основних державних інститутів, підтримання сталості суспільних відносин загалом. З метою створення дієвого механізму безперешкодного й ефективного здійснення ними своїх функцій на законодавчому рівні передбачено додаткові гарантії їхньої діяльності. Відповідний правовий режим не є особистим привілеєм, має публічно-правовий характер, повинен встановити перешкоди незаконному втручанню у виконання професійних обов'язків зазначених суб'єктів [66, с. 662].

У цьому контексті слушною видається позиція О. В. Капліної, яка констатує, що, закріплюючи гарантії для досліджуваної категорії осіб, законодавець був переконаний, що встановлює норму-виняток, застосування якої буде затребуване зрідка, бо саме вони мають бути опорою суспільства, їм

ми довіряємо не лише свою долю, а й долю держави, вони не можуть вчиняти дії *contra jus et fas* (проти закону та справедливості). Якщо ж таке сталося, то закон мусить передбачити щодо них додаткові гарантії, які є засобом захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичних репресій та примусового усунення від виконання професійних і посадових обов'язків [49, с. 75–76; 74].

У ст. 480 КПК України встановлено вичерпний перелік осіб, щодо яких здійснюють досліджуваний вид кримінального провадження, до якого віднесено: 1) народного депутата України; 2) суддю, суддів Конституційного Суду України, суддів Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голову, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голову, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидата в Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голову, іншого члена Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) Голову Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника [67].

Правові норми, що використовують під час регулювання дії інституту імунітету в кримінальному процесі, становлять систематизований комплекс, елементи якого є запозиченими з різних нормативних актів, що належать до різних галузей права. Щодо меж процесуального імунітету норми глави 37 КПК України мають бланкетний характер, а тому, здійснюючи процесуальні дії та приймаючи передбачені законом рішення, прокурор, слідчий, слідчий суддя, суд мають ураховувати не лише передбачені КПК України особливості провадження щодо окремих категорій осіб, а й положення нормативно-правових актів, що висвітлюють їхній правовий статус, обсяг повноважень і межі дії процесуального імунітету в тому вигляді, як вони закріплені в галузевому законодавстві.

З огляду на зміст і сутність кримінального процесу як різновиду процесуальної діяльності, необхідно зауважити, що завдання кримінального

провадження у вигляді застосування до кожного учасника провадження належної правової процедури є, на нашу думку, ключовим аспектом цього різновиду процесуальної діяльності [89; 211]. Фактор застосування належної правової процедури до учасників кримінального провадження створює умови, за яких визначені та охоронювані законом права осіб, що беруть участь у провадженні, забезпечені належними умовами їх реалізації в межах кримінального провадження. Водночас забезпечення реалізації цих прав є обов'язком держави в особі її компетентних представників, що здійснюють кримінальне провадження, адже утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Отже, метою реалізації імунітету в кримінальному процесі слід вважати дотримання та забезпечення прав учасників кримінального провадження, що наділені державою правовим імунітетом. Саме таке формулювання мети реалізації інституту імунітету в кримінальному процесі забезпечуватиме не лише належне дотримання прав окремої категорії учасників кримінального провадження, а й створюватиме правові умови для їх ефективної реалізації. Звісно, реалізація цієї мети може бути можливою лише за умов застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури [29].

За слушним твердженням Л. М. Лобойка, під час вирішення питання про застосування особливого порядку кримінального провадження щодо суб'єктів, віднесених законодавцем до окремої категорії осіб, необхідно чітко встановити, чи перебуває особа, стосовно якої здійснюють провадження, на певний час у правовому статусі, що надає їй можливість користуватися «особливим» режимом провадження [81, с. 340]. Зокрема, необхідно враховувати вимоги законів України від 23 грудня 1997 року «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [134], від 11 липня 2002 року «Про статус депутатів місцевих рад» [132], від 14 жовтня 2014 року «Про запобігання корупції» [124], від 10 лютого 2010 року «Про Регламент Верховної Ради України» [131], від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд» [123] тощо.

Водночас однією з тенденцій, що простежується останніми роками у формуванні нормативної бази глави 37 КПК України, є поступове скорочення законодавцем передбачених у ній процесуальних обмежень для досліджуваної категорії осіб. Зокрема, це Закон України від 10 вересня 2019 року № 39-IX «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)», згідно з яким парламент може розпочати таку процедуру в разі вчинення президентом державної зради або іншого злочину [126], і Закон України від 3 вересня 2019 року «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)», який передбачає зняття депутатської недоторканності з 1 січня 2020 року [121].

У межах кримінального процесу, з огляду на специфіку суб'єкта, який користується імунітетом, обсяг й особливість його правосуб'єктності та визначення його правового статусу в межах кримінального провадження, можна виокремити три різновиди кримінальних процесуальних відносин щодо реалізації імунітетів у кримінальному процесі. На наше переконання, різновиди кримінальних процесуальних відносин полягають у такому. Перший – це виникнення кримінальних процесуальних відносин щодо реалізації дипломатичного та/або консульського імунітету, а також імунітету аналогічного змісту (імунітет представників міжнародних організацій, місій тощо). Цей різновид кримінальних процесуальних відносин має суттєву специфіку, порівняно з іншими, оскільки правосуб'єктність осіб, які наділені схожим імунітетом, здебільшого визначена нормами міжнародного права. Цей фактор, безперечно, позначається на здійсненні кримінального провадження за участю таких осіб, оскільки в цьому випадку найширше відображається міжгалузевість нормативного регулювання такого різновиду імунітету. Домінантними з позицій юридичної сили є саме ці міжнародно-правові акти або відповідні угоди, що відповідно позначається на всьому порядку здійснення такого кримінального провадження.

Другий різновид кримінальних процесуальних відносин, на наш погляд, пов'язаний з реалізацією імунітету суб'єктів, перелік яких визначено в главі 37

чинного КПК України. Специфіка кримінальних процесуальних відносин у цьому випадку також зумовлена правосуб'єктністю учасників провадження, що користуються імунітетом. Зміст таких правовідносин, порівняно з першою групою, також урегульований нормативними актами, що мають міжгалузевий зміст. Однак, на відміну від першого різновиду, правосуб'єктність таких осіб визначена положенням чинних нормативно-правових актів нашої держави, а тому фактор міжгалузевості таких правовідносин не виходить на рівень міждержавних відносин, а здійснюється лише в межах правового поля України.

До третього різновиду кримінальних процесуальних відносин, на наше переконання, слід віднести реалізацію імунітетів особами, зазначеними в ч. 2 ст. 65 КПК України, за винятком адвокатів, які належать до другого різновиду кримінальних процесуальних відносин. Також до третього різновиду кримінальних процесуальних відносин щодо реалізації імунітетів доцільно віднести учасників кримінального провадження, які використовують п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України. Специфіка третього різновиду полягає в тому, що кримінальні процесуальні відносини врегульовані здебільшого нормами чинного КПК України та є фактично унітарними, на відміну від перших двох груп. Третій різновид кримінальних процесуальних відносин є найпоширенішим у сучасних кримінальних процесуальних реаліях з наявною змістовою практикою щодо належного регулювання цього різновиду кримінальних процесуальних відносин [29].

У кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб чітко виокремлюється належний суб'єкт, який уповноважений на здійснення процедури повідомлення про підозру, що цілком узгоджено з прецедентною практикою ЄСПЛ, який увагу спрямовує саме на належного суб'єкта висунення офіційного обвинувачення особі, тобто про припущення, що вона вчинила кримінально каране правопорушення (рішення ЄСПЛ від 14 жовтня 2010 року у справі «Бруско проти Франції» (*Brusco v. France*) (№ 1466/07), від 27 лютого 1980 року у справі «Девеєр проти Бельгії» (*Deweer v. Belgium*) (№ 6903/75), від 15 липня 1982 року у справі «Екле проти Німеччини» (*Eckle v. Germany*))

(№ 8130/78), від 7 жовтня 2016 року у справі «Зосимов проти України» (Zosymov v. Ukraine) (№ 4322/06) [150; 151; 198; 199]).

Однак, наприклад, народні депутати за внесеними змінами до Конституції України не будуть нести відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Отже, ідеться виключно про їхню загальну кримінальну відповідальність [121].

У більшості випадків респонденти вважають за доцільне як скоротити перелік окремої категорії осіб, передбачених у главі 37 КПК України, так і спростити процедуру здійснення щодо них кримінального провадження (поділяють 74 % опитаних слідчих, 82 % прокурорів) (додаток В).

Частково так і відбулося, оскільки після зазначених законодавчих змін суттєво змінився порядок кримінального провадження щодо народного депутата, зокрема в частині повідомлення про підозру. Кримінальне провадження стосовно народного депутата України можуть здійснювати лише за умови процесуального керівництва в ньому Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Відомості, що можуть засвідчувати вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносить до ЄРДР Генеральний прокурор (особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України.

Основною умовою здійснення повідомлення про підозру стосовно народних депутатів є наявність достатніх доказів. Процесуальне становище підозрюваного – народного депутата України необхідно розглядати відповідно до таких умов: статус підозрюваного в кримінальному провадженні виникає з моменту повідомлення народному депутату про підозру відповідно до ст. 481 КПК України; письмова форма повідомлення із врученням пам'ятки про його процесуальні права й обов'язки одночасно в день його складання; забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового

розслідування; можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні [156].

Письмове повідомлення про підозру народному депутату України здійснює Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України) [156, с. 123].

Також клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права та свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Водночас орган або посадові особи, які затримали таку особу й повідомили їй про підозру, або застосували до неї запобіжний захід, або вчинили інші слідчі дії (крім обшуку й негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше ніж за 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України [67; 214].

Розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснює слідчий суддя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчий суддя Вищого антикорупційного суду. Такі клопотання розглядають за обов'язковою участю народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, крім клопотання про застосування негласних слідчих (розшукових) дій або обшуку. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив

про причини своєї відсутності, таке клопотання можна розглядати без участі народного депутата України [67].

Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяють затримання народного депутата України лише в разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини [67].

У разі затримання Голови Верховної Ради України, якщо повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку й негласних слідчих (розшукових) дій), уповноважені КПК України органи зобов'язані негайно, але не пізніше ніж за 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України [67].

Частково інші особливості кримінального провадження передбачено щодо інших категорій (наприклад, судді, судді Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду та ін.).

Закон України від 14 жовтня 2014 року «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», з огляду на висновки Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), передбачав ухвалення законів про внесення змін до Конституції та законів України, спрямованих на реформування судоустрою та статусу суддів на підставі європейських стандартів, передбачивши, зокрема, звуження обсягу суддівського імунітету й надання судді лише функціонального імунітету (імунітету від звинувачення за дії, вчинені в процесі виконання суддівських функцій) [44]. На його основі з метою своєчасного повідомлення про підозру судді законодавець, прийнявши закони України від 2 червня 2016 року «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [119], від 2 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів» [133], від 21 грудня 2016 року «Про вищу Раду правосуддя» [117],

передбачив певні винятки із загального правила, що стосується затримання судді без отримання на це згоди Вищої ради правосуддя. Звісно, ці та інші законодавчі зміни стосувалися і КПК України. Зокрема, нові особливості кримінального провадження щодо цієї категорії осіб передбачали таке:

– досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею, суддею Конституційного Суду України (крім суддів Вищого антикорупційного суду), присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань або детективи Національного антикорупційного бюро України згідно з правилами підслідності, визначеними ст. 216 КПК України;

– затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюють за згодою Вищої ради правосуддя. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [67].

У контексті викладеного ми поділяємо думку дослідників, які цілком слушно привертають увагу до того, що незалежність суддів легітимна лише в процесі здійснення ними процесуальної діяльності. Поняття «незалежність», з огляду на окреслення складових статусу суддів, законодавець використовує лише під час характеристики їхніх повноважень у процесі здійснення судочинства, тобто коли йдеться про процесуальний аспект суддівської діяльності [74]. Поза межами суду, судового розгляду справи принцип незалежності судді не діє [135, с. 70; 187, с. 229];

– суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Вища рада правосуддя надала згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке

затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину чи забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину чи забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута [7; 67];

– рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалює Вища рада правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом (ст. 155-1 КПК України);

– письмове повідомлення про підозру судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснює Генеральний прокурор або його заступник, а судді Вищого антикорупційного суду – Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора).

Це положення конкретизовано в ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, де закріплено, що судді може повідомити про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральний прокурор або його заступник [133].

В окремій думці суддів Великої Палати Верховного Суду зазначено, що Генеральний прокурор або його заступник не вправі давати доручення про здійснення письмового повідомлення про підозру судді іншим службовим особам. Це виняткове повноваження Генерального прокурора або його заступника. Повідомлення про підозру судді має підписати і вручити саме Генеральний прокурор України або його заступник. Вручення повідомлення про підозру іншим прокурором є врученням його неналежною (неуповноваженою) особою і не має своїм наслідком залучення судді до участі в кримінальному провадженні як підозрюваного [105];

– кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснювати той суд, у якому

обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. Якщо згідно з ч. 1 ст. 32 КПК України кримінальне провадження стосовно судді має здійснювати той суд, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя) [67].

За слушним визначенням С. С. Аскерова, окреслені особливості кримінального провадження щодо професійного судді дістали назву «суддівський імунітет», який є синонімом поняття недоторканності суддів [2, с. 230–233; 3, с. 12–13]. Зауважимо, що про деякі вияви цього інституту є згадки ще в римському праві, його тлумачили як звільнення від сплати будь-яких податків і несення зобов'язань, що надавали як спеціальний привілей обраній особі, соціальній групі або громаді Сенат або імператор Римської імперії [13, с. 146]. Тому поняття «правовий імунітет» наявне в національній правовій теорії, його активно використовують у різних галузях права, а не лише в доктрині кримінального процесу [74].

Положення глави 37 КПК України серед процесуальних особливостей провадження щодо окремої категорії осіб безпосередньо не передбачають термін «імунітет». Однак, з огляду на рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів», постає можливість встановити його зв'язок з такими кримінальними процесуальними нормами [137], оскільки в цьому рішенні використано такі терміни, як «імунітет» і «недоторканність». У цьому контексті ми поділяємо позицію С. Г. Кримчука, на переконання якого, використовуючи у своїх офіційних рішеннях зазначені терміни, Конституційний Суд України тим самим фактично визнає наявність у чинному законодавстві правового імунітету, який у такому випадку є не особистим привілеєм судді, а одним з елементів його

статусу, що має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом [72].

У контексті розгляду цього питання також доречно зауважити про Голову або інших членів Рахункової палати. Щодо них у ст. 481 КПК України передбачено лише особливості вручення їм письмового повідомлення про підозру, які здійснюють, як і в попередньому випадку, Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Для виконання цього завдання проаналізуємо деякі нормативні акти. Зокрема, у ст. 20 Закону України від 2 липня 2015 року «Про Рахункову палату» йдеться лише про те, що таких посадовців призначає і звільняє з посад Верховна Рада України. Зокрема, однією з причин звільнення є набрання стосовно них законної сили обвинувальним вироком суду [130]. Своєю чергою, в положеннях ст. 37 Закону України від 11 липня 1996 року «Про Рахункову палату» передбачено, що Голова Рахункової палати, перший заступник і заступник Голови, головні контролери та секретар Рахункової палати не можуть бути затримані, притягнуті до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України [74, 129].

З приводу депутатів місцевої ради зауважимо, що письмове повідомлення про підозру цій категорії осіб здійснюють Генеральний прокурор, його заступник, керівник обласної прокуратури в межах його повноважень [67]. Прокурор, який здійснив повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше ніж наступного робочого дня з дня повідомлення про підозру, а суд, який обрав запобіжний захід стосовно депутата місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше ніж наступного робочого дня з дня застосування запобіжного заходу [132].

Ще одним з учасників кримінального провадження є адвокат, який здійснює захист прав і законних інтересів осіб шляхом надання їм кваліфікованої юридичної допомоги. Відповідно до положень п. 7 ч. 1 ст. 480 КПК України, він

входить до окремої категорії, щодо якої здійснюють спеціальний порядок кримінального провадження.

У ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [115] визначено гарантії адвокатської діяльності, відображено аспекти порядку притягнення до кримінальної відповідальності адвоката, а також його участі в кримінальному провадженні. Зокрема, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 23 цього Закону, повідомлення адвокату про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, м. Києва та м. Севастополя [115]. Утім положення п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України передбачають, що зазначені дії виконує Генеральний прокурор, його заступник або керівник обласної прокуратури в межах його повноважень. Така розбіжність зумовлена прийняттям Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, положення якого не відображено в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року [74; 115].

У проєкті Закону України від 6 вересня 2018 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з досліджуваного питання законодавець передбачав звуження гарантій, сутність яких зводилася до того, що адвокату «підозра вручається Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень або за їх дорученням слідчим, прокурором у порядку, визначеному частинами першою та другою статті 278 цього Кодексу» [116]. Згодом, а саме 23 вересня 2017 року, Рада адвокатів України своїм рішенням № 222 затвердила роз'яснення положення п. 13 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у частині підписання, повідомлення та/або вручення повідомлення про підозру адвокату як спеціально визначеному суб'єкту кримінального провадження, згідно з яким термін «виключно», який використано в п. 13 ч. 1 ст. 23 Закону, засвідчує відсутність процесуальних повноважень у прокурора на надання доручень, передбачених ст. ст. 36, 40 КПК України [74; 138].

Слід спрямувати увагу й на розгляд питання щодо особливостей кримінального провадження стосовно Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Звісно, складно уявити, що суб'єктом кримінального правопорушення може стати Генеральний прокурор. Однак навіть найменша можливість виникнення такої ситуації обумовлює науковий інтерес до аналізу п. 4 ч. 1 ст. 481 КПК України, які поширюють свою дію на зазначеного посадовця. Особливий порядок кримінального провадження насамперед стосується письмового повідомлення про підозру Генеральному прокурору, що здійснює заступник Генерального прокурора (п. 4 ч. 1 ст. 481 КПК України). Тобто законодавець від органів прокуратури до окремої категорії осіб відносить лише Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Із цього приводу слушно зауважує О. В. Сачко: «...законодавець передбачив підвищений ступінь захисту щодо судді, навіть щодо присяжного та адвоката, але всупереч логічності не бажає цього зробити відносно інших сторін кримінального процесу, зокрема, слідчого та прокурора» [143, с. 264]. А тому положення ст. 481 КПК України потребує уточнення, зокрема, видається доречним використовувати саме термін «прокурор», який уособлює всіх уповноважених осіб на функції прокуратури України. Крім цього, до цього переліку осіб, які в кримінальному процесі мають підвищений ступінь захисту, законодавчо варто було б віднести слідчих Державного бюро розслідувань. У зв'язку із цим пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 480 КПК України таким змістом: *«11) Керівників та інших працівників органів досудового розслідування».*

3.2. Повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування

З метою виконання завдань кримінального провадження кожен слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний у межах своєї компетенції вжити всіх передбачених законом заходів щодо швидкого, повного й неупередженого розслідування кримінального правопорушення для того, щоб кожний, хто його вчинив, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини [67]. Здійснений у попередніх підрозділах аналіз ст. ст. 42, 276, 278 КПК України дає змогу стверджувати, що складене письмове повідомлення про підозру, у разі неможливості його вручення відповідній особі в день його складення, вручають у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Згідно з положеннями ст. 42 КПК України, передбачено лише один випадок неможливості такого вручення – невручення особі повідомлення про підозру внаслідок невстановлення місцезнаходження особи [4, с. 99; 8, с. 266].

Це питання актуалізувалося після внесення 2014 року законодавчих змін у частині набуття статусу підозрюваного особою, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень [6, с. 83]. Ідеться про Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII [120], яким до КПК України внесені певні зміни, зокрема, введено форму здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), на реалізацію якої розширено поняття підозрюваного [4, с. 99]. У контексті цієї правової норми підозрюваним є: а) особа, щодо якої складено повідомлення про підозру; б) письмове повідомлення про підозру особі не вручено внаслідок невстановлення місцезнаходження особи; в) ужито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [6, с. 86].

Власне поняття переховування або ухилення від органів досудового розслідування та/або суду нормам КПК України не визначено, однак, за змістом

розділу II, його необхідно тлумачити як будь-які умисні дії/бездіяльність підозрюваного, а також інших осіб за його дорученням, яких вживають з метою уникнення підозрюваним відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. Відповідно до матеріалів досліджених кримінальних проваджень (68 %) і відповідей правоохоронців (72 %), більшість підозрюваних починає ухилятися від органів досудового розслідування до повідомлення або одразу після повідомлення особі про підозру (додаток Д), тому саме на цих етапах розслідування кримінальних правопорушень органи досудового розслідування повинні уживати відповідних заходів запобігання спробам осіб ухилитися від кримінального провадження.

Факт невстановлення місцезнаходження особи повинен бути доведений належними, достовірними й допустимими доказами, які слідчий, дізнавач, прокурор повинен зібрати під час здійснення досудового розслідування за конкретним кримінальним провадженням, а саме виконати всі необхідні та можливі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, спрямовані на встановлення місцезнаходження особи [4, с. 99–100], які умовно можна поділити на дві групи.

Перша група повинна бути пов'язана з допитом родичів, сусідів, знайомих, співробітників стосовно можливого місцезнаходження особи, у процесі допитів встановити якомога ширше коло знайомих, які, можливо, мають інформацію про місцезнаходження особи, яких також повинно бути допитано як свідків [6, с. 86].

Друга група дій повинна бути пов'язана із запитами, наприклад: а) до медичних закладів з метою встановлення можливого факту перебування особи на лікуванні; б) у морги й органи РАЦСу з метою встановлення можливого факту смерті та зміни прізвища тощо; в) інформаційні центри з метою встановлення можливого факту притягнення підозрюваного до кримінальної відповідальності, застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження тощо; г) у прикордонні, митні й інші органи з метою встановлення можливого факту перетину кордону тощо [4, с. 100].

Окреслений перелік слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій не є вичерпним, однак, з огляду на відомості й обставини, встановлені під час здійснення досудового розслідування за конкретним кримінальним провадженням, слідчий, дізнавач, прокурор повинен визначити, який саме порядок повідомлення про підозру має бути застосовано – «загальний» чи «особливий» [4, с. 100].

До речі, у 62 % досліджених нами кримінальних проваджень приводом перевірки факту ухилення особи від органів досудового розслідування стало неприбуття цієї особи за викликом слідчого й неповідомлення останньому про неможливість з'явитися за викликом (додаток Г).

Водночас підставою для застосування «особливого» порядку вручення повідомлення про підозру слід розглядати факт тимчасової відсутності особи за місцем проживання не сам собою, а в сукупності з фактом невстановлення місцезнаходження особи (дізнавач, слідчий, прокурор уживали всіх необхідних і можливих заходів, зокрема сукупність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій для встановлення місцезнаходження особи, але їх реалізація не дала змоги встановити її місцезнаходження) [4].

Наявність цих двох фактів засвідчуватиме наявність «випадку неможливості вручення повідомлення», про який ідеться в ст. 278 КПК України. Лише після встановлення фактів тимчасової відсутності та невстановлення місцезнаходження особи в слідчого, прокурора виникає право застосовувати «особливий» порядок вручення повідомлення про підозру [4, с. 100–101]. Цілком логічно, що внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій можливо отримати не лише речі чи документи, які можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні, а й встановити осіб, які перебувають у розшуку. У зв'язку із цим необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 223 КПК України та викласти її в такій редакції: *«1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, а також на розшук осіб у конкретному провадженні».*

У разі вирішення питання щодо повідомлення про підозру особі, тимчасово відсутній за місцем проживання та/або перебування чи роботи, дізнавач, слідчий, прокурор повинен керуватися засадами верховенства права (п. 1 ч. 1 ст. 7, ст. 8 КПК України), невід'ємною складовою якого є принцип правової визначеності (чітке визначення моменту повідомлення про підозру) і забезпечення права на захист (п. 13 ч. 1 ст. 7, ст. 20 КПК України) (констатація конкретного моменту виникнення права на захист, роз'яснення прав підозрюваному) [31]. У випадку, коли особа не просто тимчасово відсутня за місцем проживання та/або перебування чи роботи, а й невідомо де знаходиться і коли з'явиться, перевагу над приватними інтересами, забезпечуваними засадами верховенства права та права на захист, мають публічні інтереси, що полягають у невідворотності кримінальної відповідальності. У такій ситуації застосування «особливого» порядку повідомлення про підозру буде виправданим і доцільним [31].

Отже, будь-яка неможливість вручення особі письмового повідомлення про підозру, крім невстановлення місцезнаходження особи, виключає застосування цієї правової норми [8, с. 266]. Крім цього, якщо слідчий, прокурор встановлює відомості про місцезнаходження особи, тобто наявні відомості про місце роботи, місце проживання або тимчасового перебування особи тощо, то до такої особи, з огляду на зміст ч. 1 ст. 42 КПК України, не можуть вживати заходи для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. До такої особи підлягає застосуванню «загальний» порядок – особистого (безпосереднього) вручення їй письмового повідомлення про підозру [4].

Водночас у значенні приписів ч. 1 ст. 42 КПК України особа не є підозрюваним, якщо немає належного підтвердження отримання письмового повідомлення про підозру, передбаченого ст. 136 КПК України [67]. Однак, коли місцезнаходження особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, встановлено й вона не уникає одержання повідомлення, то в кримінальному провадженні не виникає проблемних питань щодо застосування цього інституту. Однак аналіз практичної діяльності дав змогу констатувати, що в 69 %

кримінальних проваджень виникають ситуації, коли особа не з'являється на виклики без поважних причин, навмисно уникає одержання повідомлення [6, с. 89]. Проте застосовувати до такої особи привід неможливо, як і її затримання на підставі ухвали слідчого судді, оскільки таке застосування без набуття нею статусу підозрюваного КПК України не передбачено. У цьому контексті слід зауважити, що в розшук можна оголосити лише підозрюваного (ст. 281 КПК України) [6, с. 89].

Для вирішення зазначених питань і в разі виконання всіх необхідних та можливих процесуальних дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження особи, та які не надали бажаного результату і місцезнаходження особи залишилося невстановленим, необхідно внести такі зміни до КПК України, зокрема ч. 1 ст. 3 доповнити п. 16-3: *«невстановлена особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, – фізична особа, стосовно якої виконано вимоги, передбачені статтею 277 цього Кодексу, однак письмове повідомлення про підозру не вручене внаслідок невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів, які спрямовані на встановлення такого, та яка має права й обов'язки, передбачені цим Кодексом для іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування»*.

Крім цього, у назві ст. 280 КПК України слова «після повідомлення особі про підозру» виключити й доповнити новим п. 4-1 ч. 1, виклавши відповідну частину в такій редакції:

«Стаття 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування

1. Досудове розслідування може бути зупинене в разі, якщо:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;

4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

4-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;...»

Запровадження цієї пропозиції до ст. 280 КПК України зумовлює потребу внесення змін до процедури розшук підозрюваного та заходів з установлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тому ст. 281 КПК України слід викласти в такій редакції:

«Стаття 281. Розшук підозрюваного

*1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, **дознавача**, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то прокурор, слідчий **чи дознавач за погодженням із прокурором** оголошує його розшук.*

До оголошення підозрюваного в розшук слідчий, дознавач, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.

2. Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

4. Після зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених пунктом 4-1 частини першої статті 280 цього Кодексу, заходи з установлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, покладаються на оперативні підрозділи».

На нашу думку, роботу з попередження ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування слід починати з моменту появи достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, а не з того часу, коли з'явилися підстави вважати, що ця особа ухиляється від органів досудового розслідування [92].

З метою досягнення дієвості кримінального провадження законодавець виокремлює заходи забезпечення кримінального провадження, визначає їх зміст і підстави застосування. До таких заходів ч. 2 ст. 131 КПК України відносить: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи [67].

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити такі дії (ст. 177 КПК України) [67]. Однак практика доводить, що важливе значення має не тільки правильне та своєчасне рішення щодо обрання запобіжного заходу, а й практичне його застосування. Результати проведеного вивчення матеріалів кримінальних проваджень надали можливість установити: в 9 % випадків в обвинувачених з'явилася реальна можливість ухилитися від органів досудового розслідування через несвоєчасне отримання санкції на їх взяття під варту; у 19 % проваджень щодо осіб, що стали переховуватися від органів досудового розслідування, питання щодо їх взяття під варту не порушували; у 7 % проваджень до таких осіб запобіжний захід узагалі не обирали (додаток Г).

Проте в слідчій практиці нерідко виникають ситуації, коли особи, винні у вчиненні кримінальних правопорушень, не з'являються на виклик органів досудового розслідування та нічого про себе не повідомляють. У цих випадках постає необхідність у проведенні розшукових дій зі встановлення осіб. Саме тому на першочерговому етапі розслідування слідчий (дознавач) має перевірити

й зібрати найповніші матеріали про підозрюваного, зокрема його анкетні дані, відомості про зовнішність, особливі прикмети, родинні, дружні та інші зв'язки, особливості поведінки, фотографії, інші дані, що можуть сприяти розшуку; а також адреси його реєстрації та фактичного проживання; правильність їх запису в протоколах слідчих (розшукових) дій. Однак перед тим, як перейти до здійснення розшукових дій, слідчий зобов'язаний перевірити низку обставин, оскільки лише неявка підозрюваного за викликом не є достатньою підставою для проведення розшукових заходів, а тим паче оголошення розшуку. Неявка підозрюваного зобов'язує слідчого перевірити передусім виконання вимог положень глави 11 КПК України щодо належного здійснення процесуального порядку виклику підозрюваного.

Якщо виникають сумніви в отриманні підозрюваним виклику, його потрібно повторити, а за необхідності швидшої явки – виїхати самостійно. Установивши, що підозрюваний був вчасно повідомлений про виклик, слідчий має вживати заходів щодо встановлення підстав його неприбуття. Неприбуття може бути пов'язане як із поважними, так і не поважними причинами. Переконавшись, що підставою неприбуття особи за викликом є поважні причини, слід вжити заходів щодо повторного здійснення виклику в разі спливу підстав.

У разі неприбуття особи без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття, її може бути доставлено приводом (ст. 139 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 140 КПК України, «привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час» [67]. Зміст ст. 140 КПК України визначає, що рішення про здійснення приводу приймає під час досудового розслідування слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – суд за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або з власної ініціативи. У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення

приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання (ч. 4 ст. 143 КПК України) [67].

Із цього випливає, що не менш важливим і не позбавленим суттєвих вад виявився механізм реалізації виконання обов'язків, покладених на підозрюваних у випадку застосування до них окремих заходів забезпечення кримінального провадження (здійснення приводу, накладення грошового стягнення) під час досудового розслідування кримінальних проступків, оскільки законодавець не передбачив повноваження для ініціаторів (дізнавачів) їх проведення, що призводить до визнання недопустимими доказів і перешкоджає ефективному виконанню завдань кримінального провадження. З огляду на суттєву прогалину в законодавстві, пропонуємо ч. 2 ст. 140 КПК України (привід) та ч. 1 ст. 146 КПК України (розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу) викласти в такій редакції: *«Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, дізнавача, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали»; ч. 1 ст. 146 КПК України (розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу): «Під час досудового розслідування клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше ніж за три дні з дня його надходження до суду. Про час і місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, й особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання»* відповідно.

Надалі за наявності фактичних даних, що засвідчують невідомість місцеперебування підозрюваного, слідчий, прокурор приймає процесуальне рішення про оголошення його в розшук, керуючись правилами, передбаченими ст. 281 КПК України [67]. Після оголошення розшуку слідчий продовжує вживати всіх необхідних заходів для встановлення перебування підозрюваного,

про результати яких зобов'язаний у письмовій формі повідомити органи, що безпосередньо здійснюють розшук.

Отже, розшукова діяльність – це частина розслідування, один з його напрямів, який проводять паралельно з розслідуванням кримінального правопорушення, правовими підставами її є КПК України. Здійснений аналіз процедури повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої не встановлено, дав змогу констатувати несформованість однозначного розуміння учасниками кримінального провадження процесуальних процедур, що призводить до порушення принципу верховенства права й зумовлює необхідність нормотворчого процесу [6, с. 90].

3.3. Процесуальний порядок повідомлення про підозру неповнолітнім, іноземцям та особам, які не володіють державною мовою

Досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх має певні особливості. Процесуальний статус неповнолітньої особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, з одного боку, ґрунтується на визначеному в законі загальному процесуальному статусі повнолітньої особи – учасника кримінального провадження, з другого – КПК України містить низку додаткових гарантій, які поширюються тільки на неповнолітніх учасників кримінальних процесуальних відносин і встановлюють особливості їхнього процесуального статусу. Наявність особливого провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, зумовлена необхідністю досягнення основних завдань:

- 1) кримінологічного, що полягає в запобіганні вчиненню неповнолітніми кримінальних правопорушень;
- 2) правових: установлення особливого предмета доказування; забезпечення належної правової захищеності неповнолітнього.

Складнощі в реалізації цих завдань пов'язані з віковими соціально-психологічними характеристиками неповнолітніх. Під час застосування кримінальних процесуальних норм має бути враховано такі риси, як: незрілість мислення; брак достатнього соціального досвіду; підвищена емоційність; підвищена навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій [66, с. 684].

Загальні особливості кримінального процесу визначено в положеннях ч. 4 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, у якій регламентовано: «стосовно неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувалися їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню». Відповідно до ч. 2 ст. 484 КПК України, кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема якщо кримінальне провадження здійснюють щодо декількох осіб, принаймні одна з яких є неповнолітньою, здійснює слідчий, дізнавач, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх [67].

Згідно зі ст. 494 КПК України, якщо неповнолітнього підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення разом з повнолітнім, має бути з'ясовано можливість виокремлення цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування [67].

Затримання і тримання під вартою можуть застосовувати до неповнолітнього лише в разі, якщо його підозрюють або обвинувачують у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, які зазначені в ст. 177 КПК України [144].

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщають його батьків чи осіб, які їх замінюють. Про затримання неповнолітнього, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення складають протокол, у якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначають: місце, дату й точний час (годину і хвилину) затримання; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо

такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого [64].

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування (ст. 213 КПК України). З моменту складання протоколу затриманий неповнолітній набуває статусу підозрюваного як самостійної процесуальної фігури зі певними правами й обов'язками. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручають не пізніше ніж за двадцять чотири години з моменту її затримання. Утім на практиці непоодинокими є випадки недотримання зазначених вище й інших норм КПК України, що стосуються загальних правил затримання і тримання під вартою, а також особливого порядку, передбаченого законодавцем для цієї категорії осіб [190, с. 224–230].

Особливий порядок затримання та застосування до неповнолітніх тримання під вартою визначено також у ст. ст. 176 і 492 КПК України. У міжнародних правових актах, зокрема у ст. 37 Конвенції про права дитини, акцентовано на тому, що арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини слід здійснювати відповідно до закону, його використовують тільки як крайній захід і протягом якомога стислішого часу [57]. На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються підправлення правосуддя щодо неповнолітніх, відомі як Пекінські правила (1985). У цих Правилах передбачено: створення спеціалізованих судів у справах неповнолітніх; наявність в осіб, які здійснюють кримінальний процес у справах неповнолітніх, відповідної кваліфікації; побудову судового розгляду так, щоб він забезпечував інтереси неповнолітніх; забезпечення конфіденційності, щоб уникнути завдання шкоди неповнолітнім і через непотрібну гласність або шкоду їх репутації тощо. Крім цього, у ст. 13 Пекінських правил [101] також зауважено, що утримання неповнолітніх під вартою до суду за можливості замінюють іншими альтернативними заходами.

Створюючи такий правовий акт, міжнародна спільнота зосередила увагу на необхідності закладення фундаменту відповідних правових умов для виховання та перевиховання неповнолітнього, оскільки саме діти є найважливішим надбанням будь-якої держави, її майбутнім [144].

У зв'язку із запровадженням обов'язковості врахування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві (ст. 8 КПК України) значущості набувають тлумачення позицій ЄСПЛ з питань забезпечення права на свободу й особисту недоторканість і дотримання ст. 5 Конвенції під час здійснення затримання та тримання під вартою, зокрема неповнолітнього [190, с. 224–230].

Зокрема, у рішенні від 18 травня 2012 року (заява № 39884/05) у справі «Корнейкова проти України» (*Korneykova v. Ukraine*) ЄСПЛ констатував порушення пп. «с» п. 1 ст. 5 КЗПЛ з огляду на те, що в протоколі затримання заявниці не було наведено чітких підстав для такого затримання, а зазначені в ньому посилання були стандартними й не проаналізованими з огляду на обставини конкретної справи заявниці. Цим рішенням було встановлено й порушення пп. «с» п. 1 та п. 3 ст. 5 Конвенції з огляду на необґрунтованість постанови Держинського районного суду міста Харкова від 21 квітня 2012 року про обрання заявниці запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, оскільки під час її постановлення не було належно враховано стан здоров'я заявниці й те, що вона була неповнолітньою, а згідно з чинним законодавством до неповнолітніх такий запобіжний захід міг бути застосований лише у виняткових випадках [60; 190, с. 224–230].

Для ілюстрації типових порушень під час затримання та застосування тримання під вартою до неповнолітнього наведемо приклад, що стався в лютому 2015 року. У зазначений час від неповнолітнього із Житомирської області до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло звернення, у якому він повідомив про необґрунтоване його притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення вбивства односельчанки, застосування до нього працівниками поліції під час затримання недозволених методів слідства та порушення права на захист. За цим зверненням відкрито провадження

Уповноваженого та здійснено перевірку, за результатами якої було встановлено, що неповнолітнього заявника затримано за його домашньою адресою о 14 год 27 листопада 2014 року в порядку ст. 208 КПК України. У протоколі затримання не зазначено його підстави, час і місце. Після прибуття до відділу поліції одразу розпочався допит у присутності працівників поліції, які чинили на неповнолітнього фізичний та психологічний тиск, залякували й вимагали зізнатися у вчиненні цього злочину. Допит тривав протягом усієї ночі. На ньому були відсутні батьки, адвокат і педагог. Житомирський обласний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги було повідомлено про затримання неповнолітнього лише о 21 годині. Адвокат був допущений до неповнолітнього тільки після того, як він зізнався у вчиненні цього злочину [152; 190].

Водночас неналежна реєстрація часу фактичного затримання особи призводить до тривалішого тримання особи без відповідного рішення суду, ніж це передбачено в чинному законодавстві. ЄСПЛ вважає, що «невизначене (незареєстроване) тримання особи під вартою» є повним запереченням фундаментально важливих гарантій, що містяться в ст. 5 Конвенції, є найістотнішим порушенням зазначеного положення [98]. На жаль, перелічені в цьому прикладі порушення є поширеними на практиці.

Під час кримінального провадження щодо осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника є обов'язковою – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. Для забезпечення права неповнолітнього на захист у ч. 1 ст. 491 КПК України передбачено, що якщо неповнолітній не досягнув віку 16-ти років або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечують участь законного представника, педагога чи психолога, а в разі необхідності – лікаря. Цим особам до початку допиту роз'яснюють їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому [64].

Слід зважати на те, що, відповідно до ч. 2 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

Під час допиту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого обставини, що підлягають встановленню, доцільно поділити на такі групи: фактичні обставини вчинення конкретного кримінального правопорушення, роль підозрюваного, обвинуваченого в ньому, наявність дорослих підбурювачів, обставини, що характеризують суб'єктивну сторону правопорушення, а також інші ознаки, що мають значення для кваліфікації діяння; обставини, що обтяжують або пом'якшують вину; обставини, що стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого та його попередньої поведінки; умови життя та виховання підлітка, причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [66, с. 670].

Такий перелік можна доповнити обставинами, що характеризують неповнолітнього після вчинення ним кримінального правопорушення. Вони повинні мати важливе значення під час вирішення судом питання про доцільність призначення покарання у вигляді позбавлення волі або про можливість застосування відстрочки виконання вироку чи умовного засудження. З цих підстав клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру може бути складене й надіслане до суду за умови, що неповнолітній та його законний представник проти цього не заперечують [64].

Отже, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, з'ясовують такі обставини:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб й інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ст. 91 КПК України) [7; 67].

Крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх також з'ясовують:

- повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати під час індивідуалізації відповідальності або обрання заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічною хворобою, має бути також з'ясовано, чи здатен він був цілком усвідомлювати значення своїх дій та чи міг повноцінно керувати ними;

- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

- умови життя та виховання неповнолітнього;

- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [7; 66].

За наявності підстав до неповнолітнього можуть застосовувати запобіжні заходи, передбачені ст. 176 КПК України. Наявність достатніх підстав для застосування запобіжного заходу вирішує в кожному конкретному випадку слідчий суддя чи суд.

Необхідно зважати й на обставини, передбачені ст. 178 КПК України: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі в разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого його підозрюють,

обвинувачують; вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, зокрема наявність у нього родини й утриманців; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; репутацію підозрюваного, обвинуваченого; майнове становище підозрюваного, обвинуваченого; наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо їх застосовували до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюють, обвинувачують особу, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюють, обвинувачують особу, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовують відповідні обставини [64].

Під час обрання певного запобіжного заходу слід ураховувати його мету й підстави запобігання спробам, зазначеним у ст. 177 КПК України: переховуватися від органів досудового розслідування і/або суду; знищити, сховати чи спотворити будь-яку з речей чи документів, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню в інший спосіб; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюють, обвинувачують [64; 67].

Останніми роками збільшується кількість іноземних громадян, які прибувають в Україну в порядку різного співробітництва, зокрема, економічного, щодо відкриття спільних фірм, підприємств, участі іноземного капіталу в розвитку української економіки, а також відбуваються активні міграційні процеси. Окреслене об'єктивно сприяє збільшенню кількості іноземних громадян, які постійно або тимчасово перебувають на території

України й стають суб'єктами національного права, зокрема тих, які потрапляють у сферу кримінального провадження.

Іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених Конституцією України, законами й міжнародними договорами України. Кожен іноземець та особа без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини [127].

Права іноземців та осіб без громадянства є невідчужуваними й непорушними. Іноземцям та особам без громадянства гарантовано право знати свої права й обов'язки. Іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового становища, місця проживання, мовних або інших ознак.

Іноземці й особи без громадянства зобов'язані неухильно дотримуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства й держави.

Досудовому розслідуванню, коли в ньому беруть участь іноземці, які не користуються дипломатичним імунітетом, притаманні певні особливості. Тому в разі необхідності проведення досудового розслідування з такою категорією осіб слід урахувати ці особливості та постійно звертатися до чинного законодавства на час проведення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій. Зокрема, відповідно до ст. 29 КПК України, особі повідомляють про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Право на безоплатний переклад у разі, якщо обвинувачений не розуміє мови, яку використовують у суді, або не

розмовляє нею, є одним зі спеціальних елементів права на справедливий суд, яке гарантоване ст. 6 Конвенції [111].

Практика ЄСПЛ щодо тлумачення п. «е» ст. 6 Конвенції акцентує увагу на тому, що безоплатний переклад має бути наданий на такому рівні, що забезпечуватиме справедливий суд («Кускані проти Сполученого Королівства» (Cuscani v. the United Kingdom), п. 38–40). Суддя зобов'язаний виявити належну старанність, установлюючи, що відсутність перекладача не перешкоджає повноцінній участі заявника у важливих для нього питаннях [26, с. 164]. Водночас ця гарантія поширюється і на досудове провадження: ст. 6 § 3 п. «е» застосовують також до провадження, що передує судовому процесу (Kamasinski проти Австрії, § 74; Hermi проти Італії [ВП], § 70) [39, с. 57; 111].

Висновки до розділу 3

1. Правила про дію КПК України за колом осіб, що логічно пов'язані із загальноправовим принципом рівності перед законом і судом, передбачають однакову дію кримінального процесуального закону щодо будь-якої особи, незалежно від її раси, кольору шкіри, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового становища, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також мовних чи інших ознак (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 10 КПК України). Водночас є певна категорія громадян (народні депутати, судді, адвокати та інші), діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування основних державних інститутів, підтримання сталості суспільних відносин загалом. З метою створення дієвого механізму безперешкодного й ефективного здійснення ними своїх функцій на законодавчому рівні передбачено додаткові гарантії їхньої діяльності. Відповідний правовий режим не є особистим привілеєм, має публічно-правовий

характер, що має на меті встановити перешкоди незаконному втручанню у виконання професійних обов'язків зазначених суб'єктів.

Унаслідок проведення слідчих (розшукових) дій можливо отримати не лише речі чи документи, які можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні, а й встановити осіб, які перебувають у розшуку. У зв'язку із цим доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 223 КПК України та викласти її в такій редакції: *«1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, а також на розшук осіб у конкретному провадженні».*

2. Основною умовою здійснення повідомлення про підозру особі, щодо якої передбачено особливий порядок кримінального провадження, є наявність достатніх доказів у вчиненні нею кримінального правопорушення. Процесуальне становище такого підозрюваного необхідно розглядати відповідно до таких умов: а) положення нормативно-правових актів, що відображають їхній правовий статус, обсяг повноважень і межі дії процесуального імунітету; б) статус підозрюваного в кримінальному провадженні виникає з моменту повідомлення про підозру відповідно до ст. 481 КПК України; в) письмова форма повідомлення з одночасним врученням пам'ятки про його процесуальні права й обов'язки одночасно в день його складання; г) забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; д) можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні.

3. Органи прокуратури становлять єдину систему – прокуратуру України, яку очолює керівник – Генеральний прокурор. Однак, відповідно до ст. 482 КПК України, особливий порядок кримінального провадження застосовують у разі притягнення до кримінальної відповідальності Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Проте прокурори нижчого й середнього рівнів прокуратур до кола таких осіб не входять. З огляду на це, в КПК України слід передбачити для всіх прокурорів

додаткові гарантії професійної діяльності та включити їх усіх до окремої категорії осіб, щодо яких застосовують особливий порядок кримінального провадження (на прикладі працівників Національного антикорупційного бюро України). Також до цього переліку потрібно віднести детективів Державного бюро розслідувань і слідчих будь-якого відомства. У зв'язку із цим запропоновано ст. 480 КПК України викласти в новій редакції: *«1. Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно: ...п. 8. Прокурора; п. 11. Керівників та інших працівників органів досудового розслідування»*; ч. 1 ст. 481 КПК України слід викласти так: *«1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється: 1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові, керівнику та працівникам органів досудового розслідування – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень»*; а п. 4. ч. 1 зазначеної статті так: *«прокурору – заступником Генерального прокурора»*.

4. У разі виконання всіх необхідних і можливих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження особи, які не надали бажаного результату й місцезнаходження особи залишилося невстановленим, з огляду на потребу забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у кримінальному провадженні, вважаємо за доцільне внести до КПК України такі зміни:

1) частину першу статті 3 доповнити пунктом 16-3 такого змісту: *«невстановлена особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, – фізична особа, стосовно якої виконано вимоги, передбачені статтею 277 цього Кодексу, однак письмове повідомлення про підозру не вручене внаслідок невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів, які спрямовані на встановлення такого, та яка має права й обов'язки, передбачені цим Кодексом для іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування»*.

2) у назві ст. 280 КПК України слова «після повідомлення особі про підозру» виключити й доповнити новим п. 4-1 ч. 1, виклавши відповідну частину в такій редакції:

«Стаття 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування.

1. Досудове розслідування може бути зупинене в разі, якщо:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;

4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

4-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;...».

Запровадження цієї пропозиції до ст. 280 КПК України зумовлює потребу внесення змін до процедури розшук підозрюваного та заходів з установлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тому ст. 281 КПК України слід викласти в такій редакції:

«Стаття 281. Розшук підозрюваного

*1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, **дознавача**, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то прокурор, слідчий **чи дознавач за погодженням із прокурором** оголошує його розшук.*

До оголошення підозрюваного в розшук слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.

2. Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

4. Після зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених пунктом 4-1 частини першої статті 280 цього Кодексу, заходи з установаження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, покладаються на оперативні підрозділи».

5. Наявність особливого провадження, щодо розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, зумовлена необхідністю досягнення двох основних завдань: 1) установаження особливого предмета доказування та забезпечення належної правової захищеності неповнолітнього; 2) запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень. Складнощі в досягненні цих завдань пов'язані з віковими соціально-психологічними характеристиками неповнолітніх, у зв'язку з чим до всіх процесуальних дій, у яких бере участь зазначена категорія осіб, зокрема щодо повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, слід застосовувати принцип невідкладності задля надійного захисту інтересів неповнолітнього з повагою принципу верховенства права. Крім цього, принцип найкращих інтересів дитини (ст. 3 Конвенції про права дитини) є основоположним міжнародно-правовим стандартом для всіх відносин дитини з державними органами.

Констатовано, що іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, користуються тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім

випадків, установлених Конституцією України, законами та міжнародними договорами. Саме тому, відповідно до ст. 29 КПК України, особі забезпечують повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою чи будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри, а безоплатний переклад має бути наданий на такому рівні, що забезпечуватиме справедливий суд (рішення ЄСПЛ у справі «Кускані проти Сполученого Королівства»).

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на підставі узагальнення відповідних концепцій українських і зарубіжних учених, законодавства й багаторічної практики правоохоронних органів України та ЄСПЛ розроблено наукові положення й отримано результати, що сукупно розв'язують важливе наукове завдання щодо вдосконалення інституту повідомлення особі про підозру та практики його реалізації в кримінальному процесі України. З-поміж основних висновків і рекомендацій щодо наукового та практичного використання отриманих результатів слід виокремити такі:

1. З'ясовано, що генеза становлення інституту повідомлення про підозру в Україні формувалася достатньо складно під впливом низки соціальних і системно-правових чинників, що охоплено такими періодами розвитку: 1) з VII–VI ст. до н. е. до XIII ст. н. е. (звичаєвий); 2) XIV ст. – до початку XVIII ст. (козацький); 3) XVIII ст. – початок XIX ст. (імперський); 4) початок XX ст. – 1990 роки (радянський); 5) з 1991-го до 2012 року (перехідний); 6) з 2013 року й донині (сучасний). Така періодизація відображає специфіку ставлення влади до проблем функціонування інституту повідомлення про підозру за весь період становлення і розвитку держави та права України, характерними рисами якої були: непослідовність; фрагментарність; розрізненість; незначна кількість джерел, які мали різне походження, неоднакову форму, різнилися за змістом й історичним значенням. Головні вади полягали в несформованості протягом тривалого часу такого інституту загалом, відсутності формального повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення під час досудового розслідування, а також єдиного процесуального статусу підозрюваного й підходу до врегулювання процесуальних відносин за його участю. У реальному житті більшість закріплених прав та процесуальних гарантій підозрюваного порушували, не завжди і не цілком виконували, що посилює актуальність дослідження та суспільно-науковий запит на його проведення.

2. Встановлено, що деякі проблеми правозастосування інституту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень розглядали на рівні дисертаційних досліджень, у монографіях, підручниках, посібниках, навчально-методичних виданнях, низці наукових статей та інших публікаціях, однак зазначені праці не охоплюють повного комплексу питань належного здійснення повідомлення особі про підозру в контексті сучасних правових реалій та особливостей правозастосування. Позаяк правова сутність повідомлення особі про підозру надзвичайно складна, оскільки в доктрині кримінального процесу воно має такі аспекти:

широкий – як процесуальний інститут (містить окремі, незалежні кримінальні процесуальні норми, що спрямовані на унормування відносин між учасниками кримінального провадження у зв'язку зі здійсненням повідомлення про підозру, його зміною та полягає у вчиненні прокурором, дізнавачем (під час розслідування кримінальних проступків) чи слідчим за погодженням із прокурором процесуальних дій у письмовому правозастосовному акті, що сприяє набуттю особою процесуального статусу підозрюваного та створює передумови для подальшого руху кримінального провадження);

вузький – як процесуальна дія (процесуальне рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення, прийняте уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням із прокурором), оформлене в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручають особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, і зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного);

матеріальний – як процесуальний документ, складений відповідно до вимог КПК України;

процесуальний – як сукупність процесуальних дій, спрямованих на:
а) пред'явлення особі, яка, на переконання дізнавача, слідчого та/або прокурора, імовірно, вчинила кримінальне правопорушення, письмового повідомлення про

підозру; б) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення підозрюваному його прав; в) зміну повідомлення про підозру у випадках, передбачених ст. 279 КПК України.

Особливості повідомлення про підозру особі в сукупності утворюють інститут кримінального процесуального права України.

3. Аргументовано, що хибною є думка, згідно з якою в нинішньому КПК України «підозра» – це лише процесуальна дія, яка дає змогу зрозуміти підозрюваному, що стосовно нього проводять досудове розслідування, до нього є претензії в слідчого (дізнавача) та прокурора, а в разі знайдення додаткових доказів його винуватості йому може бути винесено обвинувачення, оскільки в кримінальному процесуальному законі йдеться саме про «обґрунтовану підозру». «Обґрунтована підозра» як стандарт доказування в кримінальному провадженні є визначеною категорією міжнародного кримінального процесуального права, ґрунтується на правовому характері рішення, яке приймають під час кримінального провадження, не завжди має за основу принцип змагальності, однак у більшості випадків наділена динамічним характером, її не можна розглядати лише як загальну вимогу, після досягнення чи виконання якої втрачається її первинне значення. Відповідно до практики ЄСПЛ, обґрунтованість повідомлення особі про підозру містить дві складові: 1) стосується питання, чи було взагалі вчинено кримінальне правопорушення; 2) чи встановлено обставини в кримінальному провадженні, які викликають підозру щодо причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення. Доведення обставин, викладених у повідомленні особі про підозру, здійснюють наявними на той момент у матеріалах кримінального провадження доказами.

4. Фундамент правового статусу підозрюваного становить сукупність закріплених у кримінально-процесуальному законодавстві прав, обов'язків і відповідальності. Водночас чинне процесуальне становище підозрюваного не дає змоги йому ефективно реалізовувати свої функції в кримінальному провадженні. Тому ця категорія є вихідною під час удосконалення

законодавства, що стосується участі підозрюваного в кримінальному процесі України. Правовий статус підозрюваного належно врегульований і деталізований законодавцем, з огляду на запропоновані зміни й доповнення, має сприяти забезпеченню швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування та судового розгляду.

Доведено, що випадки повідомлення про підозру, визначені у ст. 276 КПК України, слід вважати підставами повідомлення про підозру, їх розглядають як юридичні факти або сукупність правових висновків прокурора, слідчого, дізнавача, що отримані на підставі внутрішнього переконання, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з позицій належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, за яких щодо певної особи складають процесуальний документ – повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, про що їй повідомляють у встановлений КПК України термін. Згідно з опрацьованими результатами анкетування слідчих підрозділів (58 %) і прокурорів (65 %), здійснення прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням із прокурором повідомлення особі про підозру в разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) є найпоширенішим випадком повідомлення особі про підозру.

Визначено, що достатніми доказами щодо акта повідомлення особи про підозру слід вважати достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим (під час розслідування злочинів), або дізнавачем (під час розслідування кримінальних проступків), чи прокурором (у випадку самостійного складення повідомлення про підозру) у встановленому законом порядку, які сукупно дають змогу стороні обвинувачення інкримінувати особі вчинення конкретного кримінального правопорушення, передбаченого КК України, за відсутності підстав для закриття кримінального провадження, обставин щодо звільнення

особи від кримінальної відповідальності або закінчення кримінального провадження у формах, визначених ст. 292 або 293 КПК України.

Обґрунтовано необхідність виключення з переліку випадків повідомлення про підозру положення п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України щодо обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів, оскільки однією з підстав застосування такого заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що виключає можливість застосування п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України як випадку повідомлення про підозру. Доцільність таких нормативних змін засвідчують і результати анкетування, де 86 % працівників слідчих підрозділів і 71 % працівників прокуратури констатують недоцільність та фактичну неможливість використання цього положення у практичній діяльності.

5. Встановлено, що порушення прав осіб, яких затримують за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, є систематичними: затримання без законних підстав уповноваженою службовою особою (37 % опитаних адвокатів); порушення строків затримання (32 %); порушення права на захист (27 %); непроведення реєстрації затримання (22 %); затримання без складання протоколу про затримання (19 %); неповідомлення про затримання близьких родичів і членів сім'ї затриманого (15 %); застосування до затриманого тортур, фізичного та психологічного тиску (14 %); неповідомлення підозрюваному підстав затримання (8 %).

З'ясовано, що процесуальна форма повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення становить чітко визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок підготовки, оформлення та вручення письмового повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням із прокурором. З метою усунення дублів документів, невиправданого, суто формального та позапроцесуального збільшення обсягу роботи органів досудового розслідування та прокуратури запропоновано викласти положення ч. 8 ст. 42 КПК України в такій редакції: *«Підозрюваному, обвинуваченому вручається*

пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного складається у двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, обвинуваченому, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження», а п. 7 ст. 277 КПК України виключити.

Поряд із цим у КПК України не передбачено повноваження суду закрити кримінальне провадження у випадку одержання обвинувального акта щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку. У зв'язку із цим ч. 2 ст. 284 КПК України запропоновано доповнити п. 4 та викласти в такій редакції: *«2. Кримінальне провадження закривається судом: ...4) якщо під час судового провадження встановлено, що особі не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку і визначені строки».* Крім цього, у КПК України не передбачено спеціальної підстави у тих випадках, коли Конституційний Суд України визнає певну норму Особливої частини КК України неконституційною. У зв'язку із цим, зокрема під час досудового розслідування, виникають дискусії щодо підстав закриття кримінальних проваджень. Аргументовано доцільність доповнення ч. 1 ст. 284 КПК України п. 4-1, яку слід викласти в такій редакції: *«1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо ...4-1) закон про кримінальну відповідальність визнано неконституційним».*

6. Виявлено, що тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства України засвідчують посилення гарантій прав осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, й істотне розширення повноважень суду на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні шляхом упровадження інституту слідчого судді. Повідомлення особі про підозру є початком реалізації функції обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи. Воно пов'язане з достатністю доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення конкретною особою. Можливість

оскарження повідомлення про підозру забезпечує дотримання всіх елементів верховенства права, оскільки запобігає порушенню законності в роботі правоохоронних органів, підтримує правову визначеність, створюючи судову практику з проблемних питань такого повідомлення, запобігає свавіллю незаконного повідомлення про підозру, забезпечує дотримання прав людини і протидіє незаконному їх обмеженню.

Водночас у главі 26 КПК України не закріплено вимог як щодо форми й обов'язкових реквізитів скарги на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого або прокурора загалом, так і скарги на повідомлення про підозру зокрема, хоча про обов'язковість письмової її форми можна дійти висновку з положень ч. 3, 5 ст. 304 КПК України. Тому з метою посилення гарантій охорони прав, свобод й інтересів підозрюваного в кримінальному провадженні запропоновано закріпити вимоги щодо форми та змісту скарги на повідомлення про підозру, доповнивши КПК України ст. 303-1 «*Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру*», яку запропоновано викласти в такій редакції:

«Скарга на повідомлення про підозру подається в письмовій формі. Скарга має містити: 1) найменування суду, до якого подається скарга; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності останньої); 3) повідомлення про підозру, яке оскаржується, прізвище та ініціали дізнавача, слідчого чи прокурора, які їх прийняли чи вчинили, або найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури; 4) наведення доводів (підстав) про невідповідність повідомлення про підозру кримінальному процесуальному законодавству; 5) вимоги особи, яка подає скаргу; 6) витяг з ЄРДР».

7. Встановлено, що нормативне регулювання повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб вирішене лише стосовно народного депутата України та суддів. Водночас норми глави 37 КПК України мають бланкетний характер, а тому сторона обвинувачення, вчиняючи процесуальні дії та приймаючи законні рішення, має враховувати не тільки

передбачені КПК України положення розділу VI КПК України, а й правовий статус, обсяг повноважень та межі дії їх процесуального імунітету.

Важливим і не позбавленим суттєвих вад виявився механізм реалізації виконання обов'язків, покладених на підозрюваних у разі застосування до них окремих заходів забезпечення кримінального провадження (здійснення приводу, накладення грошового стягнення) під час досудового розслідування кримінальних проступків, оскільки законодавець не передбачив повноваження для ініціаторів (дізнавачів) їх проведення, що призводить до визнання недопустимими доказів і перешкоджає ефективному виконанню завдань кримінального провадження. Такі прогалини законодавства є перепорою до застосування приводу підозрюваного в кримінальному провадженні, у зв'язку з чим органи досудового розслідування не часто практикують його в кримінальному провадженні (не застосовували привід – 12 % опитаних слідчих і дізнавачів, 8 % – прокурорів; застосовували привід у зв'язку зі зміною підозри – 27 % слідчих і дізнавачів, 17 % – прокурорів; застосовували привід як наслідок неприбуття за викликом – 8 % та 9 % опитаних відповідно). Задля вирішення цього питання пропонуємо ч. 2 ст. 140 КПК України викласти в такій редакції: *«Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, дізнавача, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали»,* а також ч. 1 ст. 146 КПК України: *«Під час досудового розслідування клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше ніж за три дні з дня його надходження до суду. Про час і місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, й особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання».*

8. Доведено, що нині передбачено лише один випадок неможливості вручення письмового повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої не встановлено (ст. 42, 276, 278 КПК України). Однак у разі встановлення стороною обвинувачення відомостей про місцезнаходження особи, яка переховується (наявні відомості про місце роботи, проживання або тимчасового перебування), до такої особи, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, не може бути вжито заходів, передбачених ст. 276 КПК України для повідомлення про підозру. До таких осіб необхідно застосовувати «загальний» порядок – особистого (безпосереднього) вручення їй письмового повідомлення про підозру.

9. Досліджено законодавство України й міжнародні документи щодо правового статусу підозрюваних неповнолітніх, іноземців та осіб, які не володіють державною мовою. З'ясовано, що правовий статус цієї категорії осіб у кримінальному процесуальному законодавстві України ґрунтується на міжнародно-правових актах, що ратифіковані Україною, і національному законодавстві України, починаючи з Конституції, законів та інших нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковою умовою здійснення кримінального провадження за їх участю. Сформульовано перелік основних елементів структури правового статусу неповнолітніх підозрюваних, описано їх вікові характеристики.

Визначено, що неповнолітні в кримінальному провадженні належать до особливої категорії в будь-якому суспільстві, оскільки через свою соціальну незрілість, особливості вікового та психічного розвитку не здатні цілком оцінювати характер і наслідки своїх вчинків, а іноземці й особи, які не володіють державною мовою, у кримінальному провадженні загалом та під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення зокрема наділені додатковими гарантіями, які пов'язані насамперед з усуненням мовного бар'єра та ризиків безпідставного притягнення до відповідальності, шляхом обов'язкового залучення захисника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
2. Аскеров С. Особливий порядок кримінального провадження щодо адвоката. *Jurnalul juridic național: teorie și practică* (Национальный юридический журнал: теория и практика). 2014. № 6. С. 230–233.
3. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесу України та Азербайджану: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2008. 20 с.
4. Атаманов О. М. Актуальні питання організації взаємодії учасників слідчо-оперативної групи до здійснення повідомлення про підозру. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 98–101.
5. Атаманов О. М. Вручення письмового повідомлення про підозру як невід'ємна складова притягнення особи до кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 33–48.
6. Атаманов О. М. Набуття статусу підозрюваного особою, місцезнаходження якої не встановлено. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 83–94.
7. Атаманов О. М. Повідомлення про підозру особі, місцезнаходження якої не встановлено або яка перебуває за межами України: дис. ... доктора філософ. Київ, 2021. 315 с.
8. Атаманов О. М. Проблеми реалізації принципу невідворотності покарання за корупційні кримінальні правопорушення в разі невстановлення місцезнаходження особи. *Реалізація державної антикорупційної політики в*

міжнародному вимірі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 2. С. 265–268.

9. Ахундова А. А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 19 с.

10. Ахундова А. А. Протидія здійсненню законної діяльності адвоката-захисника. *Форум права*. 2012. № 4. С. 32–39.

11. Бабкова В. В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 71–73.

12. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. Науково-практичний коментар: у 2 т. / заг. ред. В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, А. В. Портнов. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

13. Бартошек М. Римское право: понятие, термины, определения: пер. с чешск. М. : Юрид. лит., 1989. 488 с.

14. Баулін О. В. Оскарження процесуальних дій та рішень міліції як органу дізнання. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 1. С. 116–120.

15. Беспалий Т. Скасування повідомлення про підозру та/або визнання особи такою, що не набула процесуального статусу. URL: <https://uba.ua/documents/events/2019-10-18/Тарас%20Беспалий.pdf>.

16. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

17. Блохіна І. Оцінка доказів під час розгляду скарг на повідомлення про підозру: бути чи не бути? *АДВОКАТ АО «BARRISTERS»*. 2019. URL: <https://barristers.org.ua/news/advokat-ao-barristers-ivanna-blohina-otsinka-dokaziv-pid-chas-rozglyadu-skarg-na-povidomlennya-pro-pidozru-buty-chy-ne-buty/>

18. Бондюк А. Ф. Захист прав та свобод людини і громадянина на досудовому слідстві в світлі дотримання слідчим суддею основоположних принципів. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 3/1 (13). С. 96–99.

19. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

20. Бубир Ю. В. Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів. *Форум права*. 2013. № 4. С. 40–46. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_9.pdf

21. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 20 с.

22. Василенко Н. П. Матеріали до історії українського права: в 2 т. / ВУАН. Київ, 1979. Т. 1. 336 с.

23. Васильев О. Л. Модель построения предварительного расследования по УПК 1922 года как возможный ориентир реформы современного предварительного следствия. *Российский следователь*. 1999. № 1. С. 20–36.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

25. Винокуров О. В. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 20 с.

26. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини (друге видання). Рада Європи. Київ, 2018. 189 с.

27. Вознюк А., Дуда А., Арешонков В. Затримання уповноваженою службовою особою в житлі чи іншому володінні особи: актуальні проблеми теорії

та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4 (121). С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211214.7>. URL: <https://ojs.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1450/1448>

28. Галаган В. І., Моргун Н. С. Недоторканність права власності як засада кримінального провадження на досудовому розслідуванні: монографія. Київ, 2017. 185 с.

29. Ганенко І. С. Імунітети у кримінальному процесі України: дис. ... доктора філософ.: 081 – Право. Кривий Ріг, 2020. 199 с.

30. Гладун О. Повідомлення про підозру: кримінальна процесуальна дихотомія. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2 (54). С. 58–72.

31. Глинська Н. В., Лобойко Л. М., Шило О. Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). URL: <https://ivpz.kh.ua/uk>.

32. Гнатенко А. В., Луспеник Д. Д. Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання. *Верховний Суд України*. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>

33. Греков Б. Д. Киевская Русь. Л. : Госполитиздат, 1973. 568 с.

34. Грошевий Ю. М., Вапнярчук В. В., Капліна О. В., Шило О. Г. Досудове розслідування кримінальних справ: навч.-практ. посіб. / за заг. ред. Ю. М. Грошевого. Харків: ФІНН, 2009. 328 с.

35. Гузела М. До проблеми прав підозрюваного в кримінальному провадженні: міжнародні стандарти забезпечення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2016. Вип. 63. С. 187–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2016_63_22

36. Гузела М., Палюх А. Поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 876. С. 249–254.

37. Денисов А. И. Теория государства и права. М. : Юрид. лит., 1980. 432 с.
38. Дерев'янку М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. 20 с.
39. Довідник із застосування статті 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). 2014. 72 с.
URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf С. 57
40. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 237 с.
41. Дунаєва А. В. Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 21 с.
42. Жук А. А. Процесуальний статус підозрюваного у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 71–78.
43. Закревська Т. О. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2021. 192 с.
44. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text>
45. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 2. С. 74–79.
46. Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 22 с.

47. Калиновський О. В., Ткаченко С. В. Дотримання органами досудового розслідування права на недоторканність приватного життя (приватність). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 118–122. URL: http://kul.kiev.ua//images//A/Chasopis/CHAS20__2.pdf

48. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

49. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74–81. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2017_12/.

50. Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. та ін. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Харків : Право, 2016. 96 с.

51. Карнєєва Л. М. Привлечение в качестве: метод. пособ. М.: Госюриздат, 1962. 93 с.

52. Кистяковский А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства: лекции / науч. ред. О. В. Баулин и др. Київ, 2005. 117 с.

53. Кіндюк Б. В. Актуальна праця з історії українського права, *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 347–348. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_84.

54. Клепка Д. І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремий вид провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2017. 20 с.

55. Колодчин Д. В. Тримання під вартою як запобіжний захід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2018. 20 с.

56. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04 листоп. 1950 р.
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

57. Конвенція про права дитини від 20 листоп. 1989 р.
URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021

58. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

59. Концепція судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квіт. 1992 р. № 2296-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>

60. Корнейкова проти України (Korneykova v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини, заява № 39884/05. URL: <http://precedent.in.ua/index.php?id=1337541484>

61. Корчева Т. В. Щодо питання забезпечення права на захист особи у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія і практика правознавства*. 2013. № 1 (3). С. 22–25.

62. Костів Н. Р. Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права. *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу*: матеріали наукового семінару (м. Івано-Франківськ, 6 груд. 2012 р.). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2012. С. 125–128.

63. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

64. Кримінальний процес: мультимед. підруч. *Національна академія внутрішніх справ*.
URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture11_4.html

65. Кримінальний процес: підручник / за заг ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

66. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

67. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

68. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

69. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.

70. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: наук.-практ. посіб. / авт. кол.: Андреев Р. Г., Блажівський Є. М., Гошовський М. І. та ін. Київ : Алерта, 2012. 736 с.

71. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

72. Кримчук С. Г. До питання повідомлення про підозру окремій категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. С. 150–155.

73. Кримчук С. Г. Наукові підходи до розуміння поняття повідомлення про підозру. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип 2. Т. 2. С. 167–171.

74. Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні : дис. ... доктора філософ.: 081 «Право». Київ, 2020. 223 с.

75. Кузубова Т. О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2019. 270 с.

76. Кульчицький В. С. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 296 с.
77. Кучинська О. П. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі. *Закон и жизнь*. 2012. № 4. С. 28–30.
78. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7(142). С. 4–8.
79. Лаврова В. В. Повідомлення про підозру в контексті дотримання принципу верховенства права: дис. ... доктора філософ. Харків, 2021. 250 с.
80. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_2_9
81. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
82. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навч. посіб. Київ : Істина, 2007. 456 с.
83. Лукашевич В. З. Гарантії прав обвинувачуваного в радянському карному процесі (стадія попереднього дослідження). Л., 1979. 167 с.
84. Любавіна В. П. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як засада кримінального провадження: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Ірпінь : УДФСУ, 2018. 20 с.
85. Мазур О. Засоби забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного: поняття і система. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4 (16). С. 128–135.
86. Макаров М. А. Межі оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 138–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_6_19
87. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. Київ : КНТ, 2016. 403 с.

88. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 38 с.

89. Максименко А. Генеза інституту повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 36–41.

90. Максименко А. С. Оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 167–172.

91. Максименко А. С. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 122–126.

92. Максименко А. С. Підстави здійснення повідомлення про підозру. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.)*. Кривий Ріг, 2019. С. 116–119.

93. Максименко А. С. Повідомлення про підозру особам, які переходять від органу досудового розслідування. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали II наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 22 січ. 2021 р.). Київ, 2021. С. 87–89.

94. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 164–168. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/7/30.pdf>

95. Марченко Т. Ю. Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України: дис. ... доктора філософ.: 081 – Право. Одеса, 2021. 292 с.

96. Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 217 с.

97. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. 294 с.

98. Менешева проти Росії (Menesheva v. Russia): рішення Європейського суду з прав людини. URL: <https://www.srji.org/resources/search/26/>

99. Митрофанов І. І, Степаненко С. В. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2011. 256 с.

100. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ ООН від 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print

101. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). *Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211

102. Мірковець В. І. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2021. 20 с.

103. Моторигіна М. Г. Процесуальні гарантії забезпечення прав сторони захисту у змагальному кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 120–125.

104. О жизни и государственной деятельности Петра I. См.: Иоанн Грозный, Петр Великий, А. Д. Меншиков, Г. А. Потемкин: Биогр. очерки. М., 1998. 365 с.

105. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду щодо Постанови від 8 листоп. 2018 р., справа № 800/536/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78426375>

106. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик: приняты Верховным Советом СССР 25 декабря 1958 г. М.: Госюриздат, 1960. 29 с.

107. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний

процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2016. 20 с.

108. Памятники Русского права / под ред. С. Ю. Юшкова; сост. А. А. Зимин. М. : Юр. лит., 1972. Вып. 1. 561 с.

109. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157–162.

110. Пеший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 25 с.

111. Питання реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на переклад у кримінальному провадженні України. URL: <https://barristers.org.ua/2020/08/20/-pytannya-realizatsiyi-prava-pidozryuvanogo-obvynuvachenogo-na-pereklad-u-kryminalnomu-provadhenni-ukrayiny/>

112. Повесть временных лет: Ч. 1. М. : Изд-во АН СССР, 1950. 45 с.

113. Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. М., 1976. 271 с.

114. Почтовий М. М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 222–228.

115. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-5076-17>.

116. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: проект Закону України від 6 верес. 2018 р. № 0055. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557

117. Про вищу Раду правосуддя: Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>

118. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>

119. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1401-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

120. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07 жов. 2014 р. № 1689-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>.

121. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон України від 03 верес. 2019 р. № 27-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20/print>

122. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 09 листоп. 2012 р. № 1640/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12>

123. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лют. 2015 р. № 192-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text>

124. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

125. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

126. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 верес. 2019 р. № 39-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-ix>.

127. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/print>

128. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

129. Про Рахункову палату: Закон України від 11 лип. 1996 р. № 315/96-ВР. *Верховна Рада України*. 1996. № 43. Ст. 212.

130. Про Рахункову палату: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 576-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>

131. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

132. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 лип. 2002 р. № 93-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15/print>

133. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

134. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

135. Рачинський А. П, Огілько А. В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2016. № 1. С. 66–74.

136. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовт. 1994 р.
URL: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Murray_v_Royaume_Uni_28_10_1994.pdf

137. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01 груд. 2004 р. № 19-рп/2004. *Верховна Рада України*.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p71004?find=1&text=%B3%EC%F3%ED%B3%F2%E5%F2#w11>

138. Рішення Ради адвокатів України про затвердження роз'яснення пункту 13 частини першої статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 23 верес. 2017 р. № 222. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-09-23-r-shennya-rau-222_59d4f61c29010.pdf

139. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

140. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 40 с.

141. Российское законодательство X–XX веков. Законодательство Древней Руси: в 9 т. / под ред. проф. О. И. Чистякова. Т. 5. М., 1984. 430 с.

142. Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 20 с.

143. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження: дис. ... докт. юрид. наук. Дніпро, 2019. 499 с.

144. Сачко О. В., Курта Є. О. Кримінальний процес : конспект лекцій. Дніпро, 2016. 309 с.

145. Серета К. О. Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 20 с.

146. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Фірма «Довіра», 1992. 256 с.

147. Скрыбин А. Н. Особенности проведения следственных действий и мер обеспечения уголовного производства в отношении адвоката по законодательству Украины. *Евразийская адвокатура*. 2015. № 1 (14). С. 41–46.

148. Слінько С. В. Теорія і практика досудового розслідування: генезис та перспективи реформування: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 425 с.

149. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 628–632.

150. Справа «Бруско проти Франції» (Brusco v. France): Постанова Європейського суду з прав людини від 14 жовт. 2010 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201938>.

151. Справа «Зосимов проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 07 жовт. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94.

152. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Київ, 2016. URL: www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/.../presentations

153. Статут кримінального судочинства 1864 р. URL: <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45338>.

154. Степанов А. С. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2018. 20 с.

155. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : учебник. М. : Наука, 1968. Т. 1. 468 с.

156. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 229 с.

157. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

158. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179–186. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/tatarov.pdf>

159. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 440 с.

160. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1968. 170 с.

161. Уголовно-процессуальное законодательство СССР и Союзных республик» (основные законодательные акты): сб. / под ред. Г. К. Большакова. Москва, 1957. 507 с.

162. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В. та ін. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 176 с.

163. Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку КПК України. URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/criminal11

164. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018. 368 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13956/1/Lekcii_2018.pdf

165. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 16 січ. 2020 р. (справа № 991/88/20, провадження № 1-кс/991/89/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87112424>.

166. Ухвала слідчого судді у справі № 753/24244/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78555910>

167. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 20 с.

168. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 248 с.

169. Фараон О. В. Поняття повідомлення про підозру. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства* : матеріали кругл. столу (Київ, 28 листоп. 2013 р.). Київ, 2013. С. 183–186.

170. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ: Алерта, 2017. 548 с.

171. Фаринник В. І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85–94.

172. Фаринник В. І. Повідомлення про злочин. *Юридичний вісник України*. 2012. № 27. С. 256–258.

173. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний

процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 35 с.

174. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт-Петербург, 1996. Т. 1. 552 с.

175. Франк Л. В. Задержание и арест подозреваемого в советском уголовном процессе (уголовно процессуальные и криминалистические исследования). Душанбе, 1963. 236 с.

176. Фроянов И. Я. Киевская Русь: Очерки соц. полит. истории (отв. ред. В. В. Мавродин). Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. 256 с.

177. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

178. Холондович И. И. Требования к жалобе на уведомление о подозрении в уголовном производстве. *Право и закон* (Кыргызская Республика). 2019. № 1. С. 134–138.

179. Холондович І. І. Підстави та порядок оскарження повідомлення про підозру: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 226 с.

180. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / под ред. З. М. Черниловского. М., 1984. 472 с.

181. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах: учебник. Санкт-Петербург : Равена-Альфа, 1995. 846 с.

182. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 21 с.

183. Шапутько С. В. Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;

оперативно-розшукова діяльність». Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 20 с.

184. Шаренко С. Л. Проблемні питання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 5 (14). С. 44–50.

185. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Право, 2011. 464 с.

186. Шнягін О. Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 215 с.

187. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 227–230. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2011_6_53.pdf

188. Шульгін С. Поняття обґрунтованості підозри в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство, право*. 2019. № 5. С. 295–303.

189. Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 304 с.

190. Щербакова Г. Гарантії забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під час затримання та взяття під варту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4 (16). С. 224–230. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2017/scherbakova.pdf>

191. Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998–2004. Т.4: Н–П. 2002. 619 с.

192. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці : Видавничий Дім «Родовід», 2013. 308 с.

193. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: призначення, система: навч. посіб. Чернівці : Техно-друк, 2014. 276 с.

194. Янин В. Л. Российское законодательство X–XX веков : у 9 т. М., 1985. Т. 1. 519 с.
195. Яновська О. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 12–17.
196. Яновська О. Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування: наук.-практ. посіб. Київ : Прецедент, 2013. 32 с.
197. Case of Angelucci v. Italy (Application № 13/1990/204/264): Judgment of the European Court of Human rights 19.02.1991. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57664>
198. Case of Deweer v. Belgium (Application № 06903/75): Judgment of the European Court of Human rights 28.02.1980. URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/deveer-protiv-belgii postanovlenie-evropejskogo-suda/>
199. Case of Eckle v. Germany (Application № 8130/78): Judgment of the European Court of Human rights 15.07.1982. URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/ekle-protiv-federativnojrespubliki-germanii-postanovlenie-evropejskogo-suda>
200. Case of Erdagos v. Turkey (Application № 127/1996/945/746): Judgment of the European Court of Human rights 22.10.1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%20127%2F1996%2F945%2F746%7D>
201. Case of Funke v. France (Application № 10828/84): Judgment of the European Court of Human rights 25.02.1993. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/980_154
202. Case of Hrynenko v. Ukraine (Application № 33627/06): Judgment of the European Court of Human rights 15.11.2012. URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/grynenko-protyv-ukrayny>
203. Case of John Murray v. United Kingdom (Application № 18731/91): Judgment of the European Court of Human rights 08.02.1996.

204. Case of Labita v. Italy (Application № 26772/95): Judgment of the European Court of Human rights 06.04.2000. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58559%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58559%22]})

205. Case of Mammadov v. Azerbaijan (Application № 15172/13): Judgment of the European Court of Human rights 22.05.2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144124>

206. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine (Application № 42310/04): Judgment of the European Court of Human rights 21.01.2011. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int>

207. Case of Neumeister v. Austria (Application № 1936/63): Judgment of the European Court of Human rights 27.06.1986. URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstriineumeister-v-avstria-postanovlenie-evropejskogo-suda>

208. Case of R. v. United Kingdom (Application № 7215/75): Judgment of the European Court of Human rights 04.02.2007. URL: <http://www.echr.coe.int>

209. Case of Shabelnyk v. Ukraine (Application № 16404/03): Judgment of the European Court of Human rights 19.02.2009. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/974_457

210. Case of Wemhoff v. Germany (Application № 2122/64): Judgment of the European Court of Human rights 27.06.1968. URL: <http://base.garant.ru/167330>

211. Maksymenko A. Institute for reporting suspicion in Criminal Procedure of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 5. P. 61–66.

212. Maksymenko A. Procedural procedure for preparing and serving a written notice of suspicion. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 4. P. 111–115.

213. Oleh Tarasenko, Viktoriia Rozhnova, Dmytro Savytskyi, Makarov Mark, Oleksandr Sybiha. Investigative Judge as a Subject to Criminal Procedure. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Vol. 23 Issue 3; (Scopus). URL: <https://www.abacademies.org/articles/investigative-judge-as-a-subject-to-criminal-procedure-9309.html>

214. Ruslan Serbyn, Yuliia Chornous, Hanna Vlasova, Iryna Soroka, Petro V. Tsymbal. Investigative (search) actions in the system of crime investigation means (as defined in Ukrainian legislation). *Solid State Technology*. 2020. Vol. 63 Issue 2s. P. 4111–4121. URL: <http://solidstatetechnology.us/index.php/JSST/article/view/2572>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Максименко А. С. Оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 167–172. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/406>.

DOI: <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-110-8.25>

2. Максименко А. С. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 122–126. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/14.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.2.14>

3. Maksymenko A. Procedural procedure for preparing and serving a written notice of suspicion. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 4. P. 111–115.

3. Maksymenko A. Procedural procedure for preparing and serving a written notice of suspicion. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 4. P. 111–115. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/4/14.pdf>

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.4.14>

4. Maksymenko A. Institute for reporting suspicion in Criminal Procedure of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 5. P. 61–66.

5. Maksymenko A. The genesis of the institute of notification of suspicion in criminal proceedings (Максименко А. Генеза інституту повідомлення про підозру у кримінальному провадженні). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 36–41. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/06/VJNR_2_2021-1.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Максименко А. С. Підстави здійснення повідомлення про підозру. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 116–119.

2. Максименко А. С. Повідомлення про підозру особам, які переховуються від органу досудового розслідування. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених* : матеріали II наук.-практ. конф. до Міжнар. дня освіти (Київ, 22 січ. 2021 р.). Київ, 2021. С. 87–89.

3. Максименко А. С. Особливості формування інституту повідомлення про підозру в кримінальному процесі України. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 373–376.

**Порівняльна таблиця
щодо запропонованих змін до КПК України**

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
<p>Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу</p> <p>1. Терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення:</p> <p>13-1) відсутній</p> <p>16-3) відсутній</p>	<p>Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу</p> <p>13-1. Повідомлення про підозру – процесуальна дія, яка полягає у прийнятті процесуального рішення щодо вчинення особою кримінального правопорушення уповноваженою службовою особою (прокурором або дізнавачем чи слідчим за погодженням з прокурором), оформлена в письмовій формі у вигляді повідомлення відповідно до кримінального процесуального законодавства, яке вручається особі з дотриманням визначеної процедури, відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України та зумовлює набуття нею процесуального статусу підозрюваного</p> <p>16-3) невідома особа, щодо якої складено повідомлення про підозру – фізична особа, стосовно якої виконано вимоги, передбачені статтею 277</p>	<p>З метою забезпечення правової визначеності та виключення безпідставного на власний розсуд трактування основних термінів, а також задля встановлення юридичної чіткості та ясності у розумінні таких термінів було запропоновано доповнити КПК України їх визначенням, а саме «повідомлення про підозру» та «особа щодо якої складено повідомлення про підозру».</p>

	<p>цього Кодексу, однак письмове повідомлення про підозру не вручене внаслідок невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів, які спрямовані на встановлення такого, та яка має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.</p>	
<p>Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою</p> <p>1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:</p> <p>3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;</p> <p>4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної</p>	<p>Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою</p> <p>1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:</p> <p>3) Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину</p> <p>4) виключити</p> <p>5. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються:</p>	<p>КПК України передбачає виключні можливості затримання особи. У зв'язку з чим, якщо з моменту вчинення злочину, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі (наприклад, проти основ національної безпеки, життя та здоров'я особи, громадської безпеки тощо) минув певний проміжок часу, який об'єктивно виходить за часові межі таких понять як «під час», або «безпосередньо після вчинення злочину», про які йдеться у ст. 208 КПК України, то у</p>

<p>відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255¹, 255² Кримінального кодексу України.</p> <p>5. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.</p>	<p>місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі – у протоколі зазначається докладний опис такої особи та додається її фото, скріплене підписами понятих, в якості додатку до протоколу. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору».</p>	<p>працівників правоохоронних органів відсутня можливість затримати таку особу, незважаючи на зібрану доказову базу. Як наслідок, складається практика, коли особі оголошують про підозру у вчиненні умисного вбивства і надають повістку про прибуття до суду, де буде розглядатися питання про обрання запобіжного заходу, і як результат, підозрюваний не з'являється на судове засідання та починає переховуватись, що окрім не виконання завдань кримінального провадження, викликає осуд громадськості, яка менше всього цікавиться процесуальними тонкощами роботи правоохоронців, а завжди судить за результатом їх дій.</p>
--	---	--

		<p>Надання можливості уповноваженій службовій особі затримувати особу без ухвали слідчого судді у випадку якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, або підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КК України (п. 3 та п. 4 ч. 1 ст. 208 КПК України), з огляду лише на підслідність, або на суб'єкта вчинення є необґрунтованим. Докладний опис особи в протоколі не має жодної юридичної сили, оскільки не дає права стверджувати про повну відповідність опису певній особі і таким чином</p>
--	--	---

		<p>ідентифікувати її. У виключному випадку можуть враховуватись незмінні фізичні вади або татуювання, інші явно виражені особливості, але в будь-якому разі це не буде повна ідентифікація особи, а долучення фотознімку без законодавчої вказівки про обов'язкову присутність понятих під час здійснення такого фотографування не виключає можливі ризики у підміні фото чи зміні зовнішності.</p>
<p>Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений</p> <p>8. Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення.</p> <p>Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру</p>	<p>Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений</p> <p>8. Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного складається у двох примірниках:</p>	<p>Процесуальна форма повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення являє собою чітко визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок підготовки, оформлення та вручення письмового</p>

<p>1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.</p> <p>Повідомлення має містити такі відомості:</p> <p>7) права підозрюваного</p>	<p>перший з них вручається підозрюваному, обвинуваченому, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження</p> <p>Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.</p> <p>Повідомлення має містити такі відомості:</p> <p>7) виключити</p>	<p>повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням з прокурором. З метою усунення дублів документів (наприклад, викладення переліку прав підозрюваного у змісті письмового повідомлення особі про підозру та у пам'ятці про процесуальні права й обов'язки підозрюваного), невинуватого, суто формального та позапроцесуального збільшення об'єму роботи органів досудового розслідування та прокуратури запропоновано викласти положення ч. 8 ст. 42 КПК України у такій редакції а п. 7 ст. 277 КПК України виключити.</p>
<p>Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи</p>	<p>Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи</p>	<p>У КПК України не передбачено спеціальної підстави у тих випадках, коли</p>

<p>1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:</p> <p>4-1) відсутній</p> <p>2. Кримінальне провадження закривається судом:</p> <p>4) відсутній</p>	<p>1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:</p> <p>4-1) закон про кримінальну відповідальність визнано неконституційним.</p> <p>2. Кримінальне провадження закривається судом:</p> <p>4) якщо під час судового провадження встановлено, що особі не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку і визначені строки</p>	<p>Конституційний Суд України визнає ту чи інші норму Особливої частини КК України неконституційною. У зв'язку, із цим, зокрема під час досудового розслідування, виникають дискусії щодо підстав закриття кримінальних проваджень. У КПК України не передбачено повноваження суду закрити кримінальне провадження у випадку одержання обвинувального акту щодо особи, якій не було повідомлено про підозру у встановленому законом порядку.</p>
<p>Стаття 303-1. Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру - відсутня</p>	<p>Стаття 303-1 Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру</p> <p>1. Скарга на повідомленні про підозру подається в письмовій формі.</p> <p>Скарга має містити:</p> <p>1) найменування суду, до якого подається скарга;</p> <p>2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка</p>	<p>У главі 26 КПК України не закріплено вимог як щодо форми та обов'язкових реквізитів скарги на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого або прокурора загалом, так і скарги на повідомлення про</p>

	<p>подає скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності останньої);</p> <p>3) повідомлення про підозру, яке оскаржується, прізвище та ініціали дізнавача, слідчого чи прокурора, які їх прийняли чи вчинили, або найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури;</p> <p>4) наведення доводів (підстав) про невідповідність повідомлення про підозру кримінальному процесуальному законодавству;</p> <p>5) вимоги особи, яка подає скаргу;</p> <p>6) витяг з ЄРДР</p>	<p>підозру зокрема, хоча про обов'язковість письмової її форми можна зробити висновок з положень ч. 3, ч. 5 ст. 304 КПК України, згідно з якими копії ухвали про повернення скарги чи про відмову у відкритті провадження надсилаються особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. З метою посилення гарантій охорони прав, свобод та інтересів підозрюваного у кримінальному провадженні запропоновано закріпити в КПК України вимоги щодо форми та змісту скарги на повідомлення про підозру, й відповідно доповнити Кодекс ст. 303-1 Форма та зміст скарги на повідомлення про підозру».</p>
--	--	--

<p>Стаття 480. Особи, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження</p> <p>1. Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:</p> <p>8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;</p> <p>11) відсутній</p> <p>Стаття 481. Повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється:</p> <p>1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень</p> <p>4) Генеральному прокурору - заступником Генерального прокурора.</p>	<p>Стаття 480. Особи, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження</p> <p>1. Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:</p> <p>8) Прокурора 11) Керівників та інших працівників органів досудового розслідування</p> <p>Стаття 481. Повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється:</p> <p>1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові, керівнику та працівникам органів досудового розслідування – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень</p> <p>4) прокурору – заступником Генерального прокурора</p>	<p>Органи прокуратури становлять єдину систему – прокуратуру України, яку очолює керівник – Генеральний прокурор. Єдність вказаної системи забезпечується єдиним статусом прокурорів, на яких покладаються однакові функції. Водночас, законодавець вирішив від органів прокуратури до окремої категорії осіб, щодо яких застосовується особливий порядок кримінального провадження в разі притягнення їх до кримінальної відповідальності, віднести лише Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Проте, прокурори нижчого й середнього рівнів прокуратур потребують більш</p>
--	--	--

		<p>чітких гарантій від незаконного впливу та втручання в їх діяльність, ніж керівництво Офісу Генерального прокурора.</p> <p>Зважаючи на це, в КПК України слід передбачити для всіх прокурорів додаткові гарантії професійної діяльності та включити їх усіх до окремої категорії осіб, щодо яких застосовується особливий порядок кримінального провадження (наприкладі працівників Національного антикорупційного бюро України). Крім цього, до наведеного переліку осіб, які в кримінальному процесі мають підвищений ступінь захисту, законодавчо потрібно віднести детективів Державного бюро розслідувань і слідчих будь-якого відомства.</p>
--	--	--

<p>Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій</p> <p>1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні</p>	<p>Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій</p> <p>1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, а також на розшук осіб у конкретному провадженні</p>	<p>Наголошено, що в результаті проведення слідчих (розшукових) дій можливо отримати не лише речі чи документи, які можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні, а й встановити осіб, які перебувають в розшуку</p>
<p>Стаття 140. Привід</p> <p>2. Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження - судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали.</p> <p>Стаття 146. Розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу</p>	<p>Стаття 140. Привід</p> <p>1. Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, дізнавача, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали</p> <p>Стаття 146. Розгляд питання про накладення грошового стягнення на особу</p> <p>1. Під час досудового розслідування клопотання слідчого, дізнавача,</p>	<p>Не менш важливим та не позбавленим суттєвих вад, виявився механізм реалізації виконання обов'язків, покладених на підозрюваних у випадку застосування до них окремих заходів забезпечення кримінального провадження (здійснення приводу, накладення грошового стягнення) під час досудового розслідування кримінальних проступків, оскільки, законодавець не</p>

<p>1. Під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду.</p>	<p>прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання</p>	<p>передбачив повноваження для ініціаторів (дізнавачів) їх проведення, що призводить до визнання недопустимими доказів та перешкоджає ефективному виконанню завдань кримінального провадження.</p>
<p>Стаття 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру</p> <p>1. Досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру у разі, якщо:</p> <p>1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;</p> <p>2) оголошено в розшук підозрюваного;</p> <p>2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;</p> <p>3) наявна необхідність виконання процесуальних</p>	<p>Стаття 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування.</p> <p>1. Досудове розслідування може бути зупинене у разі, якщо:</p> <p>1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;</p> <p>2) оголошено в розшук підозрюваного;</p> <p>2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;</p> <p>3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;</p> <p>4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового</p>	<p>1. Відповідно до КПК України, слідчі та дізнавачі мають право приймати у кримінальних провадженнях остаточні рішення як про направлення обвинувальних актів до суду, так і про закриття кримінальних проваджень. Усі інші провадження повинні перебувати в сейфі, не дивлячись в якому році вони були розпочаті. На практиці, така ситуація, зважаючи на відсутність про положень про можливість зупинення досудового</p>

<p>дій у межах міжнародного співробітництва;</p> <p>4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану.</p> <p>Стаття 281. Розшук підозрюваного</p> <p>1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного.</p> <p>До оголошення підозрюваного в розшук слідчий, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.</p>	<p>розслідування в умовах воєнного стану;</p> <p>4-1) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;</p> <p>Стаття 281. Розшук підозрюваного</p> <p>1. Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, дізнавача, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то прокурор, слідчий чи дізнавач за погодженням з прокурором оголошує його розшук.</p> <p>До оголошення підозрюваного в розшук слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо встановлення його місцезнаходження.</p> <p>2. Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.</p>	<p>розслідування при невстановленні винних осіб, призвела як до постійного зростання навантаження на органи досудового розслідування (кількість кримінальних проваджень без прийнятого рішення стрімко зростає: якщо на початок 2013 року вона становила 148 тис., у 2016 році – 362,5 тис., 2017 – 512,7 тис., 2018 – 664 тис., 2019 року – вже 913 тис., 2020 року – 1 млн. 26 тис., а на початок 2021 року – 1 млн. 180 тис. кримінальних проваджень), так і до безпідставного закриття кримінальних проваджень (у 2021 році із 3669 звернень, що надійшли до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та в яких порушувались питання порушення прав і свобод під час</p>
--	--	---

	<p>3. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.</p> <p>4. Після зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених пунктом 4 частини першої статті 280 цього Кодексу, заходи з устанавлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, покладаються на оперативні підрозділи.</p>	<p>досудового розслідування 349 – скарги на безпідставне закриття кримінальних проваджень). Саме тому, в разі виконання всіх необхідних та можливих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження особи, які не надали бажаного результату і місцезнаходження особи залишилося невстановленим, з урахуванням необхідності забезпечення балансу приватних та публічних інтересів у кримінальному провадженні, вважаємо за доцільне внести до КПК України наступні зміни:</p> <p>2. Запровадження цієї пропозиції до ст. 280 КПК України обумовлює потребу внесення змін до процедури розшук підозрюваного та</p>
--	---	---

		заходи установлення особи, вчинила кримінальне правопорушення, відповідно до цього, ст. 281 КПК України повинна бути представлена так: 3 яка
<p>Стаття 297-1. Загальні положення спеціального досудового розслідування</p> <p>2. Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110⁻², 111, 111⁻¹, 111⁻², 112, 113, 114, 114⁻¹, 114⁻², 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146⁻¹, 147, частинами другою - п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258, 258⁻¹, 258⁻², 258⁻³, 258⁻⁴, 258⁻⁵, 348, 364, 364⁻¹, 365, 365⁻², 368, 368⁻², 368⁻³, 368⁻⁴, 369, 369⁻², 370, 379, 400, 436, 436⁻¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447</p>	<p>Стаття 297-1. Загальні положення спеціального досудового розслідування</p> <p>2. Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків та нетяжких злочинів, а також злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110⁻², 111, 112, 113, 114, 114⁻¹, 115, 116, 118, 190, частинами другою - п'ятою статті 191, статтями 209, 255-258, 258⁻¹, 258⁻², 258⁻³, 258⁻⁴, 258⁻⁵, 348, 364, 364⁻¹, 365, 365⁻², 368, 368⁻², 368⁻³, 368⁻⁴, 369, 369⁻², 370, 379, 400, 436, 436⁻¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447</p> <p>Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міжнародний розшук. Здійснення спеціального досудового</p>	<p>Здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків та нетяжких злочинів відповідають п. 9 Розділу III Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № 6 R (87) 18 від 17 вересня 1987 року, в якому державам-членам рекомендується дозволити судам першої інстанції розглядати справи та приймати по ним рішення за відсутності обвинуваченого, перш за все у справах щодо злочинів невеликої тяжкості.</p>

<p>36¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.</p> <p>Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.</p>	<p>розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності або оголошені у міжнародний розшук, та вони розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.</p>	<p>Переслідуючи мету забезпечення невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення було запропоновано ч. 2 ст. 297-1 КПК України (Загальні положення спеціального досудового розслідування) викласти у такій редакції</p>
--	--	--

Зведені дані
анкетування 148 слідчих Національної поліції України,
78 прокурорів, 57 адвокатів та 25 суддів, які здійснюють свою діяльність
у м. Вінниці, Дніпрі, Житомирі, Львові, Києві, Харкові та Хмельницькому

Запитання	Судді	Прокурори	Слідчі	Адвока ти
Загальна кількість опитаних	25	78	148	57
1. Регіон (місто):				
Львів	10 %	14 %	12 %	
Харків	13 %	11 %	18 %	
Хмельницький	8 %	12 %	19 %	
Вінниця	11 %	15 %	8 %	
Житомир	19 %	9 %	14 %	
Дніпро	15 %	13 %	11 %	
Київ	24 %	26 %	18 %	100 %
2. Вік:				
18–30 років		10 %	51 %	15 %
31–40 років	29 %	52 %	31 %	62 %
41–50 років	41 %	26 %	15 %	13 %
51 та більше	30 %	12 %	3 %	10 %
3. Освіта:				
Вища юридична	100 %	100 %	100 %	100 %
4. Стаж роботи:				
До 2-х років	21 %	19 %	38 %	11 %
До 5-ти років	34 %	29 %	32 %	26 %
До 10-ти років	22 %	41 %	17 %	33 %
До 20-ти років	19 %	11 %	10 %	16 %
Понад 20 років	4 %		3 %	14 %
5. Як, на Вашу думку, врегульовано статус підозрюваного у КПК України?				
статус підозрюваного чітко не визначено	64 %	72 %	84 %	53 %
статус підозрюваного визначено на належному рівні	36 %	28 %	16	47 %
6. Чи виникали у Вас труднощі, пов'язані зі здійсненням повідомлення про підозру?				
Так		65 %	70 %	
Ні		21 %	18 %	
Важко відповісти		14 %	12 %	

7. Чи вважаєте Ви необхідним (можливим) зміни щодо процесуального механізму повідомлення особі про підозру та набуття відповідного статусу?				
Так, є необхідним	20 %	52 %	73 %	42 %
Ні, не вважаю необхідним	36 %	14 %	11 %	48 %
Важко відповісти	44 %	34 %	16 %	10 %
8. Ви регулярно ознайомлюєтесь з практикою Європейського суду з прав людини?				
Так	91 %	67 %	55 %	94 %
Ні	9 %	33 %	43 %	6 %
Взагалі ніколи			1 %	
9. Чи вважаєте Ви, що рішення про повідомлення особі про підозру необхідно дозволити приймати слідчому самостійно, з обов'язковим повідомленням про це прокурора?				
Так	52 %	63 %	72 %	21 %
Ні	48 %	37 %	28 %	79 %
10. На Вашу думку, чи має бути нормативно закріплено обов'язковий допит підозрюваного після повідомлення про підозру?				
Так	28 %	40 %	57 %	13 %
Ні	25 %	24 %	26 %	72 %
Важко відповісти	47 %	36 %	17 %	15 %
11. Чи вважаєте Ви необхідним повернення інших суб'єктів як захисників у кримінальному провадженні				
Так	20 %	10 %	26 %	12 %
Ні	67 %	74 %	55 %	80 %
Важко відповісти	13 %	16 %	19 %	8 %
12. На Вашу думку, що є ширшим поняттям: «підозра» чи «повідомлення про підозру»?				
Підозра	34 %	33 %	29 %	37 %
Повідомлення про підозру	31 %	41 %	28 %	38 %
Поняття рівнозначні	33 %	25 %	39 %	24 %
Важко відповісти	2 %	1 %	4 %	1 %
13. Як часто у своїй діяльності Ви стикаєтесь з порушенням строків затримання підозрюваного?				
Систематично	45 %	34 %	18 %	81 %
В одиничних випадках	52 %	64 %	81 %	19 %
Ніколи	3 %	2 %	1 %	
14. Чи ознайомлювалися Ви з рішеннями ЄСПЛ щодо оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні?				
Так	92 %	77 %	51 %	83 %
Ні	8 %	23 %	49 %	27 %
15. Чи потрібно, збільшити термін, протягом якого сторона обвинувачення зобов'язана надати стороні захисту копію клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою?				

ні, не потрібно, оскільки 3-годинний термін, передбачений ч. 2 ст. 184 КПК України, є цілком достатнім для належної підготовки до ефективного захисту	72 %	91 %	97 %	39 %
так, потрібно збільшити мінімум до 10 годин до моменту розгляду клопотання	28 %	9 %	3 %	51 %
так, потрібно збільшити мінімум до 24 годин до моменту розгляду клопотання				10 %
16. Як, на Вашу думку, слід розглядати повідомлення про підозру?				
Процесуальне рішення	25 %	17 %	25 %	34 %
Процесуальна дія	62 %	56 %	47 %	45 %
Комплексне поняття, яке включає в себе процесуальну дію та процесуальне рішення	13 %	27 %	28 %	21 %
17. Чи підтримуєте Ви необхідність законодавчого закріплення письмової форми скарги на повідомлення про підозру??				
Так	57 %	63 %	51 %	44 %
Ні	43 %	37 %	49 %	56 %
18. Чи потрібно враховувати практику ЄСПЛ і передбачити у чинному законодавстві вимоги щодо обґрунтованої підозри?				
Так	81 %	86 %	74 %	96 %
Ні	10 %	8 %	14 %	3 %
Важко відповісти	9 %	6 %	12 %	1 %

**Аналітична довідка
за результатами вивчення матеріалів 115 кримінальних проваджень
з усіх регіонів України**

Відповідно до судової практики запобіжний захід під час досудового розслідування не обирався в 17 %; обирався у вигляді особистого зобов'язання – 21 %; особистої поруки – 12 %; застави – 8 %; домашнього арешту – 27 %; тримання під вартою – 15 %. Крім того, за даними респондентів, під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчі судді, пропонуючи заставу (як вимагає закон), її власне й обирали. Слідчі, звернули увагу, що у 29,5 % з поданих клопотань про тримання під вартою обрано було заставу (у випадках платоспроможності підозрюваного). Прокурори вказали на цю саму обставину у 26 %. Під час опитування адвокатів з'ясовано, що вони були ініціаторами обрання запобіжного заходу застави в 31 %, інших запобіжних заходів – 28 %, у решті випадків сторона захисту не заперечувала проти обраного запобіжного заходу.

Відсутність для можливості зупинення досудового розслідування в разі невстановлення винних осіб призвело як до постійного зростання навантаження на органи досудового розслідування (кількість кримінальних проваджень без прийнятого рішення стрімко зростає: якщо на початок 2013 року вона становила 148 тис., 2016 року – 362,5 тис, 2017-го – 512,7 тис., 2018-го – 664 тис., 2019-го – 913 тис., 2020-го – 1 млн 26 тис., а на початок 2021 року – 1 млн 180 тис. кримінальних проваджень), так і до безпідставного закриття кримінальних проваджень (2021 року з 3669 звернень, що надійшли до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та в яких порушувались питання порушення прав і свобод під час досудового розслідування, 349 – скарги на безпідставне закриття кримінальних проваджень). Упродовж 2020–2021 рр. спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості поданих скарг на повідомлення про підозру. Зокрема, за період з 15 березня до 31 грудня 2021 року в Єдиному державному

реєстрі судових рішень розміщено 351 ухвалу стосовно оскарження повідомлення про підозру (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України). Натомість минулого року за період з 01 січня до 30 липня 2020 року – 226 ухвал щодо оскарження повідомлення про підозру.

За результатами опрацювання матеріалів кримінальних проваджень та опитування адвокатів було встановлено, що порушення прав осіб, що затримуються за підозрою в учиненні кримінальних правопорушень, є систематичними, а найбільш поширеними є такі: затримання без законних підстав уповноваженою службовою особою (37 % опитаних респондентів); порушення строків затримання (32 %); порушення права на захист (27 %); непроведення реєстрації затримання (22 %); затримання без складання протоколу про затримання (19 %); неповідомлення про затримання близьких родичів та членів сім'ї затриманого (15 %); застосування до затриманого тортур, фізичного та психологічного тиску (14 %); неповідомлення підозрюваному підстав затримання (8 %).

Результати проведеного нами вивчення матеріалів кримінальних проваджень дали змогу встановити: у 9 % у обвинувачених з'явилась реальна можливість ухилитись від органів досудового розслідування через несвоєчасне отримання санкції на їх взяття під варту; у 19 % проваджень відносно осіб, що стали переховуватись від органів досудового розслідування, питання щодо їх взяття під варту не порушувалось; у 7 % проваджень до таких осіб запобіжний захід узагалі не обирався. Крім того, у 62 % досліджених нами кримінальних проваджень приводом перевірки факту ухилення особи від органів досудового розслідування стало неприбуття цієї особи за викликом слідчого та неповідомлення останньому про неможливість з'явитись за викликом.

Відповідно до матеріалів досліджених кримінальних проваджень (68 %) та відповідей правоохоронців (72 %), більшість підозрюваних починає ухилятися від органів досудового розслідування до повідомлення або одразу після повідомлення особі про підозру, тому саме на цих етапах розслідування кримінальних правопорушень органи досудового розслідування повинні

уживати відповідних заходів запобігання спробам осіб ухилитись від кримінального провадження.

Посилаючись на опрацьовані результати анкетування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України та прокуратури (працівників слідчих підрозділів 58 %, прокуратури – 65 %), зроблено висновок, що здійснення слідчим, прокурором повідомлення особі про підозру за наявності достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення є найбільш розповсюдженим випадком повідомлення особі про підозру. Ще 74 % опитаних нами слідчих та 82 % прокурорів вважають за доцільне як скоротити перелік окремої категорії осіб, передбачених у главі 37 КПК України, так і спростити процедуру здійснення щодо них кримінального провадження.

Акти впровадження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник голови Національної
поліції України – начальник
Головного слідчого управління
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

Максим ЦУЦКІРДЗЕ

АКТ

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
Максименка Артема Сергійовича на тему:
«Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального
процесуального права»**

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України Жерняка С.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Кобзаря В.А. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Максименка Артема Сергійовича на тему: «Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять у системі службової підготовки.

начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент

Артем ШЕВЧИШЕН

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України

Сергій ЖЕРНЯК

Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України

Василь КОБЗАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ**АКТ**

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 081 «Право» Максименка Артема Сергійовича на тему:
«Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального
процесуального права» в науково-дослідну роботу Національної академії
внутрішніх справ**

Комісія у складі: т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Корольчука Віктора Володимировича (голова комісії), завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Вознюка Андрія Андрійовича, професора кафедри оперативно-розшукової діяльності, доктора юридичних наук, професора Василичука Віктора Івановича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Максименка Артема Сергійовича на тему: «Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права» впроваджені у науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Максименка Артема Сергійовича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в науково-дослідній роботі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, методик правоохоронної діяльності, аналітичних оглядів, пропозицій щодо внесення змін у нормативно-правові акти.

Голова комісії:

Члени комісії:

Віктор КОРОЛЬЧУК**Андрій ВОЗНЮК****Віктор ВАСИЛИНЧУК**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 081 «Право» Максименка Артема Сергійовича на тему:
«Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального
процесуального права» в освітній процес Національної академії
внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ Колодейчак Станіслава Іванівни (голова комісії), професора кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Хабло Оксани Юріївни, доктора юридичних наук, професора Грібова Михайла Леонідовича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Максименка Артема Сергійовича на тему: «Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права» впроваджені у освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Максименка Артема Сергійовича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти слідчих, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:

Члени комісії:

 Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

 Оксана ХАБЛО

 Михайло ГРІБОВ